

EESTI RAHVASTIKUSTATISTIKA
POPULATION STATISTICS OF ESTONIA

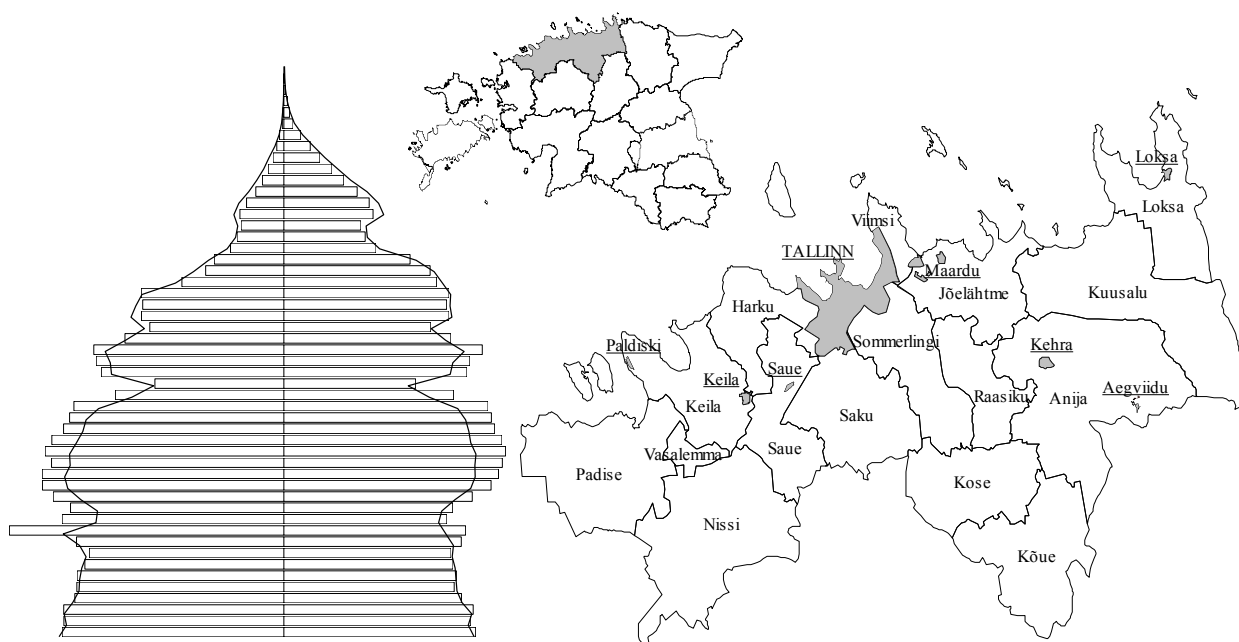

RAHVASTIKU ÜHTLUSARVUTATUD
SÜNDMUS- JA LOENDUSSTATISTIKA

REVIEWED POPULATION VITAL AND
CENSUS STATISTICS

Harjumaa 1965-1990

Kalev Katus Allan Puur Asta Põldma

Tallinn 2004

EESTI KÕRGKOOIIDEVAHELINE DEMOUURINGUTE KESKUS
ESTONIAN INTERUNIVERSITY POPULATION RESEARCH CENTRE

**RAHVASTIKU ÜHTLUSARVUTATUD
SÜNDMUS- JA LOENDUSSTATISTIKA**

**REVIEWED POPULATION VITAL AND
CENSUS STATISTICS**

Harjumaa 1965-1990

Kalev Katus Allan Puur Asta Põldma

RU Sari C Nr 18

Tallinn 2004

© Eesti Kõrgkoolidevaheline Demouuringute Keskus
Estonian Interuniversity Population Research Centre

Kogumikku täiendab diskett Harjumaa rahvastikuarengut kajastavate joonisfailidega, © Eesti Kõrgkoolidevaheline Demouuringute Keskus.

The issue is accompanied by the diskette with charts on demographic development of Harjumaa population, © Estonian Interuniversity Population Research Centre.

ISBN 9985-820-77-0

EESTI KÕRGKOOIIDEVAHELINE DEMOUURINGUTE KESKUS
ESTONIAN INTERUNIVERSITY POPULATION RESEARCH CENTRE
Postkast 3012, Tallinn 10504, Eesti

Kogumikus esitatud arvanded on elektroonilisel kujul *Lotus*- või *ASCII*-formaadis. Soovijail palun pöörduda Eesti Kõrgkoolidevahelise Demouuringute Keskuse poole.

Data tables presented in the issue are available in Lotus or ASCII format from Estonian Interuniversity Population Research Centre.

EESSÕNA

Huvi tõus Eesti rahvastikuarengu vastu vene aja lõpupoole põrkus päris lihtsate eesmärkide seadmisel andmestiku ebaadekvaatsusele. Mõistagi oli iseseisvuse taastamiseni esmatakistuseks rahvastikuteabe raske kättesaadavus ja avaldamisvõimaluse pea täielik puudumine. Sellistes oludes kippus suure osa ametnike ja isegi teadlaskonna hulgas levima arusaam, et salastatus kujutab endast peamist või koguni ainukest rahvastikuandmestikuga seotud probleemi. Sügisel 1991 võõrvõimu keelud kadusid ja selgus, et tegelikult on Eesti Statistikaametis leidaolev andmestik äärmiselt puudulik kogu vene aja lõikes ning olemasolev pisku vajab sihiteadlikku korrastustööd. Läbivaks, arvatavalt peamureks üldse oli sõjajärgse rahvastikuteabe ebapiisav võrreldavus ajas ja ruumis, mis aastakümnete jooksul kuhjununa on Eesti asjaomase statistika madala kvaliteedi põhjuseks tänini ning sageli välistab koguni rutiinsete analüüsivõtete kasutamise.

Andmevõrreldavust pärssinud asjaolud — nii üksik- kui koosmõjus — moodustavad kopsaka sasipuntra: sagedasti muudetud andmemääratluste ja arvutusvõtete kirjeldus on leebelt öeldes puudulik ning rakendamisaeg selgepiirilisel fikseerimata; Moskvas teostatud arvutuste metodoloogia ja meetodika on reeglina hoopis teadmata, sest tollase (ja nüüd prügimäele saadetud) kirjavahetuse tõendusel pole kohalikel ametnikel enama kui arvutustulemusi õigeaks tunnistanud kaaskirja vastu huvi jagunud; väiksemate haldusüksuste suunas liikudes kahaneb andmemahut hüppele, mistõttu piirkondlik rahvastikustatistika on päris auklik ega ühti pealegi asjaomaste Eesti koondnäitajatega; statistilise territoriaalüksuse põhimõtet pole järgitud ja halduspiiride vähegi olulisem muutus on katkestanud rahvastikunäitajate aegread; andmeallikate kooskasutamine piirdub sündmus- ja loendusstatistika haruharvade ühilduskatsetega, küsitlusstatistika puudub aga täielikult. Esitatud lühiloetelu ja palju muud sarnast viitab eelkõige suure hulga töö tegematajätmisele ja pole-minu-asi mentaliteedile. Kaudselt oli selline tööstiil muidugi võõrvõimu poolt soovitud, kuigi mitte ka otse nõutud. Igatahes on viie aastakümne kuhjuv tulemusena meil sõna otseses mõttes oblastile või asumaale, mitte iseseisvale Euroopa riigile kohane rahvastikustatistika.

Eesti Demograafia Assotsiatsiooni koondunud teadlaskond vaagis rahvastikustatistika olukorda päris põhjalikult. Arupidamiste loogilise tulemusena sündis otsus korrastada Eesti sõjajärgne rahvastikustatistika viisil, et kujuneks varasema ajaperioodiga ühilduv andmetervik. Mitmesuunaliste tööde korraldamine ja teostus, mille ühisnimeks on kinnistunud *Eesti Rahvastikustatistika Ühtlusarvutuste Programm*, on jäänud peamiselt Eesti Kõrgkoolidevahelisse Demouuringute Keskusse koondunud rahvastikuteadlaste kanda. Programmi teostusviisi ja -kiiruse on pannud korrastustööde suur ulatus rippuma majandusvõimalusist ning koostöö laabumisest asjaomaste riigiasutustega. Mõistagi oli kõnealune Programm läbivaks arutlusaineks Valitsuse Isikuandmenõukogus kogu tolle andmekorraldusreformile suunatud ekspertkogu tööaja vältel. Poolehoidvaid seisukohti jagati seal toona ja on öeldud omajagu ka edaspidi, kuid tööde ladus kulgemine on ikka jäänud mõne ametkonna oskuse või koguni soovimatuse taha käsitleda Programmi laiemaid eesmärke iseseisva riigi ja selle institutsioonide loomupärase ülesandena. Siiski, seoses Maailma Rahvastiku- ja Arengukonverentsi ettevalmistusega Kairos pidas Isikuandmenõukogu tarvilikuks oma võimaluste piires alustada Programmi paari osaprojekti rahastamist. Nõnda on tänaseks Programmi raamis avaldatud ligi paarkümmend rahvastikustatistilist kogumikku nii paberandjal kui elektrooniliselt (EKDK RU, Sari C). Niiõelda ühiskondlikus korras äratehtu on hoopis mahukam, mille hulgas väärivad esiletõstmist 1989 aasta loendusandmestiku korrastamine ja uuskodeerimine. Ka käesolev kogumik tugineb suurel määral nimetatud tulemusele.

Programmi ühe koostisosana algas töö Eesti sündmus- ja loendusstatistika ühtlusarvutustega 1995 aastal, kuid on ikka ja jälle seiskunud koos teiste sedalaadi ettevõtmistega, kui omaaegset

informaatilist mõttelaadi kandvate ametnike otsuspädevus riigiandmekorralduses on taastuma kippunud. Neile mõjus, ja mõjub õigusega tänini, andmevõrreldavust ja -kvaliteeti eesmärgistav ühtlusarvutuste teostamine ametkondliku elupuu saagimisena. Ajuti tugevnes ka arusaam, et omavalitsuse andmetarvidus on tema omamure, mis polnud kuidagi kooskõlas Rahvastikustatistika Ühtlusarvutuste Programmi lähtealustega. Enesestmõistetavalt tugineb viimane vastupidist loogikat kandvale riigiandmekorralduse üldpõhimõttele, mille järgi keskvoimu ülesanne on kindlustada iga haldusüksus ühtse riigistatistilise andmekogumiga, ning muuhulgas tagada sedaviisi võrreldavus teiste sarnaste üksuste, kogu Eesti ja välisriikidega. Programmi tabas uus seisak minister Katrin Saksa jõulisel initsiatiivil, kelle püüdeks oli pikaajaliste rahvastikustatistiliste tööde põhimõtteline asendamine päevakajaliste “uuringute” *resp* arvamuskäsitlustega, millelt loodeti hetkepoliitilist kasu lõigata. Paraku ei toeta Programmi sihiseadet ka viimase rahvaloenduse (2000) seni kontrollimata andmekvaliteet ja sealt tõukuv (paratamatu) soov äärmuseni lihtsustatud andmesilumismõtete kasutamisele. Aasta 2003 tähistas *Glavliti*-poliitika taassüüdi Eestis, kus andmekaitse kilbi varjus püütakse käskida-keelata lubamatuks riigiandmekorralduslik tegevus, väidetavalt AS Andmevara huvides.

Harjumaa kogumik on kaheteistkümnnes raamat maakonna sündmus- ja loendusstatistika ühtlusarvutuste sarjas ning järgib enesestmõistetavalt nii sisult kui esituslaadilt varemilmunud. Väärrib meenutamist, et projekti alguses kutsuti kogumiku mahu ja struktuuri määramiseks ellu tööseminar, mille istungid toimusid pea üheksa kuu vältel. Nendel arupidamistel etendasid olulist osa maakonna asjatundjad, kes valisid enimsobivad isikutunnuste ja näitajate kombinatsioonid, muidugi olemasoleva andmekogumi poolt asetatud jääkade piirangute raamis. Töö teostajate meeolehärmiks kasvas seminar esitamisele kuuluva andmemahu lõpuks enam kui kolmekordseks. Muuseas on see ilmekalt paista loendusandmestiku uustöötluse esituslaadis, kus tabelite arv numeratsiooniga hoopiski kokku ei lange: pea iga valdkonda esindab kaks või paaril juhul enamgi arvtabelit. Kuivõrd kogumiku kasutajad on eelkõige ikka asjaomaste omavalitsuste ja maakonna rahvas, kaalus nendepoolne argumenteeritud soov üles rahastamise ja plaanitud tööaja poolt seatud tingimused. Küll on iga raamatu mahu ja sisu kasvades nihkunud Projekti teostus pikema aja peale.

Kogumik esitab Harjumaa rahvastiku ühtlusarvutatud sündmus- ja loendusstatistika 1965-1990. Sündmusstatistiline andmestik on antud näitajate kaudu, mis allusid korrastamisele kogu ajavahemikku hõlmava aegreana. Kõik uusrehkendused tuginevad Eesti rahvaarvu ja vanuskoostise varasemale ühtlusarvutusele. Loendusstatistika vallast on tervikuna uustöödeldud 1989 aasta andmestik ja tulemus esitatud maakonnakeskse standardtabelite kogumina. Varasemate loenduste andmevalik järgib nimetatud tabelikogumit: esitatud on kõik võrreldavad ja väikeerisusega, kõrvale jäetud võrreldamatu struktuuriga arvandmed. Ka 1979 aasta loendusandmestik on teatud piirangutega uustöödeldav, seevõrra on vastavaid arvtabeleid hulga rohkem kui kahe varasema loenduse kohta, mil tuli piirduda vaid omaaegse töötlustulemuse koondamise ja ühtlustamisega. Kus iganes võimalik, on valla/linna andmed esitatud vastavate maakonnaandmetega võrdväärses mahus, millist põhimõtet lubas olemasolev andmestik täies ulatuses rakendada 1989 aasta tabelikogumi puhul. Kogumiku algusosa sisaldab lühikest ülevaadet Harjumaa rahvastikuarengust rõhuasetusega ajavahemikule 1965-1990 ning selgitusi andmedefinitsioonide ja piirimuutuste kohta. Trükitud materjali täiendab maakonna rahvastikuarengut kajastav elektrooniline jooniskomplekt.

Harjumaa rahvastikukogumiku valmimisele on aidanud kaasa palju asjalikke inimesi, kellele kuulub autorite siiras tänu. Maakonnasarja väljakujundamisel oli asendamatu Taimi Parve entusiasm, kes oma pikaajalise töökogemuse varal Lääne-Virus selgitas rahvastikuandmete kasutamissuundi väljaspool keskasutusi. Tolle tööetapi teiseks võtmeisikuks oli Piret Luik Kesk-Eesti Statistikast, kelle hingel lasub paljuski kogumiku mitmekordne maht esialgu plaanituga võrreldes. Käesoleva rahvastikukogumiku loendusandmete uustöötluse ja ühtlusarvutused viisid läbi Kalev Katus ja Allan Puur, keda andmeesituse ja kujunduse osas toetas Teet Pungas. Kogumiku ülevaateksid kirjutasid Kalev Katus, Allan Puur ja Asta Põldma ning jooniskomplekti koostas Teet Pungas.

Rahvastiku loendus- ja sündmusstatistilised ühtlusarvutused toimusid algusfaasis pikka aega ning korduvate rahastamispauside ajal uuesti Eesti Kõrgkoolidevahelise Demouuringute Keskuse

vahendite arvel ning loodud andmestikud on käesoleva kogumiku tarvis mõistagi kasutada olnud. Nende hulgas väärib esiletõstmist korrastatud loendusandmestik 1989, mille eelneva teostuseta oleks töö- ja ajakulu koguni mitmekordselt suurem. Kogumiku andmevaliku ja esituslaadi seisukohalt tuleb kahtlemata oluliseks pidada Laulasmaa seminari (1993), samuti nimetatud ettevõtmisest tõe saanud ja tänaseks tihenenu andmekorralduslikke mõttevahetusi läbi rea rahvusvaheliste teadusprojektide ja konverentside, mille rahaline toetus pärineb mitmest eri allikast. ÜRO arenguprogramm kaasrahastas, koostöös Eesti Säästva Arengu Sihtasutusega, andmekasutusseminari maakonna arenguplaanijatele (Põltsamaa 1999), mis andis olulist tagasisidet rahvastikuandmestiku olemasolust ning tarvidusest maakonna ja omavalitsuste lõikes. Kogumiku koostamisele on kaasa aidanud sihtteema 0501463s00 *Eesti rahvastikuareng: põhitrendid ja tulevikusuundumused* ning Eesti Teadusfondi granti nr. 5981 raamis teostatud analüütilised tööd, samuti Eesti Rahvastikustatistika Ühtlusarvutuste Programmi kahe teise osaprojekti, Eesti Rahvastiku Andmepanga ja Sünniandmepanga teave. Kogumik poleks saanud teostuda ilma Valitsuse Isikuandmenõukogu poolt algatatud rahalise toeta. Eelarvevahendite kasutamine toimus Statistikaameti kaudu.

Kalev Katus

FOREWORD

The advancement of demographic studies in Estonia in the middle of the 1980s was obstructed by the inadequacy of population data, even in the case of simple analyses. Limited availability of population data and restrictions on publication were the major obstacles to research until the restoration of Estonian independence. The secrecy of state statistics contributed to the general spread of the view, among decision-makers but also within the research community, that problems concerning population data were mostly, or even exclusively, caused by the lack of availability. Following the cessation of imposed restrictions in 1991, it became apparent that the population data for the whole period of Russian rule in Estonia were heavily deficient. Up to the present day, the major complication regarding data has been poor comparability in terms of time and space, which necessitates extensive efforts even before routine analytical techniques can be applied.

During the period of Russian rule, data comparability was violated in multiple ways — applied definitions, calculation methods as well as their operation periods were not properly documented; judging from relevant correspondence, the methods of calculation performed by Moscow have been of low interest to Statistics Estonia, and therefore, the corresponding information is locally unavailable; sub-national data have been very sparse or virtually non-existent when moving to smaller units. Moreover, due to applied procedure regional data systematically fail to make up the totals for the whole country; the concept of administrative rather than statistical territorial units has been applied, which, under frequent administrative transfers, disrupts the time series; vital and census statistics were kept isolated from each other and the third major source of population data — sample surveys — was ignored as a part of official statistics. Taken together, the above-mentioned deficiencies were the principal reasons for the discontinuity of national statistics in the country.

Since the lifting of restrictions, the scientific community has addressed the state of population statistics and expressed their serious concerns. Discussions held in the Estonian Demographic Association resulted in the conclusion that the consistency and quality of population statistics for the period of dependence does not meet the needs of an independent nation. The major direction of quality improvement of post-war population data, which can be undertaken in the current circumstances, are harmonisation and recalculation for the purpose of achieving consistency in time and space, in particular bridging the gap between the present and the statistics of the pre-war independence period. Various tasks aimed at the harmonisation of all major data sources over a 50-year period have been brought together under the *Programme for Estonian Population Data Comparability*.

So far the implementation of the Programme has relied mainly on the efforts of scientists at Estonian Interuniversity Population Research Centre. Due to the scale of the tasks, the fulfillment of the Programme, and the tempo of its progress in particular, are dependent on the availability of funding and the cooperation of relevant government institutions. Understandably, the Programme has been monitored by the Governmental Commission for Population and Social Statistics during the entire period of its operation. Despite expressions of support, progress has been stymied by the unwillingness of certain agencies to consider the more general objectives of the Programme to be among the fundamental tasks of the national statistical system. Nevertheless, in the framework of the preparations for the Cairo Conference on Population and Development, the Governmental Commission allocated its support to first sub-projects of the Programme. Up to now, the results have been published in about twenty volumes (EKDK RU, Series C). The work accomplished under the initiative of the research community has been of a much wider range, particularly with respect to the retrieval of the 1989 census microdata by means of consistency-checking, evaluation, harmonisation

and documentation. Among other applications, a noticeable part of the current publication builds upon the previous efforts.

Given the urgent need for population data at a municipal level, the sub-project *Reviewed Population Census and Vital Statistics* was launched at the beginning of 1995. Together with other undertakings of its kind, however, it was interrupted when the mentality of Soviet-type computing personnel — transformed into profit-oriented institutions under new conditions — regained the decision-making authority. Not surprisingly, this interest group regards quality and comparability orientation in national statistics as a threat to their business strategy. The second obstacle arose from the idea to transfer the responsibility for regional population statistics from national statistical system to municipalities. Understandably, this was in conflict with the Programme, based on the underlying principle of national statistical system — municipalities should be provided centrally with statistical information to secure the unitarity of methodology and comparability across space. The Programme encountered a new obstacle under the ministership of Katrin Saks, who attempted to replace the Programme with short-term studies, which focused on public opinion. Also, the advancement of the Programme is hampered by the low data quality of the recent population census which resulted in crude smoothing of inconsistencies by Statistical Office. Unexpectedly, the Soviet-type administration practices re-emerged in 2003 — disguised by the rhetoric of data protection under new conditions —, aimed to dismantle the regular operation of Statistical and Civil Registration Office in the field of national population statistics and related activities.

This volume on Harjumaa county is the twelfth in the series of the *Reviewed Population Census and Vital Statistics*, following in its content and format the earlier publications. To develop the concept of the series, a set of workshops were carried out involving experts of local authorities as principal data users. Their input was important in defining the scope and structure of the series — and to a certain embarrassment to those responsible for the implementation —, the recommendations resulted in an almost threefold increase in the size of the volume. This outcome is, among others, reflected in the nomenclature of census tables. However, the well-argued needs of county/municipality partners outweighed the constraints of the planned budget and time schedule. With the increase of amount and contents of each volume, the work of the Project as a whole has understandably been spread over a longer period.

This volume presents vital and census statistics for Harjumaa county 1965-1990. Vital statistics include indicators which were subjected to recalculation, based on harmonised data on population stock for the period. Regarding census statistics, the 1989 microdata has been processed to produce a set of regional standard tabulations covering all municipalities. The data for earlier censuses follows the same standard set, including comparable and discarding non-comparable tabulations. Due to the availability of microdata, the 1979 census tabulations are better represented than 1959 and 1970 censuses, for which only aggregate tabulations were available. Whenever possible, the data on municipalities are presented in an amount and detail equal to that available on a county level. In full scale this principle could be followed with respect to the 1989 census. In addition to tables, the volume discusses relevant statistical concepts and definitions and administrative transfers as well as presenting a short overview on the development of Harjumaa population. The volume is accompanied by a diskette including a series of graphs.

The authors are indebted to the contribution of many experts. Ms. Taimi Parve from Lääne-Viru county government made a major contribution to the outline of the series, considering the applications of the data from the viewpoint of local needs. The persistence of Ms. Piret Luik from the Kesk-Eesti Statistical Bureau initiated the expansion of the volume by including additional tables. The processing of the census data was performed by Kalev Katus and Allan Puur, assisted by Teet Pungas. The overview of applied concepts and definitions, as well as of demographic developments in Harjumaa county, were prepared by Kalev Katus, Allan Puur and Asta Pöldma. Teet Pungas composed the set of graphs.

The Estonian Interuniversity Population Research Centre provided the *Programme for Estonian Population Data Comparability* with financial support at the beginning stage as well as

during the repeated interruptions in regular funding, and in that way, making a contribution to this volume as well. Particularly important has been access to the harmonised 1989 census microdata, which has saved a considerable amount of time and resources in preparing the volume. The Project has benefited from the expert seminar of Baltic population statisticians at Laulasmaa (1993), as well as from several international activities in the field of population data methodology, supported from various sources. UN Development Programme, together with the Estonian Foundation for Sustainable Development, has provided support for a workshop for county planning officers, providing feedback on the applications of population information. The volume has benefited from the results under research theme 0501463s00 and analyses in the framework of Estonian Science Foundation grant No.5981, as well as information from Estonian Population Databank and Estonian Birth Register, two other sub-projects under the national data harmonisation programme. The preparation of this volume has relied on funding initiated by the Governmental Commission for Population and Social Statistics, the budget allocation was channeled via Statistics Estonia.

Kalev Katus

SISUKORD

1. HARJUMAA RAHVASTIKUARENGU PÕHIJONED 1965-1990	XIII
1.1. Rahvastikutaaste	XV
1.2. Sünnimus	XXIII
1.3. Suremus	XXVIII
1.4. Abielu ja perekond	XXX
1.5. Ränne ja paiksus	XXXIV
1.6. Rahvastiku vananemine	XXXVIII
1.7. Rahvus ja keel	XLI
1.8. Haridus	XLV
1.9. Majandustegevus	XLVII
1.10. Eluase	L
2. ANDMEALLIKAD JA MÄÄRATLUSED	LIII
2.1. Sündmusstatistika	LIII
2.1.1. Rahvastikusündmused	LIII
2.1.2. Iive ja rahvaarv	LXII
2.1.3. Sündmus- ja iibekordajad	LXIV
2.2. Loendusstatistika	LXVI
3. ANDMEESITUS	LXXI
4. PIIRIMUUTUSED	LXXIV
5. MAAHALDUSÜKSUSTE RAHVASTIK LOENDUSAASTATEL 1959-1989	LXXXI
6. VIITED	XCIV
7. JOONISFAILIDE NIMEKIRI	XCVIII

TABELID

SÜNDMUSSTATISTIKA	1
Tabel 1. Rahvaarv ja muutuskomponendid 1965-1990	3
Tabel 2. Rahvastikusündmused 1965-1990	8
Tabel 3. Rahvastiku sündmuskordajad 1965-1990	12
Tabel 4. Rahvastiku soovanuskoostis 1965-1990	14
LOENDUSSTATISTIKA	21
RAHVALOENDUS 15.01.1959	22
Tabel 1A. Rahvastiku soovanuskoostis 1959	22
Tabel 2. Rahvastiku perekonnaseis 1959	23
Tabel 3. Rahvastiku haridus 1959	25
Tabel 5. Rahvastiku rahvus 1959	31

RAHVALOENDUS 15.01.1970	33
Tabel 1. Rahvastiku soovanuskoostis 1970	34
Tabel 1A. Rahvastiku soovanuskoostis 1970	35
Tabel 2. Rahvastiku perekonnaseis 1970	36
Tabel 3. Rahvastiku haridus 1970	39
Tabel 5A. Rahvastiku rahvus 1970	45
Tabel 8. Rahvastiku põhitegevus 1970	46
RAHVALOENDUS 17.01.1979	51
Tabel 1. Rahvastiku soovanuskoostis 1979	52
Tabel 2. Rahvastiku perekonnaseis 1979	53
Tabel 3. Rahvastiku haridus 1979	58
Tabel 4A. Rahvastiku paiksus 1979	64
Tabel 5. Rahvastiku rahvus 1979	68
Tabel 5A. Rahvastiku rahvus 1979	70
Tabel 6. Rahvastiku emakeel 1979	73
Tabel 6A. Rahvastiku eesti keele oskus 1979	80
Tabel 7. Rahvastiku lapsesus 1979	83
Tabel 7A. Rahvastiku lapsesus ema hariduseti 1979	85
Tabel 8. Rahvastiku põhitegevus 1979	86
Tabel 9A. Rahvastiku tööala (NRTAK) 1979	93
Tabel 10A. Rahvastiku amet (NRAK) 1979	99
RAHVA- JA ELUASEMELOENDUS 12.01.1989	103
Tabel 1. Rahvastiku soovanuskoostis 1989	104
Tabel 2. Rahvastiku perekonnaseis 1989	106
Tabel 3. Rahvastiku haridus 1989	116
Tabel 4. Rahvastiku põlisus 1989	126
Tabel 4A. Rahvastiku paiksus 1989	132
Tabel 5. Rahvastiku rahvus 1989	138
Tabel 5A. Rahvastiku rahvus 1989	140
Tabel 6. Rahvastiku emakeel 1989	148
Tabel 6A. Rahvastiku eesti keele oskus 1989	160
Tabel 7. Rahvastiku lapsesus 1989	168
Tabel 7A. Rahvastiku lapsesus ema hariduseti 1989	172
Tabel 8. Rahvastiku põhitegevus 1989	174
Tabel 9. Rahvastiku tööala (RTAK) 1989	188
Tabel 9A. Rahvastiku tööala (NRTAK) 1989	200
Tabel 10. Rahvastiku amet (RASK) 1989	212
Tabel 10A. Rahvastiku amet (NRAK) 1989	218
Tabel 11. Rahvastiku eluasemetüüp 1989	226
Tabel 12. Rahvastiku eluase: tubade arv 1989	240
Tabel 12A. Rahvastiku eluase: üldpind 1989	254
Tabel 12B. Rahvastiku eluase: elamispiind 1989	268
Tabel 13. Rahvastiku eluasememugavused 1989	282
Tabel 14. Tiheloleku aste: 1-liikmeline leibkond 1989	292
Tabel 14A. Tiheloleku aste: 2-liikmeline leibkond 1989	304
Tabel 14B. Tiheloleku aste: 3-liikmeline leibkond 1989	316
Tabel 14C. Tiheloleku aste: 4-liikmeline leibkond 1989	328
Tabel 14D. Tiheloleku aste: 5+liikmeline leibkond 1989	342

CONTENTS

1. DEMOGRAPHIC DEVELOPMENT OF HARJUMAA POPULATION 1965-1990	XIII
1.1. Population Growth	XV
1.2. Fertility	XXIII
1.3. Mortality	XXVIII
1.4. Marriage and Family	XXX
1.5. Migration and Residence	XXXIV
1.6. Population Ageing	XXXVIII
1.7. Ethnicity and Language	XLI
1.8. Education	XLV
1.9. Economic Activity	XLVII
1.10. Housing Conditions	L
2. DATA SOURCES AND DEFINITIONS	LIII
2.1. Vital Statistics	LIII
2.1.1. Vital Events	LIII
2.1.2. Number of Population and Population Growth	LXII
2.1.3. Vital Rates	LXIV
2.2. Census Statistics	LXVI
3. DATA PRESENTATION	LXXI
4. ADMINISTRATIVE TRANSFERS	LXXIV
5. POPULATION NUMBER OF ADMINISTRATIVE UNITS IN CENSUSES 1959-1989	LXXXI
6. REFERENCES	XCv
7. LIST OF ELECTRONIC CHARTS	XCVIII

TABLES

VITAL STATISTICS	1
Table 1. Components of Population Change 1965-1990	3
Table 2. Vital Events 1965-1990	8
Table 3. Vital Rates 1965-1990	12
Table 4. Age Composition 1965-1990	14
CENSUS STATISTICS	21
POPULATION CENSUS 15.01.1959	22
Table 1A. Age Composition 1959	22
Table 2. Marital Status 1959	23
Table 3. Educational Attainment 1959	25
Table 5. Ethnicity 1959	31

POPULATION CENSUS 15.01.1970	33
Table 1. Age Composition 1970	34
Table 1A. Age Composition 1970	35
Table 2. Marital Status 1970	36
Table 3. Educational Attainment 1970	39
Table 5A. Ethnicity 1970	45
Table 8. Main Activity 1970	46
 POPULATION CENSUS 17.01.1979	 51
Table 1. Age Composition 1979	52
Table 2. Marital Status 1979	53
Table 3. Educational Attainment 1979	58
Table 4A. Duration of Residence 1979	64
Table 5. Ethnicity 1979	68
Table 5A. Ethnicity 1979	70
Table 6. Mother Tongue 1979	73
Table 6A. Estonian Language Ability 1979	80
Table 7. Parity 1979	83
Table 7A. Parity by Education of Mother 1979	85
Table 8. Main Activity 1979	86
Table 9A. Branch of Economic Activity (SCCI) 1979	93
Table 10A. Occupation (SCCO) 1979	99
 POPULATION AND HOUSING CENSUS 12.01.1989	 103
Table 1. Age Composition 1989	104
Table 2. Marital Status 1989	106
Table 3. Educational Attainment 1989	116
Table 4. Nativity 1989	126
Table 4A. Duration of Residence 1989	132
Table 5. Ethnicity 1989	138
Table 5A. Ethnicity 1989	140
Table 6. Mother Tongue 1989	148
Table 6A. Estonian Language Ability 1989	160
Table 7. Parity 1989	168
Table 7A. Parity by Education of Mother 1989	172
Table 8. Main Activity 1989	174
Table 9. Branch of Economic Activity (ISIC) 1989	188
Table 9A. Branch of Economic Activity (SCCI) 1989	200
Table 10. Occupation (ISCO) 1989	212
Table 10A. Occupation (SCCO) 1989	218
Table 11. Dwelling type 1989	226
Table 12. Housing Conditions: Number of Rooms 1989	240
Table 12A. Housing Conditions: Total Floor Area 1989	254
Table 12B. Housing Conditions: Living Floor Area 1989	268
Table 13. Dwelling Utilities 1989	282
Table 14. Degree of Crowdity: 1-Person Household 1989	292
Table 14A. Degree of Crowdity: 2-Person Household 1989	304
Table 14B. Degree of Crowdity: 3-Person Household 1989	316
Table 14C. Degree of Crowdity: 4-Person Household 1989	328
Table 14D. Degree of Crowdity: 5+Person Household 1989	342

SISSEJUHATUS

1. HARJUMAA RAHVASTIKUARENGU PÕHIJOOSED 1965–1990

Käesolev kogumik esitab sõjajärgse rahvastikustatistika ühtlusarvutuste esimese ja ajaliselt hilisema poole, sedavõrd polnud algse kava kohaselt üldistavat tekstiosa väljaandesse plaanitud. Erinevalt tabelosast, mis praktilisteks eesmärkideks mõelduna moodustab omaette tarvitatava terviku, saab Harjumaa rahvastikulooline käsitlus olulist täiendust, kui kogu sõjajärgne rahvastikustatistika on varasema ajajärguga kokku viidud ning läbi analüüsitud. Ometi oli maakonnainimeste kindel tahe näha väljaandesarjas ka tekstilis-pildilist ülevaadet, millist soovi alljärgnev püüabki täita. Mõistagi on kogumiku poolt hõlmatud ajavahemik 1965-1990 tõsisemaks demograafiliseks käsitluseks lühikesevõitu, kuid annab siiski välja põlvkonnamõõdu, tehes rahvastikuarengulised järeldused põhimõtteliselt võimalikuks. Samuti on tegemist vahetult nüüdisajaga haakuva, ehk teisisõnu tänaste suundumuste lähteperioodiks oleva andmestikuga. Nimetatud asjaolud lubavad eeldada, et järgnev kirjeldus suudab enam-vähem haarata lähimineviku rahvastikuarengu põhitrende ega ole liialt mõjutatud mitmesugustest võnkelaadsetest, nn konjunktuurmuutustest demograafilistes suundumustes.

Järgneva teksti ning ülejäänud kogumikuosade puhul on mõistlik tähele panna, et tegemist pole analüütilise väljaande, vaid ennekõike standardtabelite esitusega. Viimase tunnusjooneks on iga rahvastikuprotsessi ja -seisundi tasakaalustatud, kõikvõimalikesse seostesse mittelaskuv ja seevõrra mõneti lihtsustatud käsitlusviis. Vastavalt oleks ülearu pretensioonikas teha panus toimunud arengu põhjuste analüüsile, pigem on õigem asetada rõhk Harjumaa rahvastikuarengu põhisuundumuste esiletoomisele ühe põlvkonna kestel, mõnevõrra ka teiste maakondade ja kogu Eesti arengujoontega paralleele tõmmates. Ehk sobib siinne tekstiosa sissejuhatuseks ametnikule, kes seni pole osanud lihtsatelegi demograafilistele näitarvudele õiget rakendust leida ega rahvastikuandmeid otsustusprotsessis kasutada, sooviks seda aga põhimõtteliselt teha küll. Tekstiosa ülevaatlikkuse huvides on selles ära toodud ka näputäis graafikuid, peamiselt kogumikuga kaasasolevast joonisfailide komplektist.

Oma koht on käesoleval rahvastikuarengu ülevaatel siiski täita, sest sõjajärgse poolsajandi jooksul oli rahvastikuandmete avaldamine, isegi pildi kujul, rangete reeglitega kitsendatud. Kui Eesti kohta tervikuna mõni tsenseeritud ülevaade aeg-ajalt ilmus, siis maakonna rahvastikuarengust on ka artikli mahuga piirduvad kokkuvõtted peaaegu olematud. Tõsi, mõnevõrra parem oli kitsenduste kiuste olukord Tallinna kui pealinna demograafilise arengu kajastamisel. Aga samas kehtisid Harjumaa mitme piirkonna rahvastikuandmete puhul veel sõjaväe paiknemisest ja piirkonna ümberrahvastumise varjamise tarvidusest kantud lisapiirangud.

Küll on aga enne suurt sõda tehtud siinolevaga samalaadset tööd. Pärast iseseisvuse kättevõitlemist pani tollane Eesti Vabariik suurt rõhku ühiskonna vajadusi teeniva andmekorralduse ülesehitamisele ning esmakordselt Eestis üleriigilise asutusena moodustatud Statistika Keskbüroo alustas ühe ulatuslikuma projektina varasema rahvastikustatistika korrastamist. Tollased ühtlusarvutused, millest põhiosa avaldati koos 1922 aasta loendusmaterjalidega, hõlmasid kõigi kolme asetleidnud rahvaloenduse andmestikku (lisaks eelmainitule 1881 ja 1897), kuigi igaüks neist oli läbi viidud erinevalt lähteasutatsioonilt. Tallinna ja Paldiski linna osas hõlmas periood veel neljandatki loendust, vastavalt aastast 1871 ja 1874.

Esimene Balti provintsi loendus 1881 vastandus mõneti Vene impeeriumi keskviimule, rõhutades andmekorralduse poole pealt kohalikku erikorda. Teine, ülevenemaaline, vastuoksa, nivelleeris kohaliku eripära ning alles kõnealustest loendustest viimane võttis lähtekohaks rippumatu rahvusriigi ühiskonnakorraldusliku vajaduse. Nii polnud andmestiku ühtlustustöö mõistagi lihtne, kuid oli ju noore riigi üheks esmavajaduseks luua arusaam omaenda elanikkonnast ja tema arengusuundumustest. Õpetlik on tähele panna, et olukorras, kus varasemat andmestikku ei

õnnestunud esitada hilisema struktuuris, nägi ühtlusarvutuste metodoloogia ette vastupidise toimimisviisi: aluseks võeti 1881 aasta loendusandmestik ja halduspiirid ning arvutati hilisemad andmed selle järgi. Igatahes suudeti lõpptulemusena tagada kõigi kolme loenduse andmevõrreldavus ja luua niimoodi kvantitatiivne alusmaterjal eelneva nelja- viiekümne aasta rahvastikuarengu kohta nii riigi kui ka maakonna tasandil.

Iseseisvusaegne loendusstatistika jõudis koos ühtlusarvutustega peatselt trükki ning samal põhjusel kui praegu — statistiliste tööde ja kujundatud andmestiku suure mahu tõttu — korraldati tookordne avaldamine maakonnavihkude kaupa. Harjumaa ja linnaosade lõikes avaldatud Tallinna andmed leiab lugeja asjakohasest koondvihust, mis hõlmab tänasest teadagi hoopis suurema maa-ala [RSKB 1924]. Lisaks sarnasele eesmärgipüstitusele seob toonaseid vihke käesoleva väljaandega veel asjaolu, et tabelite suure mahu tõttu ei leidnud mitte kõik tehtu äratrükkimist. Tänapäeva tehnika lubab reprodutseerida materjali mitmekesisemal viisil, mida käesoleva kogumiku puhul on ka ära kasutatud. Samuti väärib märkimist, et käsitusperioodi kahe viimase loenduse korrastatud Harjumaa individuaalandmestik võimaldab ette näha uustöölusi mitmesuguste tulevikus tekkivate vajaduste tarvis.

Pöördudes sõjaeelsesesse aega tagasi, hoidis Statistika Keskbüroo järgmise loenduse (1934) materjalid juba rutiinselt ajas võrreldavana ning puudus tarvidus omaette ühtlusarvutusülesande ning eraldi maakonnakogumike sarja järele [RSKB 1934-1937]. Sisulisest vaatenurgast kehtib öeldu ka 1941 aasta loenduse kohta, kuid andmeavaldamise — piskut arvestades küll õigemini avaldamatuse — määras siis juba saksa ja järgnenud vene okupatsioonitsensuur. Maakonnalõiget kajastav üldandmestik on siiski publitseeritud [ESK 1942]. Teiseks tollaseks sisutihedaks rahvastikuandmeid kajastavaks väljaandeks oli professor Aleksander Rammuli toimetamisel ilmunud maakonna tervishoiu-alaste ülevaadete sari, mis mõistagi sisaldas ka Harjumaa köidet [Rammul 1937]. Omaette väärib äramärkimist Tallinna linna statistiline aastaraamat, mida aastast 1924 alates ilmus seitseteist aastakäiku [Tallinna Linna Statistikabüroo 1924-1940]. Aastaraamatu väljaandmist on jätkatud üheksakümnendatel, aga rahvastikuteave on seal omaaegse kogumikuga võrreldamatult napp.

Maakonna rahvastikuarengu teaduskäsitlustest on asjakohane alustada viitega Tartu biostatistikute koolkonnale. Teiste omalaadsete hulgas valmis Kluge sulest Tallinna ja linna maakoguduste rahvastikuarengu käsitlus ajavahemiku 1834-1862 kohta [Kluge 1867]. Nagu eespool mainitud, oli Tallinn samuti esimese kaasaegse rahvaloenduse toimumiskohaks Põhja-Eestis. Aastal 1871 Eestimaa kubermangu statistikakomitee sekretäri Paul Jordani eestvõttel ja juhatusel läbiviidud loendus lähtus oma aja parematest kogemusest ja rahvusvaheliste statistikakongresside soovitustest ning täitis olulist rolli kümme aastat hiljem järgnenud Balti provintside loenduse ettevalmistamisel [Jordan 1874]. Viidatud töö sisaldab ka asjalikku rahvastikuteaduslikku analüüsi tollase Tallinna kohta.

Eesti riigi loomisel muutus rahvastikustatistika nagu ka teiste valdkondade sihiteadlikult korrastatud ja kättesaadavaks tehtud andmestik soliidseks mootoriks Eesti sotsiaalteaduse arengule 1920-1930 aastatel. Ühe olulise väljundina leidis andmetervik kasutamist Tartu Ülikooli maa- ja rahvusteadlaste poolt toimetatud ning Eesti Kirjanduse Seltsi poolt kirjastatud maakonnakogumike sarjas, kus rahvastikuareng leiab loodus-geograafilise keskkonna taustal kooskõpsust teiste eluvaldkondadega. Kavastatud Harjumaa koguteoseni kõnealune sari paraku enne 1940 aasta pööret ei jõudnud. Küll ilmus Paul Johanseni toimetusel varasema Põhja-Eesti ja Harjumaa asustus- ja rahvastikupildi käsitlemisel hindamatu *Liber Census Daniae* [Johansen 1933]. Märkimist väärib neli esimest Vana Tallinna ajalookogumikku [Tallinn Ajaloo Selts 1936-1939].

Sõjajärgsest vene ajast Harjumaa demograafilisi käsitlusi sisuliselt ei leia, hoopis parem on olukord Tallinna rahvastikuarengu valgustamisel. Kollektiivse ühistööna koostatud kaheköiteline Tallinna ajalugu sisaldab ülevaadet linnarahvastiku kujunemise põhisuundadest [Pullat 1969; 1976]. Raimo Pullati dissertatsiooni teemaks oli Tallinna rahvastiku sotsiaalne koosseis linna kiirel kasvuajal (1871-1917), mis ilmus ka eraldi raamatuna [Pullat 1966]. Kauaaegse linnaametniku Heino Tonsiveri väitekirjaga käsitles Tallinna rahvastiku rändeprotsesse sõjajärgsel ajal, mis sisalduva andmestiku tõttu sai ilmuda vaid ametialaseks kasutamiseks mõeldud üllitiseks [Tonsiver 1975].

Kahtlemata väärrib märkimist sarja *Vana Tallinn* jätkamine, kus on leida samuti rahvastikuainelisi kirjutisi [Pullat 1991-2004].

Seitsmekümnendate aastate keskel moodustati tänase Tallinna Tehnikaülikooli juurde Tallinna linnalabor, kus linnamajanduslike ja olustikuliste uurimissuundade kõrval leidis oma koha ka rahvastikuteaduslik vaade. Paarist tosinast rakendustööst — nende hulgas pealinna ning teiste linnade ja maakondade rahvastikuproгноosid — tuleb tagantjärele ehk olulisemaks pidada tõsisema demograafilise huviga uurimisrühma tegutsemisvõimalust ajal, mil rahvastikuteaduse tuumala polnud Eestis n-ö ametlike teadussuundade nimekirjas.

1.1. Rahvastikutaaste

Sündimuse, suremuse, rände ja mõneti kaudsemalt teiste demograafiliste protsesside koosmõju integreerivat rahvastikutaastet iseloomustab kokkuvõtlikult rahvaarv ja selle muutumine. Ülevaate demograafilises arengus omalaadsest rahvaarvu kiirest kasvuperioodist ning järgnevast pöördest rahvaarvu kahanemisele saab eelkõige loendusstatistika abil. Teadaolevalt toimus esimene kogu Eesti maa-ala hõlmanud rahvaloendus aastal 1881 ja sealtpeale saab rahvaarvu muutust jälgida kümnekonna loendusaasta toel. Nagu eespool märgitud, ühtlusarvutati 1922 aasta loenduse järel kahe varasema loenduse andmestikud, mis tagas kuue kümnendi 1881-1941 peamiste rahvastikunäitajate võrreldavuse nii ajas kui ruumis. Aegri date täiendamisele sõjajärgse andmestikuga ei pööratud aga vene ajal mingit tähelepanu — ENSVd käsitleti varasemast täiesti eraldi seisva ühendina — ning ka käesoleva ühtlusarvutuste programmi tööjärg pole veel jõudnud sõjaeelse ja -järgse andmestiku ühendamiseni. Pealegi on seda tööd omaaegses kvaliteedis ka üpris raske järele teha: haldusjaotus on vahepeal korduvalt muutunud ning 1922 ja 1934 loenduste individuaalandmestik hävis sõjatules. Neil põhjustel jaguneb Harjumaa rahvaarvu dünaamika alljärgnev käsitlus parata-matult kahte eraldiseisvasse ossa.

Eesti maa-ala hõlmanud esimene rahvaloendus (1881) näitas Harjumaa rahvaarvuks tollastes piirides 138 tuhat inimest, millest Tallinnas elas 50.5 tuhat. Rahvastikuarengu vaatenurgast iseloomustas ülemöödunud sajandi kahte viimast kümnendit intensiivne üleminek rahvastiku traditsiooniliselt taastetüübilt kaasaegsele, millega kaasnes rahvaarvu pidev ja kokkuvõttes märkimisväärne kasv. Loendusvahemikus 1881-1897 tõusis maakonna rahvaarv tähelepanuväärselt kiiresti (14 protsenti), ületades üheksa ajaloolise Eesti maakonna keskmist ligikaudu kaks korda. Nõnda elas aastal 1897 Harjumaal juba 157.7 tuhat inimest. Peamise panuse sellesse tõusu andis muidugi kubermangupealinn Tallinn, mis Põhja-Eesti tähtsaima keskusena ja kindluslinna staatusest vabanenuna koondas rahvast mitte ainult Harjumaalt, vaid ka kaugemast ümbrusest. Ka valla- ja alevirahvastiku juurdekasv ulatus kuue protsendini.

Kuigi tänaste suundumuste taustal näib tollane rahvaarvu tõus kahtlemata enam kui ulatuslik, tuleb seda kasvu omaaegses demograafilises kontekstis ometi hinnata tagasihoidlikuks. Nimelt toimus Eestis demograafiline üleminek nn prantsuse tüübi kohaselt, mistõttu rahva rohkendumine vastavas arengujärgus jäi väiksemaks kõigi Baltoskandia rahvaste, rääkimata idapoolse naabriga võrreldes [Chesnais 1992]. Harjumaa rahvaarvu suhteliselt kiire kasv jätkus ka XX sajandi alul, rahvastiku koondumist toetas muuhulgas suurtööstuse tõhus edenemine, Peeter Suure merekindluse rajamine Esimese maailmasõja eel ja ehk mõnevõrra ka tsaar Aleksandr III õnnistusel käivitunud venestuskampania.

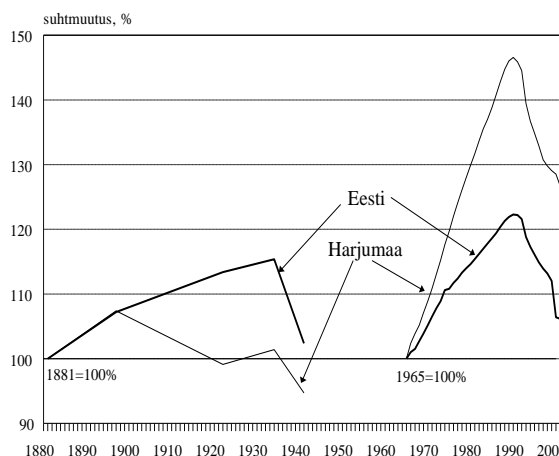
Esimene Eesti Vabariigis korraldatud rahvaloendus (1922) näitas Harjumaa rahvaarvuks ligi 220 tuhat inimest, mis oli pea poole võrra enam kui veerand sajandi eest. Vahepealsesse aega langesid sõjasündmused ja revolutsioonisegadused (1914-1920), ometi ei väärunud need asjaolud tollasele rahvastikuarengu etapile iseloomulikke linnastumist. Väärub nimetamist, et just tol perioodil möödus Harju rahvaarvult Tartumaast ning tõusis Eesti kõige rahvarohkemaks maakonnaks. Uuele demograafilisele arengufaasile iseloomuliku null-iibese rahvastikutaaste taustal jätkus Harjumaa rahvaarvu kasv ka 1920-1930 aastatel, ehkki mõnevõrra aeglustuvast tempos. Järgmiseks loenduseks (1934) oli maakonna rahvaarv suurenenud eelmisega võrreldes enam kui kümnendiku võrra, ületades 1881 aasta algseisu ligi 1.8 korda. Tuleb muidugi tähele panna, et modernse taastetüübi kinnistumisega paralleelse linnastumisprotsessi tõttu on tolle ajajärgu rahvaarvu dünaamika Harjumaal tublisti kahestunud — ühelt poolt leiab aset linnarahvastiku hüppeline rohkenemine, teisalt aga pöördub maarahvastik just neil kümnenditel vähenemistrendi.

Kahe sõdadevahelise loenduse vallaalõikes avaldatud andmed võimaldavad ligikaudu hinnata ka tollast rahvaarvu tänase Harjumaa piires. Põhiosas maakonna praegustesse piiridesse jäänud enam kui kolmekümne valla — Alavere, Anija, Harku, Jõelähtme, Keila, Kernu, Kiiu, Kloostri, Kodasu, Kolga, Kuivajõe, Kurna, Kõnnu, Laitse, Nabala, Naissaare, Nehatu, Nõva, Pakri, Peningi, Prangli, Raasiku, Rae, Ravila, Riisipere, Saku, Saue, Triigi, Vihterpalu, Viimsi ja Vääna —, Tallinna, Nõmme ja Paldiski linna ning Keila alevi rahvaarvude liitmine annab Harjumaa rahvaarvuks kolmekümnendate aastate keskpaigas 197.5 tuhat inimest.

Rahvastikuprotsesside loomulikule käigule maakonnas tegi lõpu järsk geopoliitiline muutus ja Eesti sattumine NLiidu võimkonda. Rahvastikukaotuste ahela avas enam kui seitsme tuhande eestisakslase lahkumine Harjumaalt 1939-1941, millele järgnesid vene okupatsiooni repressioonid. Esimese okupatsioonistaasta kaotusi kajastav rahvaloendus detsembris 1941 tõdes Eesti elanikkonna kahanemist pea kümnendiku võrra, kellest vaid väike osa jõudis kunagi hiljem kodumaale tagasi. Suhtarvuliselt olid Harjumaa inimkaotused Eesti keskmisega võrreldes suuremad. Ühelt poolt tingis seda Eesti eliidi suurem kontsentratsioon pealinnas, peamiselt aga punavõimu püsimine Põhja-Eestis augusti lõpuni, mis jättis mobilisatsioonide läbiviimiseks ja hävituspataljonide toimetamiseks rohkem aega. Rahvaarvu languse kriisilaadsele toimele viitavad mitmed iseloomulikud disproportsioonid nagu näiteks meeste tuntav üleesindatus rahvastikukaos. Meesrahvastiku arvestuses ulatus kadu Tallinnas 1934 aasta loendusega võrreldes koguni viiendikuni, täisealiste vanusrühmas oli kahanemine aga veelgi suurem. Teise maailmasõja ja kolme järjestikuse okupatsiooni negatiivset mõju Harjumaa põlisrahva arvule rõhutas omal viisil rahvastiku modernse taastetüübi kinnistumine, mistõttu viidatud tagajärjed osutusid mitmekordselt tõsisemaks ja kestvamaks Esimese ilmasõjaga võrreldes.

Sõjajärgsetel aastakümnetel, vastuoksa, on Harjumaa rahvaarv olulisel määral kasvanud, kuid teadagi piiritaguse sisserände arvel. Sealtpeale on maakonna areng üldse ja rahvastikuareng sealhulgas tõusvas joones kahestunud. Massiline sisseränne Eestisse tõi suure osa uusasukaide Harjumaale juba 1940-1950 aastatel ehk enne kogumiku käsitlusperioodi, igal juhul oli sõjaeelne rahvaarv viiekümnendate lõpuks enam kui saja tuhande inimese võrra ületatud. Nagu pea kõigi Eesti maakondade puhul, takistab omaette tegurina ka Harjumaa rahvastikumuutuse jälgimist haldusjaotuse segipaiskamine. Esimese sammuna enne haldusjaotuse laiahaardelist sovetiseerimist eraldati Harjumaast Virumaa kasuks Kolga ja Kõnnu vald ning Loksa alev (1949). Veel varem (1947) oli “elanike vähesuse tõttu” likvideeritud Pakri vald ning viidud saared Paldiski linna haldusse, Naissaare

Rahvaarv
Harjumaa 1881-2002

oli vene sõjaväevõim üle võtnud (ja saarerahva välja ajanud) juba 1940 aastal. Huvitav on märkida, et taolist sammu ei võetud ette sugugi esimest korda — ka 1914 aastal lõpetas kroonu Naissaare vallavalitsuse tegevuse ja asustas tsiviilelanikkonna kodusaairelt mandrile.

Haldusjaotuse suurmuutuse käigus, mis aastal 1950 likvideeris Eesti maakondliku jaotuse ning lõi asemele 39 rajooni, jagati Harjumaa alad koguni kaheksa rajooni vahel. Tallinna lähema ümbruse vallad — Harku, Iru, Jõelähtme, Prangli, Raasiku, Rae, Saue ja Tõdva, samuti Hageri ja Kohila põhjapoolsed osad — arvati senisest maakonnast territooriumilt ligikaudu kolm korda väiksema Harju rajooni koosseisu. Enamus Harjumaa lõunapoolseid valdu — Juuru, Kehtna, Kuimetsa, Raikküla ja Rapla ning osa Hagerist, Järvakandist ja Kohilast — said aluseks Rapla rajoonile. Kaks uut rajooni loodi Harju idapoolses osas. Kirde suunal moodustati Loksa rajoon, mis lisaks Harjumaa Kuusalu vallale sai endale aasta varem Virumaale antud Loksa alevi, Kolga ja Kõnnu, aga samuti Palmse ja Vihula valla. Kagu suunal kujundati Kehra alevist ning Anija, Kuivajõe, Kõue, Peningi ja Ravila vallast Kose rajoon. Maakonna lääneosas loodi Keila, Kernu, Nissi, Padise ja osast Nõva vallast ning Keila ja Paldiski linnast Keila rajoon. Lisaks said Harjumaast väiksemaid alasid veel kolm rajooni: Haapsalule anti läänepoolne osa Nõva vallast, Märjamaa rajoon päris Varbola valla ning Vändra rajoon sai osa Järvakandist. Vahemärkusena olgu öeldud, et sellesama ümberkorralduse käigus läksid likvideerimisele ka senised vallad, mille asemele jäid külanõukogud. Tallinn omas teadupärast omaette vabariikliku linna staatust.

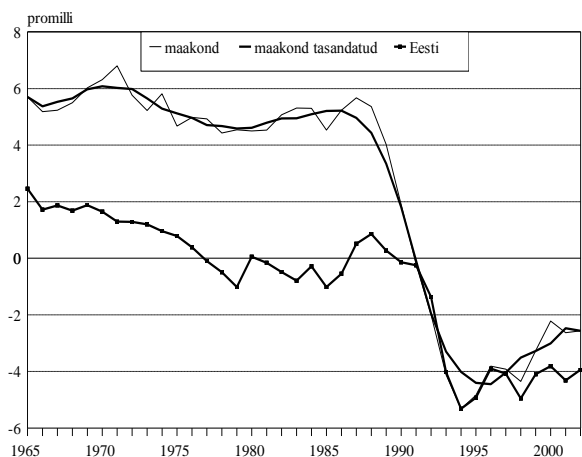
Osundatud liigenduses sai Harjumaa püsida vähem kui seitse aastat. Kui algas killustatud haldusüksuste taaskoondamine, siis õnnestus Harjul osa endistest maadest tagasi saada. Pärast väikseima, Loksa rajooni likvideerimist (1957) liideti Harju rajooniga tollased Kolga, Kuusalu, Kõnnu ja Loksa külanõukogu ning Loksa alev. Kaks aastat hiljem sai Harju tagasi lõviosa Kose rajoonist (Alavere, Kose, Kuivajõe ja Pikavere külanõukogu ühes Kehra aleviga). Enam-vähem tänase suuruse sai maakond aastal 1962, mil Harjuga liideti Keila rajooni maad, samuti Kõue külanõukogu Rapla rajoonist ning Aegviidu koos ümbruskonnaga Paide rajoonist. Muutustesarja viis lõpule Valgejõe äärsete alade — tollal vene sõjaväe polügoonid ehk nn Pavlovi metsamajandi maakasutus — üleandmine Rakvere rajoonilt. Tagasi saamata jäid eeskätt maakonna lõunapoolsed alad — saatus oli soosiv Rapla rajooni suhtes ning jättis selle Tallinna tagamaal moodustatud rajoonidest ainsana alles. Samuti kuulus kogumiku käsitusperioodi lõpuni Haapsalu rajoonile läänepoolne serv endisest Nõva vallast. Kuigi linna/alevi ja külanõukogu tasemel jätkusid haldusmuutused ka hilisematel aastatel, millest allpool üksikasjalikult juttu tuleb, Harjumaa piire kogumiku käsitusperioodil enam ei muudetud.

Kogumiku käsitusvahemikul 1965-1990 on Harjumaa rahvaarvu iseloomustanud järjepidev ja modernse rahvastikutaaste kontekstis äärmiselt jõuline kasvutrend — ajajärgu kokkuvõttes suurenes maakonna rahvastik ligi poolteist korda ehk absoluutväljenduses rohkem kui 190 tuhande inimese võrra. Käsitusperioodi lõpul ületas Harjumaa rahvaarv kuuesaja tuhande inimese piiri. Sama ajajärgu iseenesest ju samuti tähelepanuväärselt kõrget riigikeskmist kasvu ületas taoline tempo koguni üle kahe korra. Arusaadavalt edestas Harjumaa rahvastik kasvu poolest selgesti kõiki ülejäänud maakondi, kaasa arvatud väga kiiresti kasvanud Ida-Virumaa ning Tartumaa. Muidugi saab rahvaarvu sedavõrd jõulist suurenemist demograafilise ülemineku järelperioodil seletada üksnes intensiivse sisserändega, ennekõike Eesti piiri tagant, aga mõnevõrra ka teistest maakondadest. Rände otsese mõju kõrval tuleb seejuures arvesse võtta ka kaudset, nimelt sisserände noorendavat toimet rahvastiku vanuskoostisele.

Rahvaarvu mõlemad peamised muutuskomponendid on püsinud Harjumaal läbi kogumiku käsitusperioodi tublisti plusspoolel, kusjuures sisserände ülekaal väljarändest on olnud märksa suurem kui sündide ülekaal surmadest. Veerandsajandi pikkuse ajavahemiku kokkuvõttes ületas rändeiibe panus loomuliku iibe mõju peaaegu kahekordselt. Absoluutarvuliselt lisandus maakonda rände tulemusena üle 130 tuhande elaniku, mis tähendab aastakeskmisena viie tuhande inimese lisandumist. Käsitusperioodi esimesel poolel (ja veel tugevamini enne seda) ületas aastakeskmise rändeiive Harjumaal püsivalt ühe protsendi piiri, mis oli teadaolevalt ligikaudne ülempiir rahvaarvu kogukasvule Eestis demograafilise plahvatuse ajal. Seetõttu pole üllatav, et Harjumaa rändeiibe

üldkordaja on olnud vastavast riigikeskmisest näitarvust tublisti ülalpool. Siiski tõi seitsmekümnendatel alanud rändeiibe langus ka Harjumaal pöörde ning päris käsitlusperioodi lõpul teisenes ränne esmakordselt pärast Teist maailmasõda maakonna rahvastikku kahandavaks. Ajas edasi ei luba rändeandmestiku madal kvaliteet tõsisemat laadi järeldusi teha [Kupiszewski *et al* 1998]. Muidugi ei tohi rände juures unustada ülisuurt rändekäivet ehk teisisõnu sisse- ja väljarändevoogude mahtu, mis suures ulatuses koosnes liikumisest üle Eesti idapiiri. Viimasest on omakorda johtunud rahvastiku põlisus- ja rahvuskoohtise järsk teisenemine, mida on vaagitud üksikasjalikult vastavas alapeatükis.

Loomuliku iibe üldkordaja
Harjumaa 1965-2002

Loomuliku iibe panus “piirdus” samal ajal kokku 68 tuhande inimesega, millele vastab aastaarvestuses kaht ja poolt tuhandet isikut ületav keskmine juurdekasv. Võrreldes rändeotsessidega on loomuliku iibe dünaamika olnud ka selgelt stabiilsem ja asjaomane üldkordaja liikus enamiku käsitlusaja vältel nelja ja viie promilli vahemikus. Rahvastikuarengu reeglipärasusi tundev lugeja on arvatavalt ammu protesteerinud rände ja loomuliku iibe esitatud jaotuse pinnalt tehtud järelduste vastu. Ja muidugi on tal õigus, sest kõrge loomulik iive Harjumaal pole tegelikult midagi muud kui sisserände kaudne tulemus. Teadupärast iseloomustab sisserännet alati noor vanuskoostis ning isegi kui sisserändajail sünnib suhteliselt vähe lapsi — Harjumaa puhul leiab see kinnitust järgnevas alapeatükis — ikka on mitmekümneks aastaks tagatud sündide tunduv ülekaal surmajuhtude arvust. Samal põhjusel tuleb reservatsiooniga suhtuda ka loomuliku iibe kordaja riigikeskmisest kõrgemasse tasemesse.

Maksimumi saavutas Harjumaa rahvaarv 1990 aastal, millele järgnes ulatuslik langus. Uue aastatuhande künnisel on Harjumaa rahvaarvu hinnatud pisut enam kui 533 tuhandele inimesele, mis tähendab käsitlusvahemiku lõpuga võrreldes rahvastikukadu üle 12 protsendi. Peamise panuse on sellesse suundumusse andnud taas ränne, kuid rahvastiku elukohaarvestuse üldise allakäigu tõttu tuleb asjakohastes arvandmetesse suhtuda küllalt suure ettevaatusega. Muuhulgas ei välistanud üheksakümnendate aastate algul rakendatud protseduur endistelt sõjaväeterritooriumidelt lahkujate väljarändesse arvamist, kelle Eestisse, sealhulgas Harjumaale saabumine polnud siinsetes rahvastikuarvudes kunagi kajastunud. Pealekauba on Statistikaamet rändealase teabe avalikustamise ilmse andmevigasuse tõttu alates aastast 2000 üldse lõpetanud. Rände juhtrolli kõrval ei tohi rahvaarvu kahanemistegurina mingil juhul alahinnata ka negatiivset loomulikku iivet, mille läbi Harjumaa rahvaarv on viimase kümnekonna aastaga vähenenud enam kui kahekümne tuhande inimese võrra.

Võrreldes enamiku maakondadega jääb trendijoon allajõnks 2001 aasta kohal — mis tugineb juba uue loenduse hinnangule — Harjumaal suhteliselt vähemärgatavaks [ESA 2001]. Sellest ei tasu teha järeldust, nagu oleks rahvastikuandmestiku täpsus pealinnaregioonis parem kui mujal. Pigem vastupidi, arvestades Eesti suurte linnade loendustulemuste üldiselt kehvat kvaliteeti maapiirkondadega võrreldes, võib oletada, et osa mujal täheldatud hüppelisest rahvaarvu kahanemisest langeb pealinna saabunud, kuid siin mingil põhjustel loendamata jäänud rahva arvele. Taoliste vigade ulatuse ja põhjuste selgitamine sihipärase kvaliteedianalüüsi kaudu ning lõpuks kõrvaldamine mitmelaadsete harmoniseerimisvõtete abil moodustabki ühtlusravutuste sisu. Ilmsed vastuolud andmestikes rõhutavad ühtlusravutuste teravat tarvidust möödunud kümnendi osas, mis jääb aga väljapoole käesoleva kogumiku ülesannet. Tarviduse eiraja peab arvestama veaga, mille sarnaseid võib Eesti rahvastikustatistikas Joosepi valitsusajast leida teisigi ning mida on püütud andmesalastatuse ja/või labasevõitu silumisvõtete *resp* andmevõltsingute abil ära peita.

Lõviosa Harjumaa rahvaarvu kasvust langeb muidugi linnarahvastiku, eeskätt Tallinna arvele. Käsitlusperioodi lõpul ulatus linnarahvastiku osakaal maakonnas 87 protsendini, millega Harju hoidis Ida-Virumaa järel üleriigilises maakondade pingereas teist kohta. Pealinnaregiooni kõrge linnastumismäär on ootuspärane ning kooskõlas rahvastikuarengu seaduspärasuste ja linnastumisprotsessi käiguga Eestis. Ajalooliselt on urbanisatsiooniprotsess seotud kindlapiirilise ajalõigu, demograafilise üleminekuga, mille vältel kasvavad maarahvastiku äravoolu toel endised ning tekivad uued linnad. Eestis käivitus asjaomane arengufaas XIX sajandi teisel poolel ning jõudis põhiosas lõpule enne Teist maailmasõda.

Tänastes piirides moodustas linnarahvastik Harjumaal üle seitsmekümne protsendi juba 1930 aastatel. Erinevalt enamikust Eesti maakondadest tegi Harjumaa sõjajärgse sisserände toel läbi teistkordse linnastumislaine, mille kaastagajärjeks on Eesti asustussüsteemi nihestatus ja pealinnaregiooni ülepaisutatud osakaal riigi kogurahvastikus. Kui enne Teist maailmasõda langes Harju arvele maakonna tänaseid piire aluseks võttes ligikaudu viiendik Eesti kogurahvastikust, siis käsitlusperioodil oli vastav suhtarv pea kaks korda kõrgem. Asustussüsteemi käsitlejad on taolises proportsioonis näinud paralleeli olukorraga koloniaalriikides [Kümmel, Rooseve 1986].

Kõrgele linnastumismäärale vaatamata pole Harju maa- ja linnarahvastiku kasvutrend teineteisele sedavõrd vastandunud kui teistele Eesti maakondadele käsitlusel ajalajahemikul tüüpiline. Linnarahva ülikiire kasvu taustal on jõudsalt suurenenud ka maarahvastiku arv, käsitlusperioodi kokkuvõttes ligi 19 tuhande inimese ehk 30 protsendi võrra. Õigupoolest on Harjumaa ainus maakond Eestis, kus maaelanike arv ei näidanud kõnealusel veerandsajandil langussuunda. Huvitav on lisada, et kasvutempo poolest ületas Harju maarahvastik koguni kõigi teiste maakondade kogurahvastikke, välja arvatud Ida-Virumaa.

Õeldu taustal tuleb tähele panna, et Harju maa- ja linnarahvastiku dünaamika käsitlusperioodi piires oli küllalt erinev. Kui linnarahvastiku kasv kulges üsna ühtlases joones, siis maarahvastikus tuleb ilmsiks suur erisus ajavahemiku algus- ja lõpupoole vahel. Nõnda suurenes Harju maarahvastik aastail 1965-1975 ligikaudu viie protsendi võrra, kusjuures mitmel aastal oli tegemist ka rahvaarvu kahanemisega. Tõsi, tollesse perioodi langes mitu linnapiiri laiendamist ning Saue alevi moodustamine, mis näitasid maarahvastiku kasvu tegelikust väiksemana. Seevastu järgneva viieteistkümne aasta kokkuvõttes ulatus rahvastiku juurdekasv maal pea veerandini, ületades selgesti linnarahvastiku vastava näitarvu.

Harju maarahvastiku arvu tõusu on toetanud mõlemad peamised muutuskomponendid, kuid sarnaselt linnarahvastikuga on tugevam olnud rändeiibe panus. Käsitlusperioodi kokkuvõttes kasvatas sisserände ülekaal Harju maarahvastikku enam kui kolmeteistkümne tuhande inimese võrra, loomuliku iibe panus jäi samal ajavahemikul kahe ja poole tuhande piirimaile. Erinevalt linnarahvastikust langes maarahvastiku loomulik iive 1970 aastatel ka Harjumaal ajuti negatiivseks, põhjuseks teadagi demograafilise ülemineku kõrgajal sündinud suurearvuliste põlisrahvastiku põlvkondade lahkumine. Sarnaselt üle-eestilisele trendile iseloomustas Harju maarahvastikku kaheksakümnendatel positiivse rändeiibe tugevnemine, mis avaldas samasuunalist kaudset toimet ka rändeiible.

Maarahvastiku jõudsama kasvu põhjuseks Harjumaal tuleb pidada kahe teguri ühismõju. Esiteks suundus osa piiritagusest sisserändest, ehkki suhtarvuliselt väike, ka pealinna ümbruse maa-asulatesse. Teiseks kerkis Harjumaal jõulisemalt kui mujal esile suburbanisatsioonitendents, mis tähistas rahvaarvu tõusu pealinna lähitagamaal. Kui esimese teguri mõju ühes Eesti taasiseseisvumisega ära langes, siis suburbanisatsioon üheksakümnendatel aastatel süvenes, tasakaalustades möödunud kümnendi kokkuvõttes sündimuslanguse toimet Harju maapiirkonnas. Samuti väärib rõhutamist, et mitmes paigas (nt Laagris või Viimsis) on piir linna ja maa vahel kujunenud üsna tinglikuks, kuivõrd asustustihedus ja -iseloom kummalgi pool eraldusjoont on pea ühesugune. Sisulisest vaatenurgast osutab see tarvidusele võtta linna ja maa eristamise aluseks rahvastiku reaalne asustuspilt, aga mitte halduspiir.

Nüüdse Harjumaa territooriumile jäävatest linnasulatest omab kaugemas minevikku tagasiulatuvat arengulugu ainsana maakonnapealinn. Esimene kirjalik teade Tallinna olemasolust

ulatub enam kui kaheksasaja aasta tagusesse minevikku, kui al-Idrisi maailmakaardi kommentaarides 1154 viidatakse tõenäoselt Tallinnale. Tuntud sadama- ning kaubitsemispaigana oli Tallinn teada hoopis varem, hiljemalt IX sajandist peale, kui Ida ja Lääne vaheline kaubatee araablaste vallutuste tõttu Vahemerelt põhja poole üle kandus. Peamine transiiditee haru kulges Soome lahe kaudu ning Tallinnal — linna tänapäevane nimi ilmub ajalooallikatesse küll teadaolevalt alles aastal 1536 — oli selles täita sõlmpunkti roll.

Muistse vabadusvõitluse ajajärgul maabus linna alla (1219) kuningas Valdemar II vägi, kes lõi lahingus eestlaste malevat ning rajas Toompeale oma linnuse. Kaubanduse ja käsitöö edenedes sai Tallinna all-linn asjaomased õigused tõenäoliselt juba varem, aga kindlasti on teada Lübecki linnaõiguse omistamine Erik Adraraha poolt 1248. Sealtpeale, kuni XIX sajandi lõpuni iseloomustas Tallinna kahestumine valitsusvõimu esindanud ning ajuti kogu Eestit ja siis jälle vaid Põhja-Eestit hallanud Toompeaks ning kaupmees-käsitööliskonna poolt valitsetud all-linnaks. Aastal 1285 sai Tallinnast Hansa liidu liige, eriti tähtis linna arengule oli laokohaõigus, mis sisuliselt allutas linna kontrollile kogu idapoolse kaubavahetuse Novgorodiga. Tallinna tõusu soodustas ka Visby hävitamine XIV sajandi keskpaigas. Lühemaajalistele tagasilöökidele vaatamata võib Liivi sõjale eelnenud sajandeid pidada Tallinna hiilgeajaks ning XVI sajandi keskpaiku ulatus linna rahvaarv — pigem tagasihoidlike kui ülepakutud hinnangute alusel — seitsme-kaheksa tuhande inimeseni.

Üsna Liivi sõja alul, peale konföderatsiooni vägede purustamist eelistas Tallinna raad paluda abi Rootsilt, erinevalt Liivi ordust, kes näinuks Eestimaa valitsejana parema meelega Poola kuningat. Üks otsustest tehti Toompeal, teine Tallinna all-linnas. Erinevalt paljudest teistest Eesti- ja Liivimaa linnadest pidasid Tallinna müürid Ivan Julma korduvatele vallutuskatsetele vastu, mis säästis linna hävingust ja kindlustas arenguväljavaate järgnenud Rootsi ajaks, vaatamata suurte kaubateede lahkumisele Balti merelt. XVII sajandi teisel poolel arvestati Tallinna rahvaarvuks ligikaudu kümme tuhat inimest. Tõusujoones kulgenud arengusse tõi katkestuse Põhjasõda: kuigi linn säilitas oma senised privileegid, minetas Tallinn oma varasema tähtsuse ja taandus provintsilinnaks. Muuhulgas kammitses arengut Venemaa ametliku kindluslinna staatus, mis seadis ranged tõkked eeslinnade kujunemisele. Nõnda oli Tallinna elanikkond XIX sajandi keskpaigas vaid nelja-viie tuhande jagu suurem kui Põhjasõja eel. Krimmi sõjale järgnenud piirangute kaotamise järel hakkas linn aga väga kiiresti paisuma, mida toetas jõudsalt Eestimaal käivitunud demograafiline üleminek.

Rahvaarvu aastakeskmise juurdekasv saavutas tipptaseme XIX sajandi lõpukümnenditel ja XX sajandi algul. 1871 aasta kohalik rahvaloendus näitas tallinlaste arvuks 29.2 tuhat inimest, Balti loenduse ajal 1881 elas linnas 45.9 tuhat inimest ning esimene Vene impeeriumi rahvaloendus andis elanike arvuks juba 58.8 tuhat (arvud ei sisalda linnas paiknenud sõjaväelasi, kelle arv ulatus mitme tuhandeni). Teiste Eesti tähtsamate linnadega võrreldes kasvas Tallinn sel ajal kõige intensiivsemalt, linna arengut toetas raudteeühenduse loomine Peterburiga ja hulga suurkätiste asutamine, samuti Peeter Suure merekindluse ja sõjasadama rajamine. 1913 aastal arvestati Tallinna rahvaarvuks juba 116 tuhat inimest ning Esimese maailmasõja aastatel lähenes elanike arv 160 tuhandele. Tollest rahvast oli suur osa siiski seotud vene sõjamasinaga ja lahkus saksa okupatsiooni eel, mistõttu rahvaarv tegi aastatel 1917-1918 järsu hüppe allapoole, langedes ajutiselt saja tuhande piirimaile. Esimene iseseisvas Eesti riigis korraldatud rahvaloendus (1922) andis Tallinna rahvaarvuks 122.4 tuhat, järgmisel loendusel (1934) ulatus tallinlaste arv 137.8 tuhandeni. Sõjajaeelseks rahvaarvu kõrgpunktiks jäi 1939 aasta, kui aasta alguse seisuga arvestati pealinna rahvaarvuks 145 tuhat inimest.

Osundatud arvude hilisematega võrdlemisel tuleb silmas pidada, et tollal ei kuulunud Tallinna koosseisu Nõmme. Asula ja hilisema omaette linna kujunemine toimus enam-vähem üheaegselt Tallinna laienemisega XIX sajandi viimasel veerandil. Olulist rolli etendas seejuures Peterburist lähtuva raudtee pikendamise Paldiskini ja peatuse rajamine Nõmme kõrtsi juures, kuid mitte vähem tähtis polnud avanenud võimaluse ärakasutamisel mõisaomanik Nikolai von Glehni ettevõtlikkus ja perspektiivitunne aedlinna kujundamisel. Juulis 1917 andis Vene ajutine valitsus välja aleviseaduse, millega avanes võimalus uut liiki haldusüksuse — alevi moodustamiseks. Juba augusti algul alustati

Nõmmel ettevalmistusi alevi õiguste saamiseks ning esimese alevina Eestis kinnitas Harju maavalitsus staatuse Nõmmele, millele järgnesid veel sama aastal Jõhvi, Narva-Jõesuu, Tapa ja Türi.

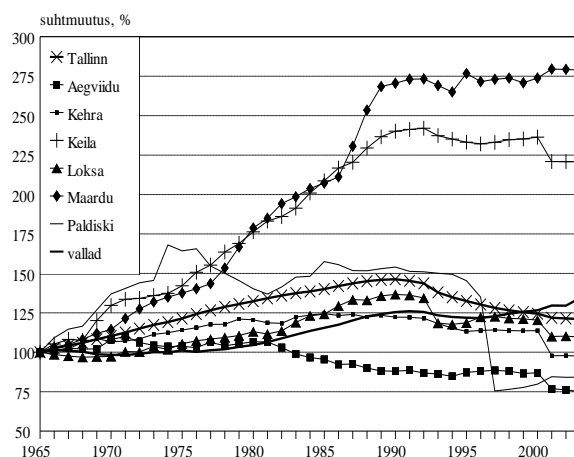
Nõmme alevi piiride lõplik määratlemine võttis siiski omajagu aega, kuna Saue vallas asunud põhiosale liideti 1923 aastal ka Peetri aedlinna (nüüdne Pääsküla) ala Harku valla maadel. Aasta varem toimunud rahvaloendus fikseeris vastse alevi rahvaarvuks 5.2 tuhat inimest, mis ületas selliseid maakonnalinnu nagu Haapsalu, Kuressaare, Paide ja Võru. Sõdadevahelisel ajal oli Nõmme kõige kiiremini kasvavaks linnasulaks, mille edenemist soodustas Baltimaade esimese elektriraudtee käimapanekuga loodud kaasaegne liiklusühendus Tallinnaga. Nõmme arengust annab tunnistust linnastaatuse omandamine 1926. Kolmekümnendateks aastateks oli Nõmme rahvaarvu poolest — 1934 loendusel 15.1 tuhat inimest — möödunud ka Rakverest, Valgast ja Viljandist ning jõudnud küllalt lähedale Pärnule. Uuele võimule näis taoline väikelinn miskipärast nii tülikana, et juba juulis 1940 otsustati Nõmme iseseisva linnana likvideerida ja Tallinnaga liita. Käigu omapärasust rõhutab seegi, et asjaomane ümberkorraldus jäi sisuliselt ainsaks esimese vene okupatsiooni ajal toimepandud haldusmuutuseks Eestis.

Nõmmega koos ulatus Tallinna rahvaarv iseseisvusaja lõpul üle 160 tuhande inimese. Saksa vähemusrahvuse lahkumine, esimese vene ja saksa okupatsiooni kaotused ning lauspommituse läbi tekitatud purustused põhjustasid muidugi rahvastiku vähenemise, ometi taastus Tallinna rahvaarv Venemaalt ja mujalt NLiidu aladelt lähtunud massilise sisserände toel juba paari esimese sõjajärgse aasta jooksul. Rahvaloendus 1959 näitas tallinlaste arvuks 281.7 tuhat inimest. Rahvaarvu suhteliselt kiire kasv jätkus ka kogumiku käsitusperioodil, ehkki seitsmekümnendate aastate lõpul ja kaheksakümnendatel oli selgesti tunda kasvutempo alanemist. Rahvaarvu maksimum saavutati aastal 1990 ja siis elas Tallinnas 480 tuhat inimest, koos linnavõimule halduslikult allutatud Maardu ja Sauega ligines rahvaarv koguni poole miljoni piirile.

Arvtabelitest nähtub, et rahvaarvu tõus toimus ühtaegu nii sisserände kui nooremapoolsest vanuskoostisest toetatud positiivse loomuliku iibe arvel. Nagu eespool mainitud, tingis sedavõrd võimsa rändekasvu Tallinna osalemine teistkordses urbanisatsioonilaines, kantud väljastpoolt Eesti piire lähtuvast rändevoo. Omaette tegurina tuleb veel arvesse võtta arvukad linnapiiri laiendamised, mida Tallinna puhul on pärast sõda ette võetud koguni kümnel korral. Kogumiku käsitusperioodil kasvatas piirilaiendamine linna rahvastikku ümbritsevate valdade arvel enam kui kolme tuhande elaniku võrra. Nagu mujalgi Eestis, tõi möödunud kümnend senisesse kasvutrendi pöörde ka Tallinna rahvastikus ning üheksakümnendate aastate kokkuvõttes jäid tublisse miinusse nii rahvastiku loomulik kui rändeiive. Uue aastatuhande künnisel näitas statistika pealinna rahvaarvuks vaid 408 tuhat inimest, 2000 aasta rahvaloendus langetas rahvaarvu koguni neljasaja tuhande piirist allapoole, millele aitas tõenäoliselt olulisel määral kaasa alaloendus.

Harjumaa vanuselt teise linna Paldiski tekke ja käekäigu on määranud paljus sõjalised kaalut-lused. Paiga soodne asend Soome lahe suudmes, jäävaba navigatsiooniaja pikkus ja järjest kasvanud tähtsusega sadamasügavus jäi silma rootslastele, kes rajasid XVII sajandil Paldiski kohale väikese kantsi. Peeter I tegi sedasama suure impeeriumi vajadusist lähtuvalt ja aastast 1715 sai Pakri lahest Balti sõjasadam. Kindlustuste ehitus algas juba järgmisel aastal, linna nurgakivi käis Peeter panemas 1723 aasta suvel. Pärast tsaari surma peamiselt sunnitööliste jõul toimunud ehitustööd katkesid, aga jätkusid hiljem Liisa ja Katariina II valitsusajal. Täies mahus jäi tollane kindluslinn siiski välja ehitamata. Sadama juurde ehitatud asula — Baltischporti nime all — sai linnaõiguse uue asehalduskorra alusel üheaegselt Võruga (1783) ning oli

Rahvaarv
Harjumaa linnasulad 1965-2003

1783-1796 maakonnakeskus. XIX sajandi algul Paldiski areng soikus ja linn täitis põhiliselt Tallinna abisadama funktsiooni.

Soodsad jääolud põhjendasid Balti raudtee pikendamise Paldiskini, kuid tagamaaga nõrgalt seotud linna arengut ei aidanud seegi oluliselt elavdada. Nõnda tõusis intensiivsel linnastumisetapil Paldiski rahvaarv vaevu tuhande inimese piirini. Sõdadevahelisel ajal jäi Paldiski tagasihoidlikuks väikelinnaks, mille rahvaarvu iseloomustas kahanemistrend: loendusel 1922 registreeritud pisut üle tuhandest elanikust oli 1930 aastate lõpuks alles seitsmesaja inimese ringis. Pöörde linna käekäiku tõi baaside leping, mille alusel Paldiskist sai sõjaline tugikoht. Eesti võimudel tuli linn uute peremeeste jaoks tühjaks kolida ning elanikud mujal asustada. Operatsiooni tulemusest kõneleb ilmekalt 1941 aasta rahvaloendus, mis fikseeris linna rahvaarvuks vaid sadakond inimest. Hävitustöö viisid lõpule sakslased, kes 1944 aastal Eestist lahkudes suurema osa Paldiskist maha põletasid.

Peale sõda oli Paldiski suletud sõjaväelinn, kuhu kohalikul rahval ega muidu Kaitseministeeriumi välistel isikutel asja ei olnud. Esimene sõjajärgne rahvaloendus (1959) fikseeris linnaelanike arvuks 3.4 tuhat inimest ja 1970 aasta loenduse ajaks oli see kasvanud pea seitsme tuhandeni. Linn kosus tublisti ka maa-ala poolest. Nimelt allutati 1968 aastal Paldiskile suurem osa Pakri poolsaarest, mis muutus samuti kinniseks sõjaväeterritooriumiks. 1970 ja 1980 aastatel enam olulist rahvaarvu kasvu ei järgnenud ja käsitusperioodi lõpul arvestati Paldiski elanikkonna suuruseks 7.7 tuhat inimest. Arvtabelites eristub Paldiski teistest Harjumaa linnasulatest pea kõigi rahvastikunäitajate poolest. Olgu siinkohal nimetatud vaid militaarrahvastikust sünenenud tohutu rändekäive, mis käsitusperioodi kokkuvõttes ületas linna rahvaarvu kuue-seitsmekordselt. Mõnel ränderohkemal aastal viitas see ligi poole rahvastiku vahetumisele. Noorepoolse vanusstruktuuri toel püsis arusaadavalt plusspoolel ka Paldiski rahvastiku loomulik iive. Vene vägede lahkumise järel korraldasid Eesti ametivõimud 1990 aastate keskpaigas midagi kohaliku rahvaloenduse sarnast. Ettevõtmine näitas linna rahvaarvuks pisut vähem kui neli tuhat, viimase kuue-seitsme aasta jooksul on see paarisaja inimese võrra kasvanud.

Harjumaa suuruselt teine linn Maardu on üks vähestest teise rändelaine uusasulatest Eestis. Ilmselt paljude jaoks seostub linn immigratsioonipumbana toimunud suurettevõtte ja primitiivse tehnoloogia rakendamisel lagastatud loodusega. Asula kujunemise aluseks oli Kroodi küla maale 1930 aastate lõpul rajatud fosforiiditööstus, mida sõjajärgseil aastail tublisti laiendati. Alevi staatuse omandas Maardu 1951 aastal, neli aastat hiljem liideti aleviga vastne Kallavere linnaosa. 1959 aasta rahvaloenduse kohaselt elas Maardus juba 4.2 tuhat inimest ning rahvaarvu kiire kasv jätkus läbi kogu käsitusperioodi. Veerandsajandi kokkuvõttes kasvas asula rahvaarv 2.8 korda, mis tähistab üht kiiremat kasvu Harjumaa ja tegelikult kogu Eesti linnasulate seas. Käsitusvahemiku raamesse mahub ka linnastaatuse omistamine Maardule (1980), millega kaasnes lisamaade eraldamine Tallinna linna ning Jõelähtme ja Viimsi külanõukogu arvelt. Maardu linna haldusse anti tollal ka Maardu järv ja karjäärid, millel pole linliku keskkonnaga mingit arusaadavat seost. 1980 aastate lõpuks oli Maardu rahvaarv ületanud 16 tuhande piiri ning peamiselt vanuskoostise toel jätkus mõningane rahvaarvu tõus ka möödunud kümnendil.

Suuruselt kolmas Harjumaa linn Keila kujutab endast suhteliselt väikese vahemaa ning hea ühendustee tõttu Tallinna tüüpilist satelliitasulat. Ajalooliselt teatakse linna muistse küla, ordumõisa ja vasallilinnuse kaudu kohaliku keskusena juba XIII-XIV sajandist peale. Ordumõisa ja kiriku juurde tekkis XV-XVI sajandil alev oma kodanikkonna, gildi ja bürgermeistriga. Tärnanud asula hävitas Liivi sõja ajal Poola väesalk. Uuesti hakkas asula kasvama alles rahvastikuarengu urbanisatsioonietapil, millele aitas kaasa Tallinn-Paldiski ja Tallinn-Haapsalu raudteeliini rajamine. Loendusel 1922 registreeriti Keila elanikena ligi kaheksasada inimest ja kolm aastat hiljem sai Keila alevi staatuse. Kuigi elanike arvu juurdekasv sõdadevahelisel ajal polnud eriti kiire — 1934 aasta loendus näitas Keila rahvaarvuks pisut vähem kui tuhat inimest — arvati asula 1938 aastal linnade hulka. Rahvaarvu tõus kiirenes pärast sõda, toetatuna muuseas rajoonikeskuse eelistest 1950-1962. Igatahes näitas 1959 aasta loendus Keilas juba üle kolme tuhande elaniku. Käsitusperioodil samasuunaline areng jätkus ning kaheksakümnendate lõpul ületas linna rahvaarv kümne tuhande piiri. Ligikaudu samal tasemel püsis rahvaarv ka möödunud kümnendil.

Kehra geograafilised arengueeldused — eeskätt asend Tallinnast itta kulgeval raudteel Jägala jõe kaldal — on Keilaga küllalt sarnased. Kahekümnendatel aastatel ja kolmekümnendate alguses ehitati Kehrasse suvilaid ja mõisakeskuse juurde tekkinud alevik liigitati suvituskohaks. 1934 aasta rahvaloenduse kohaselt piirdus Kehra rahvaarv vaid paarisaja inimesega. Asula arengusse tõi pöörde tselluloositehase ehitamine (1936-1938), mis muutis Kehra töölisasulaks koos alevi õiguste omandamisega 1945 aastal. Tehase laiendamise, uute tsehhide ja paberivabriku rajamise tõttu langes Kehra rahvaarvu kasv põhiliselt kahte esimesse sõjajärgsesse kümnendisse ning 1959 aastal ligines alevi rahvaarv kolmele ja poolele tuhandele. Käsitlusperioodil võib Kehra rahvaarvu rohkemist Harjumaa linnarahvastiku taustal pidada küllalt aeglaseks. Veerandsajandi kestel kasvas elanike arv 16-17 protsenti ja ületas 1980 aastate teisel poolel nelja tuhande piiri. Möödunud kümnendit iseloomustas Kehra rahvaarvu langus nii negatiivse loomuliku iibe kui väljarände toel, kuid vähenemine oli suhteliselt tagasihoidlik, võrreldes viimase loenduse poolt pakutud jõnksuga koguni 14 protsenti arvestusliku hinnanguga võrreldes.

Loksa alev hakkas kujunema samanimelise küla maadele linnastumisetapil XIX sajandi viimasel veerandil. 1874 aastal rajas Kolga mõis sinna tellisettehase, mille juurde kujunes peatselt vabriku- ja sadamaalevik. 1903 aastal rajati Loksale elling ja juba mõni aasta hiljem remonditi seal laevu, ehitati saeveski ja tekkis muudki tööstust. Kaks aastat pärast Vabadussõja lõppu loendati Loksal üle kahe ja poolesaja elaniku ning 1934 aasta rahvaloendus näitas asula rahvaarvuks juba üle poole tuhande inimese. Aleviseisusse tõusis Loksa 1948 aastal ning seitse aastat (1950-1957) oli asula koguni samanimelise rajooni halduskeskus. Esimene sõjajärgne loendus registreeris Loksa elanike arvuks 2.7 tuhat inimest, käsitlusperioodil jätkus küllalt kiire kasv ning kaheksakümnendate aastate lõpul ulatus Loksa rahvaarv 4.3 tuhande inimeseni. Suur osa juurdetulijaist olid laevatehasesse värvatud võõrtöölised, kes lõpuks moodustasid alevirahva enamuse. Üheksakümnendate aastate algul vähenes Loksa elanikkond 3.7-3.8 tuhandeni, eeskätt väljarände mõjul, aga uus loendus kahandas rahvaarvu veel kolmesaja inimese võrra.

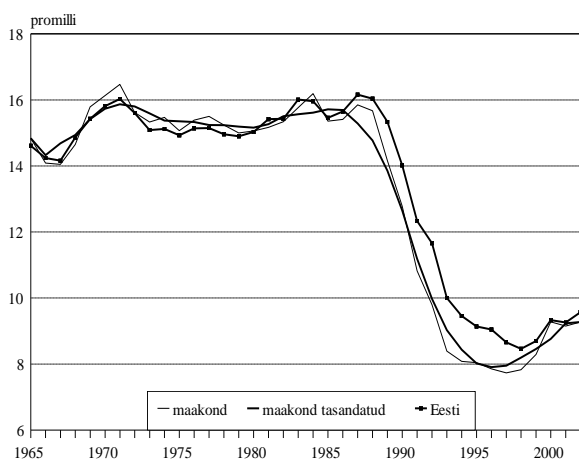
Ajalooliselt Järvamaa koosseisu kuulunud Aegviidu alev hakkas kujunema raudteejaama ümber XIX sajandi lõpul. Aegviitu rajati Ambla kihelkonna abikirik, asutati kool ja valmis saeveski. Looduskauni kohana kujunes Aegviidu ja selle ümbrus soositud puhke- ja väljasõidukohaks, mida muuhulgas märgib turistide kodu ehitamine kolmekümnendate lõpul. Viimase sõjaeelse loenduse kohaselt ulatus asula rahvaarv kuuesaja inimeseni. 1945 aastal tõsteti Aegviidu kuurortalevi seisusse ja järgneva viieteistkümnenda aastaga jõudis asula rahvaarv pooleteistkümnenda tuhande piirimaile. Ainsana Harjumaa linnasulatest on Aegviidut käsitlusperioodil iseloomustanud järjepidev ja kokkuvõttes küllalt suur rahvaarvu langus: 1980 aastate lõpuks oli alevi elanikkond vähenenud veerandi võrra. Kahanemise põhjusena osutavad kogumiku arvtabelid eelkõige väljarändele ning selle tagajärjel deformeerunud rahvastiku vanuskoostisele.

Harjumaa linnasulatest noorima — Saue — kujunemine on jälgitav alates kahekümnendatest aastatest. Esmakordselt toob asula rahvaarvu omaette välja 1934 aasta rahvaloendus, mille kohaselt elas Saue poolsada inimest. 1960 aastal liideti tekkinud asula tollase Tallinna Keskrajooniga, kuid 1973 aastal peeti paremaks kujundada Saue omaette aleviks Tallinna halduskonnas, ühendades selleks Saue aedlinna ja põhiosa Sauevälja külast. Alevi loomise ajal lähenes Saue rahvaarv kolmele tuhandele ja käsitlusperioodi lõpuks oli see tõusnud nelja ja poole tuhande inimeseni. Sarnaselt Maarduga säilis Saue rahvaarvu mõõdukas kasv ka üheksakümnendatel ning uue aastatuhande algul loendati sauelasi viie tuhande inimese ringis. Huvitav on seejuures lisada, et kasvusoodsa vanuskoostise tõttu oli Saue üheks vähestest Eesti haldusüksustest, kus rahvastiku loomulik iive ei langenud möödunud kümnendi kokkuvõttes miinuspoolele.

Tulevikuvaatavalt on Harjumaal sarnaselt teiste Eesti maakondadega oodata rahvaarvu kahanemist, eeskätt 1990 aastate järsu sündimuslanguse mõjul. Maakonnasiseste erisuste osas on linnarahvastiku kasvufaas tänaseks seljataga, pealegi kõneleb negatiivse loomuliku iibe kujunemine Tallinnas ja maakonna teistes linnasulates seismise kasvupotentsiaali ammendumisest ning rahvaarvu dünaamika edasisest sõltuvusest pea täielikult sündimus- ja suremusarengust. Teisalt jätkub süveneva

Sündimuse üldkordaja Harjumaa 1965-2002

rahvastikukao taustal ka Harjumaa asustumustri teisenemine ning kohati ka rahvaarvu suurenemine Tallinna suburbanisatsioonivööndis.

1.2. Sündimus

Harjumaa rahvastiku sündide arvu muutumine käsitusperioodi vältel — ligikaudu kuuelt tuhandelt sünnilt kuuekümnendate aastate keskpaiku tõusis arv kahe aastakümne jooksul üheksa tuhande piirimaile — peegeldab eelkõige maakonna rahvaarvu jõudsat kasvu. Niisugune sõltuvus kaob juba üldkordaja kasutamisel ning juuresolev joonis toob esile hoopis teistsuguse

trendi. Sündimuse üldkordaja liikuvkeskmisega tasandatud trajektoor oli käsitusperioodil põhijoontes üsna stabiilne, kahe väiksema ülesvõnkega. Esimene neist võnkeist 1960 aastate lõpul esindab Eesti põlisrahvastikule iseloomulikku ning võrreldava sündimusarenguga Euroopa riikide kontekstis ainulaadset tõusu [Festy 1984; Katus 1994]. Harjumaal saavutas sündimuse üldkordaja lokaalse maksimumi aastail 1970-1971. Uue tõusu märke võis täheldada kaheksakümnendate aastate alguses, kõrgepunkt jõudis sündimuse üldkordaja Harjumaal aga 1987-1988 aastail. Sündimuse üldnäitajate trendijoon järgib põhi-joontes Eesti kogurahvastiku suundumust, ka üldkordaja tase on püsinud riigikeskmisele väga lähedal.

Üldkordaja sarnasus ei tähenda siiski nagu oleks Harjumaa rahvastiku sündimus Eesti keskmisele väga lähedane. Nimelt seisab üldkordaja taga korraga kaks tegurit, ühelt poolt sündimusprotsessi intensiivsus, teisalt aga rahvastiku vanuskoostis *resp* sünnitusealise naisrühma osakaal. Harjumaal on nimetatud tegurite mõju olnud vastandlik. Nooruslik vanus-koostis on tasakaalustanud maakonna suhteliselt madalat sündimust ning lasknud harjulaste rahvastikutaastel paista tegelikust kõrgemana. Samas jäävad kirjeldatud võnked üldkordaja trendis ilmselgelt alla möödunud kümnendi sügavale ja sündimuse hoopis uut arengujärku peegeldavale langusele. Harjumaal on selle ajastus olnud veidi varasem kui Eestis tervikuna, tagasilangust võib täheldada juba 1989 aastast alates. Lõpptulemusena langes sündide arv ja sündimuse üldkordaja miinimumini aastatel 1996-1998, mil maakonnas registreeriti vaid pisut üle nelja tuhande sünni. Aastatuhande vahetuse järel on sündimuse üldnäitaja küll pisut tõusnud, kuid jääb käsitusperioodi lõpuga võrreldes ligi kaks korda madalamaks.

Üldkordajaga võrreldes ei sisalda summaarne sündimuskordaja endas vanuskoostise eksitavat kõrvalmõju, mistõttu näitarv on kõige eelistatav sündimuse ajatrendide käsitlemisel ja rahvusvahelistes võrdlustes. Summaarkordaja arvutamine nõuab aga teavet sündinute jaotuse kohta ema vanuse järgi, mida veneaegne statistikorraldus rajooni ega külanõukogu kohta ette ei näinud. Elektrooniline individuaalandmestik võimaldaks nimetatud andmestiku ju tagantjärele taastada, kuid see on säilinud alles 1986 aastast ülespoole ehk teisisõnu käsitusperioodi seisukohalt vaid nelja aasta kohta. Abi pakub Eesti Rahvastiku Andmepank¹, kuhu pikaajalise ja mitmetahulise andmetöö tulemusena on lülitatud juba kahe loendusvahelise perioodi, 1959-1970 ja 1970-1979 sünniandmestik. Uustõtluse tulemused on peagi jõudmas trükki [EKDK 2004], kuid kõnealune

¹ Eesti Rahvastiku Andmepank (ERA) sisaldab süstemaatiliselt korrastatud loendus-, sündmus- ja küsitlusstatistikat Eesti rahvastiku kohta. Rakendatud ühtlusarvutused võrreldavuse tagamiseks ajas ja ruumis hõlmavad määratlusi ja definitsioone, piirimuutuste mõju ja näitavude arvutusviise. Andmepanka arendab Eesti Kõrgkoolidevaheline Demouuringute Keskus [EKDK 1992a; 1992b].

andmestik oli Harjumaa ühtlusarvutuse tarvis juba kasutada. Nii oli võimalik tabuleerida sündinute arv ema vanuseti 1959-1979 maakonna haldusüksuste lõikes ning arvutada summaarne sündimuskordaja.

Alljärgnev joonis esitab Harju rahvastiku summaarse sündimuskordaja, millele on lisatud sama näitarv linnarahvastiku — Tallinnat ja teisi maakonna linnu eristades — ja maarahvastiku kohta. Käsitlusperioodi on arvandmete esitusel pikendatud aastani 2000, mis loob sündimuse kiire langusperioodi hõlmamise kaudu varasemale arengule tugeva võrdlusdominandi. Pealinna määrav roll maakonna üldise sündimusarengu, olgu põhisuundumuse kui taseme vaatenurgast, on ilmselge ja üsna loomupärane rahvaarvu osakaale arvestades. Maarahvastiku eraldikäsitlus toob aga samavõrra selgelt esile selle rahvastikurühma päris erineva sündimusarengu pealinna rahvast. Teisalt jälgivad aga maakonna väikelinnad üsna usinalt Tallinna arengujooni, mis rõhutab neist enamiku pealinna satelliidi ja käsitlusperioodi piires ka migratsioonipumba rolli.

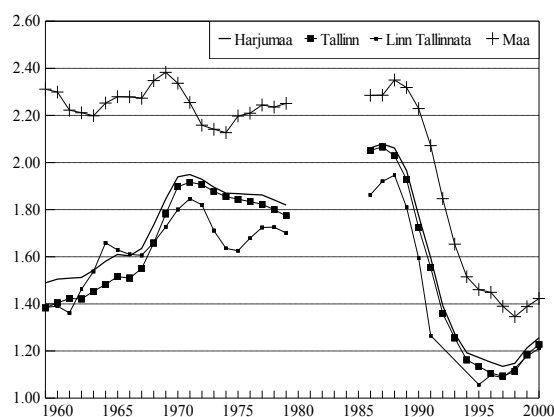
Linnarahvastiku suundumuse kaudu tõuseb jõuliselt esile üle-eestilise taastepiirist madalama sündimusjärgu (tinglikult 1928-1968) lõppfaas. Tallinnas tõusis sündimuskordaja 1970 aastate alguseks eelmise kümnendi kokkuvõttes koguni 0.5 pügala võrra, teadaolevalt põlisrahvastiku tollase üldsuundumuse varal. Välispäritolu rahvastiku toel kasvas 1980 aastate teisel poolel kordaja veel veidi ning ületas Tallinnas 2.0 pügala piiri. Nii kõrge pole pealinna rahvastiku sündimus XX sajandil kunagi varem olnud, kuigi taastetasandist jäi mõnevõrra ikka puudu. Harjumaa teised linnad kokkuvõetult tegid põhijoontes läbi sama arengu, reeglina pealinnast veidi madalamat sündimustaset hoides. Arvestades Maardu rahvastiku osakaalu nende teiste linnade seas, millele lisandus ka Loksa ja Kehra toetus, on olukord mõistagi ootuspärane. Välispäritolu rahvastiku kõrge osakaal — ja mis tõenäoliselt veel olulisem — väiksem elamiskestvus Eestis resulteerus ka Tallinnaga võrreldes madalamas sündimuses.

Harju maarahvastiku sündimus esitab Tallinna ja teiste linnade taustal teistlaadi, aga Eesti rahvastiku üldise arenguga hoopis kokkulangevama pildi. Harju maa-asulate rahvastiku sündimus oli üleminekuaegse langusjärgu enne 1950 aastate lõppu juba läbi teinud ja kuuekümnendate tõus polnud — nagu Eesti maarahvastikus üldiselt — eriti silmatorkav. Sedavõrd püsis maarahvastiku sündimus kolme kümnendi vältel küllaltki stabiilsel ja taastejoonest kõrgemal tasemel. Alles kiire sündimuse langus 1990 aastatel tõi kaasa sünkroonse arengu maa ja linna vahel. Tuleb siiski tähele panna, et nii Eesti maarahvastiku kui Tallinna taustal on Harju maarahvastiku sündimuslangus olnud nõrgem. Arvatavalt on tegemist suburbanisatsiooni käigus linna lähitagamaale liikunud lastepere mõjuga.

Teataval määral omaette ainesena väärib tähelepanu sündimuse soosuhe ja eriti teiste rasedusväljundite intensiivsus, kuivõrd muidugi viimase kohta käsitlusalusel ajavahemikul teavet jagub. Vastsündinute soosuhe maakonna, ka rahvaarvult Harjumaa suurusega piirkonna puhul kipub aastalõikes kõikumama, aga liikuvkeskmisega silumise järel jääb proportsioon poiste kasuks reeglipärase 105:100 lähedusse. Elussündide kõrval sisaldub kogumiku tabelosas ka surnultsündide aegrida, kuigi rahvastiku modernsele taastetüübile omaselt jääb nende suhtarv ühe-kahe protsendi piirimaile. Kogu Eesti, sealhulgas ja ehk isegi ennekõike Harjumaa suurprobleemiks olnud abortiivsuse kohta maakonna tasandil asjalikku teavet käsitlusperioodil kahjuks pole.

Maakondliku sündimusarengu käsitlemisel pakub täiendust loendusandmestik, kuivõrd loendusprogrammi taaselülitatud küsimus sünnitatud laste arvu kohta võimaldab heita pilgu protsessi põhisuundumustele enam kui poole sajandi vältel. Elussündinud laste arv ehk rahvastikustatistilist terminit kasutades summaarne põlvkonnasündimuskordaja, on sisutihe näitaja, mis kõige muu kõrval

Summaarne sündimuskordaja
Harjumaa 1959-2000

toob esile sündimustaseme ja rahvastikutaaste seose. Teatavasti on rahvaarvu kahanemise vältimiseks tarvis, et laste põlvkond oleks vähemalt sama arvukas kui vanemate kohort. Summaarkordajaga mõõtes vastab taastetasandile tinglikult 2.1 elussünni keskmiselt iga naise kohta ning veidi enam vanemates rahvastikupõlvkondades, kus valitses kõrgem imiku- ja lapsesuremus. Oluline on tähele panna, et põlvkonnaäitajana ei ole kõnealune kordaja ajastustegurist mõjutatud ja võimaldab seetõttu esile tuua tegeliku sündimustaseme. Summaarse sündimuskordaja hälve viidatud piirväärtusest üles- või allapoole osutab konkreetse põlvkonna positiivsele või negatiivsele rahvastikutaastelisele panusele.

Ainuüksi põgus pilk näitab, et Harjumaa rahvastiku sündimustrend on erinev ühtlusravutusprogrammi raames seni käsitletud maakondade võrdluses. Peegeldades demograafilise ülemineku varast ajastust ja pereplaanimise levikut üheaegselt rahvastikuarengu pioneerriikidega Põhja- ja Lääne-Euroopas, iseloomustab juba XX sajandi algul sündinud Eesti naispõlvkondi üsna taastetasandi lähedale langenud sündimus. Harjumaa rahvastik paistab sel taustal silma keskmisest madalama sündimustaseme poolest — ka kõige eakamates andmestikuga hõlmatud põlvkondades oli sündimus taastenivoost madalamale laskunud. Maakonnavõrdluses võis madalamat sündimust kohata vaid demograafilise ülemineku pioneerpiirkonnas Viljandimaal [Katus 1994]. Harjumaa ja Eesti kõrvutamisel naaberriikidega tuleb samavõrra rõhutada põlvkonnasündimuse märkimisväärset püsivust järgnenud poolsajandi vältel, mis tuleneb ühelt poolt demograafilise ülemineku varasest ajastusest, teisalt aga rahvastikuarenguliselt võrreldavatele riikidele tüüpilise sõjajärgse beebibuumi puudumisest [Katus 1997].

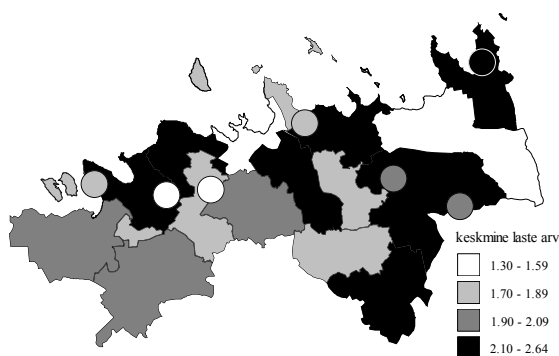
Ka järgnevates kohortides iseloomustab Harjumaa rahvastikku nii taastetaseme kui Eesti üldtausta suhtes tublisti madalam tase ehk teisisõnu pole põlvkonnaasenduseks piisavat laste arvu ilmale toonud ükski maakonna naispõlvkond. Summaarne kohortsündimuskordaja on neis põlvkonnas liikunud vahemikus 1.5-1.7 pügalat. Madala sündimuse põhjusi tuleb Harjumaa rahvastiku puhul otsida teiste hulgas pealinna koondunud naisrahvastiku selektiivsust. Omaette tegurina tuleb Harjumaa puhul arvestada muidugi ka arvuka välispäritolu rahvastiku olemasolu, mille mõju on maakonna sündimustasemele olnud kahetine. Hilisema demograafilise ülemineku kajastusena ulatus sündimustase XX sajandi alguskümnendil ilmavalgust näinud sisserrännanute põlvkonnas peaaegu kolme lapseni ühe naise kohta, ületades põlisrahvastiku vastavalt näitarvu peaaegu kaks korda. Nõnda on Harjumaa rahvastiku sündimustaseme langus kogumikus kaetud kohordivahemiku alguses kantud täielikult välispäritolu rahvastiku sündimuslanguse poolt. Teisalt võib põlisrahvastiku põlvkonnaäitajatest välja lugeda kuuekümnendate aastate lõpu sündimustõusu, kuigi selle ulatus kipub jääma teiste maakondadega võrreldes tagasihoidlikumaks. Välispäritolu rahvastik seda muutust kaasa ei teinud, mille tõttu nooremates kohortides osutub kõnealuse rahvastikuosa mõju kogusündimust alandavaks.

Sündimustasemele lisaks lubab loendusandmestik heita pilgu ka naisrahvastiku lapsesuskooistisele ja selle läbi protsessi põlvkonnasisesele varieerumusele. Kogumiku arvtabelites on asjakohane teave esitatud viie peamise lapsesusrühma — lastetute ning ühe-, kahe-, kolme-, nelja- ja enamalapsese — kaudu. Pikaajase tasemepüsivuse kõrval tõuseb ka Harjumaal omaette suundumusena esile sündimuskäitumise sarnastumine. Andmed kinnitavad, et järjekindlalt on kasvanud naisrühma osakaal põlvkonnas, kes lõpetab oma sündimuskarjääri kahe lapsega. Harjumaa XX sajandi alguse sünnikohortides piirdus kahelapsesuse osakaal ligikaudu viiendikuga, hõlmatud põlvkondade vältel on nimetatud suhtarv kasvanud kaks korda. Kahelapsesuse tubli tõusu vastukaaluks on samal ajal vähenenud lapsesuse äärmusrühmade kaal. Eriti märkimisväärne on olnud lastetuse taandumine: Euroopa abiellumustüübi kajastusena küündis ju vastav suhtarv põlisrahvastiku eakamates põlvkondades rohkem kui veerandini ning oli neis kohortides ühelapsuse järel kõige tüüpilisem reproduktiivkarjääri tulemus.

Nelja- ja enamalapsesus on muutunud erandlikuks — pärast Teist maailmasõda sündinud Harjumaa naisrahvastikus järgis asjaomast käitumismalli vähem kui kolm protsenti põlvkonnast. Ka kolmelapsesuse suhtarv on teiste maakondadega võrreldes tublisti madalam, mis koos ühelapsesuse sagedama esindatusega seletab, mispärast Harjumaa rahvastiku sündimus on käsitlusperioodil Eesti

keskmistest näitarvudest allpool. Kolme- ja enamalapsesuse puhul ilmneb ootuspäraselt põhimõtteline erisus põlis- ja välispäritolu rahvastiku sündimussuundumuses. Nagu eespool viidatud, oli välispäritolu rahvastiku vanemates põlvkondades lasterohkus arvukalt esindatud — möödunud sajandi alguse sisserännanute põlvkonnas oli nelja- ja enamalapsesus koguni kõige sagedasem rühm. Sellele järgnes muidugi kiire langus, mis vähem kui põlvkonnapikkuse ajavahemiku vältel marginaliseeris asjaomase rühma välispäritolu rahvastikus. Põlisrahvastiku hulgas oli asjaomane nihe aset leidnud mitu aastakümnet varem ja seevõrra on lapsesusjaotus kohorditi ühtlasem. Iseäranis stabiilne on püsinud põlisrahvastiku kolmelapsesuse osakaal: ligikaudu 9-10 protsenti kogu käsitlusperioodiga hõlmatud kohordivahemikus.

Sünnipõlvkonna 1910-1929 lapsesus
Harjumaa 1989

Lastetuse vähenemine nooremates põlvkondades on muu kõrval märgiks sündimus- ja abielukäitumise omavahelise seose teisenemisest ja kummagi elutahu iseväärtustatuse kasvust. Nimetatud areng avaldub ka vallassündimuse suurenemises, kuivõrd tänapäeval piirab abielu juriidiline vormistamatus lapsesaamist järjest vähem. Pigem on seos lapse sünni ja abiellumise vahel kujunenud traditsioonilisega võrreldes vastupidiseks: rasedumine ja otsus sünnitada, eriti abordi kui võimaliku alternatiivi kahjuks, eelneb reeglina abielu registreerimisele. Enam kui üheksa kümnendikku põlisrahvastiku esmasrasedustest algab väljaspool juriidilist abielu ja just raseduse üheksa kuu vältel leiab aset kogu eluea intensiivseim abielluastumine. Seda teevad siiski vaid ligikaudu pooled oma esimest last ootavatest naistest ning teise poole arvel kasvabki vallassündimus. Muidugi ei tähenda asjaomane tendents üksikemaduse paralleelset kasvu, millise järelduse poole juriidikale toetuv Eesti sündmusstatistika andme-kasutajat ilmselgelt suunab. Tegelikult elab ligikaudu 90 protsenti vallassündidena registreeritud lastest ikka mõlema vanemaga [Katus, Puur, Põldma 2002].

Lapsesusjaotuse järkjärgulise koondumise taustal paistavad sündimuse piirkondlikud erisused Harjumaal säilivat. Nagu eespool tõdetud, on maakonna rahvastiku taastetasandist madalama sündimuse kandjaks olnud eelkõige linnarahvastik: summaarne kohortsündimuskordaja liikumise enamikus möödunud sajandi esimese poole naispõlvkonnas vahemikus 1.5-1.6 pügalat. Erinevalt teistest maakondadest on Harjumaal siiski ka maarahvastiku sündimus kõrgis põlvkonnas taastetasemest pisut allpool olnud. Osundatud erisuse taga seisavad ühelt poolt ühe- ja kahelapsesuse, teisalt aga kolme- ja enamalapsesuse erinevad proportsioonid. Väärrib märkimist, et seejuures on lastetute osakaal nii linna- kui ka maarahvastikus olnud suhteliselt sarnane.

Juuresolev kaart esitab piirkondliku sündimuserisuse naispõlvkonnas, kes kujundasid Harjumaa sündimusolukorda kogumiku käsitlusperioodil. Nagu kaardilt nähtub, iseloomustas kõige madalam sündimus konkurentsituult tallinlannasid — keskeltläbi poolteist last ühe naise kohta eluea jooksul. Üleriigilises omavalitsuste pingereas annab see Piirissaare ja Kärla (hooldesatuse mõju) ees tagantpoolt kolmanda kohta. Väga madal on olnud sündimustase ka Keilas ja Sael, taastetasandile suhteliselt lähedane aga Aegviidus, Kehras ja Loksal. Harjumaa linnaasulate vahepealse rühma moodustavad Maardu ja Paldiski. Enamiku Harjumaa valdade rahvastikus pole sündimus samuti taastepiirini ulatunud, madala sündimuse poolest seisid esirinnas Kose, Kuusalu, Raasiku, Saue, Vasalemma ja Viimsi, kusjuures Kuusalu on tegemist ilmselt vallas paikneva hooldekodu mõjuga. Lasterikkamad olid seevastu Anija, Harku, Jõelähtme, Keila, Kõue, Loksa ja Sommerlingi, kus sündimuse kohortkordaja ehk keskmine elussündide arv taastepiiri ületas. Lapsesuse sotsiaalerisus, kajastatud käesolevas kogumikus haridustunnuse kaudu, on järjekindlalt vähenenud, mille raames tugevaim koondumus kahelapsesusele iseloomustab kõrgharitud naisrahvastikku.

Harjumaal nagu Eestis tervikuna on sündimus 1990 aastatel kiiresti langenud. Tänapäevaks on samuti tõsiasi, et sünnitusikka jõudnud noored põlvkonnad on toonud Eesti rahvastiku sündimustaseme pikka aega valitsenud stabiilsusesse olulise pöörde. Lähemad aastad täpsustavad, kui võrd suurt demograafilist laenu on võetud ja kuidas kulgeb võla tagastamine. Mõistagi määrab sündimusarengu peajoone täna ja tulevikus mitte niivõrd lastetute ega ammugi mitte paljulapseliste, vaid oma eluteel varem või hiljem üht last omavate perede käitumismudel. Loobunud hariduse, karjääri või lihtsalt mugavuse nimel teise lapse sünnitamisest oma elu kahekümnendatel aastatel, on ühelapselisel naisel veel kümme aastat aega oma otsust muuta. Isegi kui elu toob positiivse korrektiivi, aga liiga kõrges vanuses, jääb tee kitsaks või koguni kinni kolme- ja enamalapsesusele. Sõltumata edasistest suundumustest on 1990 aastate sündimuslangus kindlapiirilisel fikseerunud rahvastiku sünnikohortide järsu ebahüppelise ja selle demograafilise laine otsemõju saab kestma järgnevatel 70-80 aastat ning kaudselt veel kauemgi, kujundades kogu Eesti arengut alanud sajandil.

1.3. Suremus

Harjumaa rahvastikku on käsitlusperioodi vältel iseloomustanud nii surmajuhtude arvu ning suremuse üldkordaja tõusutrend. Veerandsajandi kokkuvõttes suurenes aastakeskmine surmajuhtude arv maakonnas enam kui poolteist korda: veidi vähem kui neljalt tuhandelt inimeselt 1960 aastate keskpaigas enam kui kuue tuhandeni 1990 aastate künnisel. Kuivõrd samal ajavahemikul suurenes jõudsalt ka Harjumaa rahvaarv, jääb kasv üldkordaja kaudu mõõdetuna tagasihoidlikumaks, kuid selgelt samasuunaliseks. Sarnaselt riigi-keskmisele tegid mõlemad üldnäitajad kaheksa-kümnendate lõpul läbi ajutise languse, et jätkata tõusu üheksakümnendatel. Kõrgpunkti jõudsid surmajuhtude arv ja üldkordaja maakonnas 1994

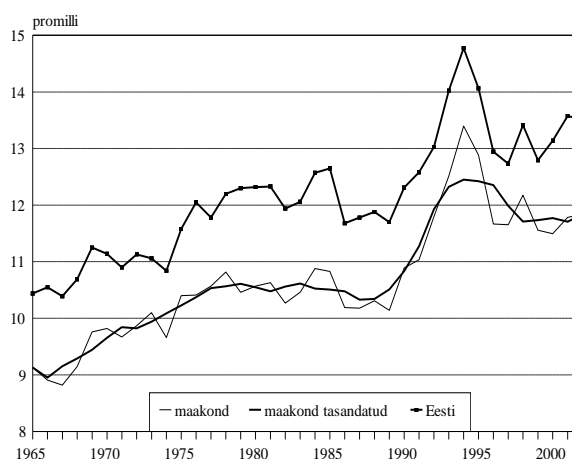
aastal, ülesvõnke järel on näitajad taas alanenud, stabiliseerudes pisut ülalpool kaheksakümnendate taset. Samuti selgitab kõrvalolev joonis, et tõusukiiruselt on Harjumaa rahvastik järginud üsna täpselt Eesti kogurahvastiku samasuunalist trendi, säilitades üldkordaja mõnevõrra madalama asetuse riigikeskmisega võrreldes.

Käsitletud üldnäitajate dünaamikast ei saa järeldada, nagu oleks samalaadse muutuse läbinud ka Harjumaa rahvastiku terviseseisund ja tegelik suremus, sest teadupärast sõltuvad demograafilised üldnäitajad suurel määral rahvastiku vanuskoostisest. Mõistagi on suremusprotsessi korral tähtis eeskätt eakama rahvastiku osakaal, kelle hulgas suremusrisk kasvab kiiresti koos vanusega ja ületab mitme(kümne)kordselt nooremate eärühmade taseme. Nõnda ongi vanurrahvastiku suhteliselt madal osakaal käsitlusperioodi algul ning selle edasine kiire tõus peamiseks põhjuseks osundatud trendipildi kujunemisel. Harjumaa rahvastiku noor vanuskoostis, mis leiab omaette analüüsi ühes järgnevas alapeatükis, seletab ka lõviosa suremuskordaja piirkondlikust variatsioonist.

Suremuse mõõtmiseks kasutatakse rahvastikuteaduses tavapäraselt elutabelimeetodit, mis võimaldab rahvastiku- ja eelkõige vanuskoostise mõju eristada ning keskenduda puhtakuuliselt asjaomasele protsessile. Paraku oli omaaegne NLiit liiga suur, et Moskva oleks huvitunud elutabeleist rajooni kaupa. Eesti statistikaametis ei peetud taolist tööd samuti vajalikuks ega vist osatudki enam teha peale Adele Tuisk'i pensionilejäämist. Teadlaskond hoiti arvandmetest teadagi tsensuuri administreeriva jõuga eemal. Nõnda on käsitletava ajavahemiku piires koostatud Harjumaa kohta elutabel vaid ühel korral, asjaomase maakondliku sarja osana. Juhuvõngete mõju vähendamiseks on kogu tabelisari arvatud kuueaastase ajavahemiku 1986-1991 keskmisena [EKDK 1994a]. Osundatud elutabeli kohaselt oli Harjumaa meesrahvastiku sünnieluiga käsitlusperioodi lõpul 66.6 ja naisrahvastikul 75.2 aastat. Nende näitajatega paigutus maakond riigikeskmisest ülespoole, meeste puhul peaaegu terve eluaasta võrra. Maakonna pingereas vastas sellele meeste arvestuses teine koht Pärnumaa järel, naiste võrdluses edestasid Harjumaad ka Rapla, Saare, Tartu ja Võru maakond.

Suhtväljenduses vastab osundatud erisusele paariptsendiline hälve, mida tavapärase diferentsatsioonikäsitluse vaatenurgast võiks üsna väheoluliseks hinnata. Harjumaa puhul tuleb aga arvestada vähemalt üht asjaolu, mis muudel võrdsetel tingimustel tõstavad rahvastiku elulemust. Esiteks iseloomustab Harjumaad kõrge linnastumisaste, rahvastiku modernse taastetüübi puhul on linnarahva suremus maaelanike omast aga tüüpiliselt madalam (kõnealuse elutabelisarja kohaselt Eestis keskmiselt poolteise-kahe aasta võrra). Linnarahvastiku omaette suhtestamine viib Harjumaa naiste arvestuses riigikeskmisest koguni allapoole: tahapoole jäävad vaid Hiiumaa, Ida-Virumaa, Põlvamaa ja Võrumaa. Selle mõneti ootamatu asendi põhjust tuleb otsida Harjumaal asuvast arvukast

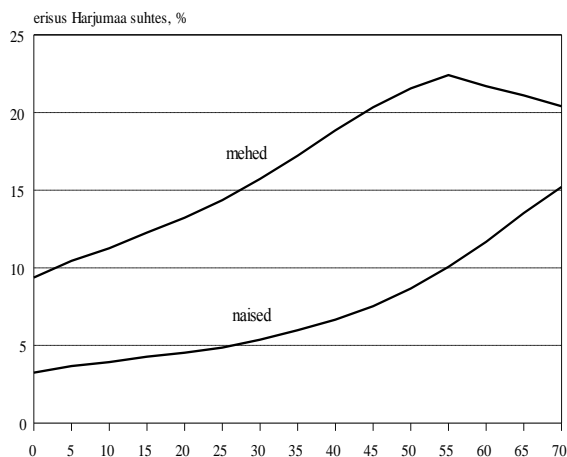
Suremuse üldkordaja
Harjumaa 1965-2002

välispäritolu rahvastikust, kelle süstemaatiliselt lühemat eluiga näitavad elutabelid juba vähemalt 1960 aastatest peale [Katus, Puur, Sakkeus 2002].

Maakonna ühtlusarvutuste läbiviimisel on rahvastiku terviseseisundile tausta loomiseks kujunenud ühtlusarvutuskogumike sarjas tavaks võrdlus mõne teise rahva ja maaga. Meelega pole selleks valitud mõnd kõrge elustandardi poolest teada-tuntud riiki, et vältida parematele oludele viitavat eneselohutust. Nõnda aitab Harjumaa rahvastiku rahvusvahelist suremusasendit määratleda Kostariika, mis demograafilise arengu poolest kuulub selgesti kolmandasse maailma. Vahemärkusena olgu tõdetud, et Harjumaa elutabeli arvutamisel on kasutatud ÜRO standardmetoodikat nagu ka Kostariika puhul [UN 2001], mistõttu kaks tabelikomplekti on mõõndusteta võrreldavad. Juuresolev joonis selgitab, et Harjumaa rahvastiku eluiga jääb märkimisväärselt maha Kostariika vastavast näitajast, seda nii meeste kui naiste arvestuses. Naiste sünnieluiga on Kostariikas neli protsenti kõrgem, meeste puhul küünib vahe kümne protsendini. Keskeas Harju meeste elulemus on Kostariika sookaaslaste omast aga koguni viiendiku võrra lühem.

Keskmine eeldatav eluiga
Harjumaa 1986-1991 ja Kostariika 1990

Kurvavõitu võrdlustulemuse põhjuseks on teadupärast suremusarengu seisak Eestis ja eriti täiseasumuse pikaajaline stagnatsioon. Võrreldes sama nähtuse poolt mõjutatud Kesk- ja Ida-Euroopa riikidega on seisak kestnud Eestis demograafilise ülemineku varase ajastuse tõttu kauem ning rahvastiku keskmine eluiga pole 1950 aastate lõpust alates kuigivõrd pikenenud. Meesrahvastikus on vahepeal toimunud koguni tagasilangus, ning mis veel mõtlemapanevam, meeste suremuskõver on omandanud selged arengumaa tunnusjooned [Katus, Puur 1991; Katus 2000]. Nähtuse süvapõhjused pole lõpuni selged, aga ülaltoodust peaks olema üsna selge siinmail valitsenud ühiskonnakorralduse sootuks väiksem inimsõbralikkus kui tuntud banaaniabariigis (just see saadus on Kostariika üks peamine ekspordiartikkel).

Vanustunnuse puudumise kiuste Eesti piirkondlikus suremusandmestikus on ühe earühma, nimelt imikuea suremusarengut võimalik siiski ka ajatrendina jälgida. Inimene on väliskeskkonna ja sealt tulenevate ohtude suhtes kõige tundlikum esimestel elupäevadel ja -kuudel, mistõttu imikusuremus on edukalt rakendatud ühiskonna arengutaseme üldistava indikaatorina. Samuti on just imikusuremus teinud demograafilise ülemineku käigus teiste earühmadega võrreldes läbi kõige suurema, mitmekümnekordse languse ning tänapäeval on sellest saanud suhteliselt harvaesinev sündmus. Käsitlusperioodi vältel on imikusurmade arv Harjumaal püsinud 100-150 juhu ümber, ajalõikes on aga tegemist näitarvu enam kui poolteistkordse võnkeamplituudiga. Kuigi võngete ulatus pole nii suur kui ülejäänud maakondades, tuleb ka Harjumaa puhul trendi jälgimiseks imikusuremuskordaja tasandada, milleks käesoleval juhul on kasutatud viieaastast liikuvkeskmist.

Üldjoontes on maakonna imikusuremuskordaja jälgitud üle-eestilist trendi, langedes 1960 aastate keskpaigale iseloomulikult 20 promillilt käsitlusperioodi lõpuks ligikaudu kaks korda madalamale tasemele. Samas on liikuvkeskmisega silutud Harjumaa imikusuremuskordaja püsinud stabiilselt ülalpool riigikeskmist taset, kuigi erisus pole eriti suur. Metodoloogilisest seisukohast tasub samas tähele panna, et kogu käsitlusperioodil mõjutas imikusuremuskordaja väärtust NLiidus rakendatud sünnidefinitsioon. Selle kohaselt kuulus sünd registreerimisele juhul, kui emahust väljunud loote sünnikaal ületas 1000 grammi, ema rasedus oli kestnud vähemalt 28 nädalat ning lapse pikkus oli 35 cm. Neid tingimusi mitterahundanud sündid registreeriti vaid siis, kui vastündinu elas vähemalt seitsme päeva vanuseks. See definitsioon lahkes Maailma Terviseorganisatsiooni

määratlusest eelkõige sünnikaalu osas — MTO soovib sünnina arvestada emahust väljunud loodet alates sünnikaalust 500 grammi.

Kui definitsioonierisuse mõju sünnijuhtude arvule oli suhteliselt ebaoluline, siis imikusuremusest alandas taoline lähenemisviis märgatavalt, sest arvestusest jäid kõrvale just kõrgeima suremusriskiga enneaegsed lapsed (kui nad surid enne ühenädalaseks saamist). Rahvusvahelise sünnimääratluse kasutuselevõtmise järel arvutati kahe järjestikuse aasta — 1992 ja 1993 — imikusuremusnäitajad kaheselt, nii vana kui uut definitsiooni rakendades. Keskel läbi tõusis Eesti imikusuremus definitsioonimuutuse tõttu 17 protsendi võrra, mis on üsna hästi kooskõlas kaudsete meetodite abil varem antud hinnanguga [Anderson, Silver 1986]. Maakondade lõikes osutus definitsioonimuutuse mõju Harjumaal keskmisest mõnevõrra suuremaks [EKDK 1994b].

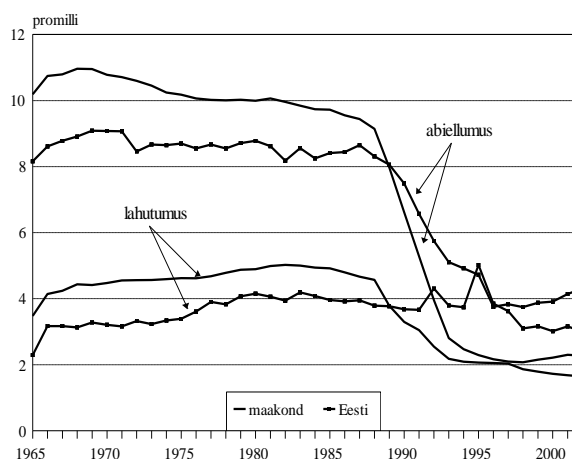
Suremusteema kokkuvõtteks on oluline rõhutada, et rahvastiku nigelat tervise seisundit tuleb kindlasti pidada üheks kõige tõsisemaks rahvastikuprobleemiks nii Harjumaal kui ka riigis tervikuna. Just asjaomane valdkond eristab Eestit negatiivses mõttes Põhja- ja Lääne-Euroopa võrreldava rahvastikuarenguga riikidest. Oluline on seejuures tähele panna, et Eesti rahvastiku surmapõhjuste struktuur ei erine põhimõtteliselt kõnealuste maade tüüpilisest olukorrast, vaid probleem seisneb ühtede ja samade surmapõhjuste kümnekond aastat varasemas mõjulepääsemises ehk teisisõnu inimeste ebaloomulikult kiires “läbikulumisest” [Katus, Puur 1997]. Lisateavet maakonna rahvastiku põhjuslõikelisest suremusest mõõdetuna üldkordaja kaudu võib leida Eesti suremusatlasest [Baburin *et al* 1997].

Rahvastiku terviseolukorra parandamiseks vaevalt lihtsaid retsepte leidub ning demograafiliste protsesside suure inertsuse tõttu ei saa ka asjatundliku tegutsemise korral kiiret edu loota. Kindlasti ei ole põhjust käsitleda sellena eluea lühiajalist tõusu mõne viimase aasta vältel vahepealse kriisilaadse seisundi taustal. Rahvatervise kumulatiivne iseloom lubab pööret paremusele oodata alles pärast seda, kui ühiskondlike olude stabiilsus ja saavutatud heaolu hakkab toimima läbi mitmekümneaastase põlvkondliku kogemuse. Seni tuleb osata arvestada liigsuremuse mõju erinevatele eluvaldkondadele, mille näitena olgu viidatud eluea soodisproportsioonist johtuvalt väga kõrgele üksikvanurite osakaalule. Rahvatervise näitarvude valgusel kipub Eesti (tagasi)tee Euroopasse olema veel üsna pikk.

1.4. Abielu ja perekond

Kooseluvormide mitmekesisustumisele ja lahutumuse tõusule vaatamata kannab rahvastikutaaste põhifunktsiooni jätkuvalt perekond ning endistviisi pärinevad just pereringist rahvast omanäoliseks vormiv kultuur, käitumisharjumused ja -eelistused. Majandusarengu vaatenurgast sõltub rahvastiku perekonna- ja leibkonnakoostisest arvestataval määral eluaseme ning püsitarbeesemete vajadus, mille osa rahvuslikus koguproduktis käsikäes üldise jõukuse tõusuga teadaolevalt suureneb. Samuti on perekond asendamatu toimetuleku tagaja eakate, vaegurite ning mistahes muude igapäevast tuge vajavate rahvastikurühmade jaoks, kelle suhtarv modernses rahvastikus samuti kasvab. Perekonna tähendust rõhutab seegi, et vastupidi levinud arvamusele on rahvastiku-protsesside põhjalikum analüüs näidanud vanematelt ja lapsepõlvkodust pärit mõjustuste tugevnemistrendi kaasaja ühiskonnas [Katus, Põldma, Puur 2002].

Abiellumuse ja lahutumuse üldkordaja
Harjumaal 1965-2002

Ühtlusravutustega hõlmatud ajavahemiku vältel tõusis Harjumaal registreeritud esmas- ja kordusabielude arvus esile kaks suundumust. Käsikäes maakonna rahvaarvu suhteliselt kiire tõusuga kasvas 1970 aastate alguseni üsna jõudsalt ka sõlmitud abielude arv. Kerkinud selleks ajaks üle viie tuhande piiri, näitarvu tase stabiliseerus. Abielude arvu poolest oli rekordiline aasta 1987, mil Harjumaal rahvastikus registreeriti ligi 5800 abiellumisjuhtu. Liikuvkeskmisega tasandatud üldkordaja järgi otsustades saabus abiellumuse kõrgpunkt siiski tükk aega varem — seitsmekümnendate aastate algul. Edaspidi näitas Harjumaal rahvastiku abiellumuskordaja aeglast, kuid stabiilset langustrendi. Abiellumise väga tugevat vanussõltuvust arvestades tuleb trendisuuna muutumise põhjust otsida mitte niivõrd protsessi intensiivsuse teisenemisest, kui võrd riskialuse rahvastiku dünaamikast. Nõnda langeb abielude arvu kasvu peatumine põhijoontes kokku kahe-kolmekümneaastaste vanusrühma osakaalu mõningase kahanemisega.

Hoopis teine lugu on muidugi 1990 aastatel aset leidnud järsu, enam kui kahekordse langusega, mis peegeldab peaaegselt rahvastiku abiellumiskäitumise muutust. Madalaimale tasemele jõudsid abiellumuse üldnäitajad ajavahemikul 1996-1998, sellal registreeriti Harjumaal aastakeskmiselt vaid veidi rohkem kui kaks tuhat paariminekut. Küsitlusstatistikale tuginedes võib kindlalt väita, et osundatud muutuse sisu seisneb registreeritud abielu asendumises vabaabieluga, mitte rahvastiku kooselulisuse vähenemises [Katus *et al* 1999]. Moodsa malli kohaselt järgneb abiellumine tihti alles pärast pikemaajalist vabaabielu, kui peresse on sündimas või juba sündinud ka lapsed. Niisugust ajastumusmuutust arvestades võib eeldada abiellumuse näitajate mõningast tõusu, millest annab tunnistust ka viimaste aastate statistika.

Abiellumusega võrreldes on lahtumus Harjumaal, nagu Eestis tervikuna, käsitlusperioodil kasvanud. Lahutuste arvu maakonna rahvastikus võib juba perioodi algul hinnata küllalt kõrgeks: kuuekümnendate keskpaigas registreeriti aastakeskmisena ligi poolteist tuhat lahtumust. Samasse ajajärku langeb ka lahtumuse hüppeline tõus, kui aastail 1965-1966 — mil lahtusprotseduuri olulisel määral lihtsustati — kasvasid nii lahtumuste arv kui ka üldkordaja enam kui kolmandiku võrra. Lahutumuse intensiivsus muidugi nii järsult ei teisenenud, sest tegelikult leidis aset varasemate aastate jooksul kumuleerunud lahkuminekute vormistamine asjaomase registreerimiskorralduse lihtsustumisel. Edasi jätkus lahtumuste arvu kasv enam-vähem ühtlases tõusujoones 1980 aastate alguseni. Kõrgpunkti jõudsid lahtumuse üldnäitajad Harjumaal rahvastikus aastal 1983, mil maakonnas registreeriti pisut üle 2900 lahtusjuhu. Käsitlusperioodi lõpul võib Harjumaal, sarnaselt üleriigilise suundumusega, leida märke lahtumustaseme stabiliseerumise kohta.

1990 aastaid iseloomustab Eesti ja ennekõike Harjumaal rahvastikus lahtumuse näitajate suur muutlikkus: mõneaastase languse järel kerkis kümnendi keskpaigas lahtumuste sagedus taas. Kui võrd abiellumusega oli selleks ajaks kukkunud juba väga madalale, tekkis harukordne olukord, kus lahtumuste arv abiellumise arvuliselt ületas. Teadaolevalt pole tollase ärastatuse suhte taga mitte abielu püsivuse äkiline vähenemine, vaid Eesti registreerimiskorralduse teisenemine. Nimelt hõlmati varem teave kohtuliku lahtusprotseduuri läbinud paaride kohta statistikasse pärast sündmuse registreerimist perekonnaseisuametis, aastast 1995 aga vahetult kohtuotsuse jõustumisel. Selle lühiajalise ülesvõnke järel lahtumuse langustrend taastus, sündmuste täielikuma hõlmatuse tõttu varasemast veidi kõrgemal tasemel. Muidugi tuleb ka lahtumuse näitajate käsitlemisel tähele panna, et need peegeldavad vaid registreeritud kooselude lagunemist. Abielu lagunemist ning lahtumuse juriidilist vormistust eristanud Eesti Pere- ja Sündimusuuringi töi näiteks välja, et rahvastiku põlvkondade 1924-1973 keskmisena on ligikaudu veerand tegelikkuses lahkuminekuga lõppenud abieludest jäänud ametlikult registreerimata [EKDK 1995a].

Võrdlus riigikeskmisega näitab, et Harjumaal rahvastikus on nii abiellumuse kui lahtumuse üldnäitajad olnud püsivalt kõrgemad kui teistes maakondades. Sellesuunalist erisust on kahtlemata toetanud sisseerände poolt kujundatud aktiivse peremoodustuse vanusrühmade kõrge esindatus, kuid põhjusena pole mõistlik kõrvale jätta ka käsitlusaluste protsesside tõepoolest kõrgemat intensiivsust [Katus, Puur, Põldma 2002]. Abiellumuse puhul kõneleb taolise olukorra kasuks — ühelt poolt — kõrge vallalisusmääraga Euroopa abiellumustüübi puudumine maakonda saabunud sisseerändajate kodupiirkondades, teisalt vabaabielu kui alternatiivse kooseluvormi suhteliselt tagasihoidlikum ja

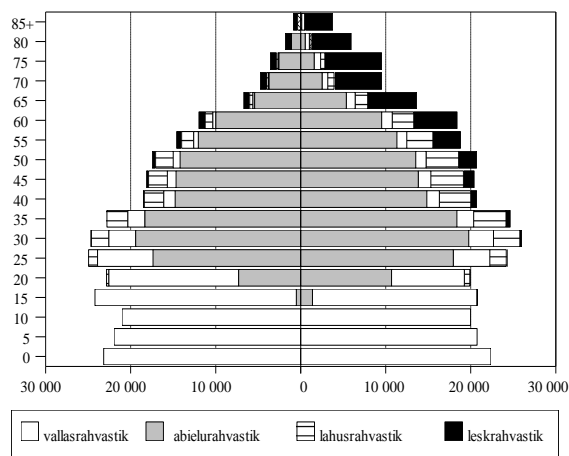
hilisem levik välispäritolu rahvastikus. Teada tõsiasi on aga samuti see, et viimatinimetatud rahvastikurühmas on abielu keskmisest madalama püsivusega nii Eestis kui paljudes teistes Euroopa riikides. Maakonnavõrdluses jääb Harju oma lahtumusnäitajate poolest maha üksnes Ida-Virust, kus välispäritolu rahvastiku suhtarv on olnud veelgi kõrgem.

Protsesside maakonnasisese diferentsiatsiooni kohta Harjumaal annavad sündmusstatistilised abiellumus- ja lahtumusnäitajad veidi vähem moonutatud pildi kui teiste seni ühtlusravutatud maakondade puhul on tõeks osutunud [EKDK 1996-2003]. Taolise olukorra — võib koguni öelda erandolukorra — põhjuseks on suures osas Tallinna ja Harjumaal perekonnaseisuametite eraldiseismine, mis ei lase sündmuste elukohajärgse arvestuse asendumist registreerimisjärgsega nii drastiliselt välja paista kui mujal juhtunud. Siiski võib väiksemate asulate puhul ümberkorralduse eksitavat mõju selgesti täheldada, näiteks lakkas Maardu rahvastiku lahtumus ametliku statistika kohaselt alates 1979 aastast täielikult. Neid arve tõemeeli võttes tuleks muidugi eriti hoolikalt uurida — ehk õnnestub just Maardu kandist leida kauaotsitud rahvastikupoliitiline retsept tänapäeva hapraks muutunud perekonna koospüsümise tugevdamiseks.

Rahvastiku pereprotsesside regionaalerisusest tõepärasema ülevaate saamiseks tuleb pöörduda loendusandmestiku poole. Erinevalt sündmusstatistikast kajastab loendus rahvastiku tegelikku perekonnaseisu ega piirdu juriidilise fikseeringu sedastamisega. Loendusandmetel moodustasid (vaba)abieluinimesed käsitlusperioodi lõpul Harjumaal kogurahvastikus 46.8 protsenti, vallalised 38.2. Erinevalt kõigist ülejäänud maakondadest oli arvukuselt kolmandaks rühmaks lahtutatud ja lahuselavad 7.4 protsendiga ning viimaseks lesed õige pisut madalama suhtarvuga. Osundatud näitavudest selgub, et Harjumaal hoiab Eesti maakondade seas liidripositsiooni korraga kahes mõttes: ühelt poolt lahtutatute ja lahkulainute kõrgeima, teisalt aga leskrahvastiku madalaima suhtarvu poolest. Osalt johtub taoline asetus Harjumaal rahvastiku suhteliselt nooruslikust vanuskoostisest, kuid kehtib ka pereprotsesside kõige intensiivsemas rahvastikurühmas (tinglikult vanusrühm 25-49). Taoline asend maakondade pingereas kinnitab eespool tehtud oletust Harjumaal rahvastiku abielukäitumise teatud erijoonte kohta, mis ei tulene mitte ainult piirkonna regionaalsest omapärsust, vaid peegeldab arvuka välispäritolu rahvastiku käitumisjooni.

Vanuspõhine esitab rahvastiku perekonnaseisu vanusrühmade/põlvkondade kaupa. Joonis toob esile, et abielulisus saavutab kõrgtaseme elutee kolmekümnendatel aastatel, sealtpeale hakkab abieluseisundi osakaal vähenema: esmalt aeglaselt lahtumuse, vanemas eas aga järjest kiirenevas tempos lehestumise tõttu. Vanema ea suunas kasvab ka vallasrahvastiku osakaal, millekohane põhjus ei peitu perekonna elutsükklis, vaid põlvkondade abiellumuskäitumise teisenemises. Nimelt kuulus Eesti ajaloolise Euroopa abiellumustüübi levialasse, mille tunnusjoonteks on kõrge kooselusuhtest kõrvalejäämine [Hajnal 1965]. Eestis, mis vahepeal ümberahvastatud Ingerimaad kõrvale jättes moodustas Euroopa abiellumustüübi leviala idapiiri, kujunes taoline abiellumusmudel välja XVIII sajandil ning püsis Teise maailmasõjani [Palli 1988; 1997]. Harjumaal kogurahvastikus on osundatud suundumus siiski riigikeskmisest hoopis nõrgemini väljendunud, kuivõrd välispäritolu rahvastikule Euroopa abiellumustüüp ei laienenud. Põlvkondlik võrdlus osutab, et leskrahvastiku madalam osakaal Harjus iseloomustab eeskätt tööelisi põlvkondi, vanemates eärühmades on leskede suhtarv üleriigilisest süstemaatilisest kõrgem. Viimane ei peegelda Harjumaal järeltööea rahvastiku kõrgeimast suremusest, vaid pigem üksijäänud eakate inimeste asumist laste ja sugulaste juurde. Muidugi erineb ka Harjumaal vanemaelise mees- ja naisrahvastiku perekonnaseisu üsna ulatuslikult.

Rahvastiku perekonnaseis
Harjumaal 1989

Rahvastiku perekonnaseisuga seondub tihedasti leibkonnakoostis. Leibkond on paljus demograafilise ülemineku järgne mõiste, tähistamaks perekondlikult seotud või seostamata inimkooslust, mille raames toimub igapäevaste esmavajaduste rahuldamine. Rahvastikuarengu varasematel ajajärgudel olid abielu- ja veresidemetele tuginev inimkooslus ning esmasvajaduste rahuldamist hõlmav majandusüksus niivõrd üksteisega põimunud, et neid oli metodoloogiliselt otstarbekohane käsitleda kokkulangevana. Demograafilise ülemineku käigus algas kahe institutsiooni lahknemine ning tekkis vajadus leibkonna ja perekonna eristamiseks. Kuigi NLiidu statistika ei rakendanud leibkonna mõistet kuni riigi kadumiseni, võimaldab 1989 aasta loenduse individuaalandmestik ühtlusarvutuse kaudu rahvusvahelist standardit teatud mõõndustega siiski järgida [Botev *et al* 1995]. Nõnda on käesolevas kogumikus esitatud teave Harjumaa rahvastiku leibkonnasuuruse kohta.

Üksikasjadesse laskumata olgu siinkohal tõdetud, et Harjumaa rahvastiku leibkonnakoostis eristub Eesti keskmisest küllalt selgesti. Harjumaa vanemaid põlvkondi iseloomustab keskmisest madalam üheliikmete leibkondade osakaal, mis sisulises mõttes peegeldab vanurrahvastiku madalamat üksielamist. Vastukaaluks on maakonnas suhteliselt palju suuremaid, kolmest ja enamast põlvkonnast koosnevaid leibkondi, mis ühtpidi väljendab vanurrahvastiku eespool mainitud linnasugulaste juurde asumist, teiselt poolt on aga kooskõlas demograafilise ülemineku ja sellega seonduva individualiseerumisprotsessi hilisema ajastusega välispäritolu rahvastikus [Katus *et al* 1999].

Harjumaa rahvastiku perekonnakoostise varieerumust asulatüübi lõikes iseloomustab linnarahvastiku keskeltläbi veidi kõrgem abielulisus. Vanusrühmiti püsib sedapidi suhe kolmekümneandetest eluaastatest vanavanurieani küllalt ühtlaselt ning alles seejärel pöördub vastupidiseks. Seejuures ei ületa erisuse määr siiski üheski vanusrühmas paari-kolme protsendipunkti. Sarnaselt üldisele mallile kohtab ka Harjus rohkem vallalisi maarahvastiku hulgas, lahutatute ja lahkuläinute osakaal on aga kõrgem linnarahva seas. Märkimisväärse omapärana, mis johtub eeskätt Harju maarahvastiku nooruslikkusest, on leskede pisut kõrgem osakaal hoopis maakonna linnarahvastikus. Muidugi esineb Harjumaal pruudiprobleemina tuntud olukord maa-asulais — naiste selektiivse väljarände tulemus. Rahvastikutaaste seisukohalt olulistest vanusrühmades on maal tugevama soo vallalisusmäär ligi kaks korda kõrgem kui samas elavatel naistel. Siiski paistab probleemi teravusaste olevat Harjumaa rahvastikus väiksem kui paljudes teistes maakondades. Nõnda piirdus vanusrühmas 20-49 maarahvastiku meesülekaal 9 protsendiga, millest tuleb veel maha arvata kohaliku rahva hulka arvestatud ajateenijate panus.

Kogumiku arvtabelid pakuvad võrreldavat teavet ka rahvastiku perekonnaseisu kohta haldusüksuste lõikes, mis on ootuspäraselt suurem kui linn-maa erisus. Abielurahvastiku kõrgeima suhtarvu poolest kerkivad esile Loksa ja Paldiski, kus asjaomane näitaja ületas 50 protsendi piiri. Noorepoolse vanuskoostise kõrval on rahvastiku kõrge abielulisus sedastatav ka põlvkonniti — kahekolmekümneaastaste seas ulatus abielulisuse ülekaal maakonnakeskmisest kümne protsendipunktini, peegeldades registreeritud kooselu suuremat populaarsust ja abiellumise varasemat ajastust välispäritolu rahvastiku hulgas. Abielurahvastiku madala osakaalu poolest paistsid silma Kose, Kuusalu, Nissi, Padise ja Vasalemma vald, millistes kõnealune suhtarv jäi kahe viiendiku piirimaile. Samade valdade hulgas leiab ka rahvastiku kõrgeima vallalisusmääraga haldusüksused — Kose, Kuusalu ja Vasalemma. Viimatinimetatu puhul oli perekonnaseisukoostise deformatsiooni põhjuseks teadagi vangilaager, kus viibimine pereelu kuidagi ei soosi. Samal põhjusel kerkisid Vasalemma ja Harku vald esile kõrgeima lahus- ja lahkuläinud rahvastiku osakaaluga. Linnaasulates oli maakonnakeskmisest kõrgem lahutumus Tallinnas, Maardus ning Aegviidus. Leskrahvastiku osakaalu variatsioon seletub eeskätt rahvastiku vanuskoostise erisusega.

1.5. Ränne ja põlisus

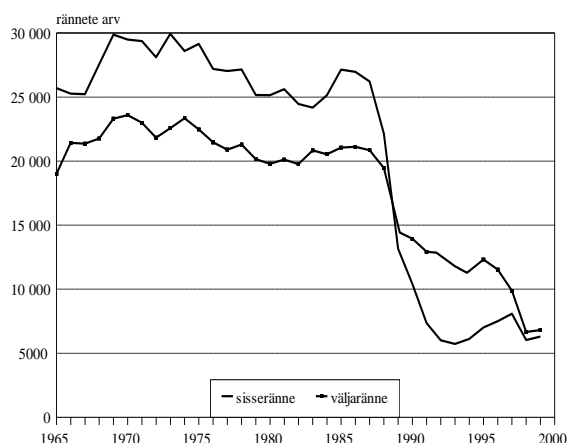
Nagu eespool täheldatud on Harjumaa rahvastikuarengut kogumiku käsitusperioodil, õigupoolest juba XIX sajandi keskpaigast peale suurel määral kujundanud sisseränne ning üldse migratsiooniprotsessid. Paraku piirduvad käsitusperioodi sündmusstatistika võimalused ka rändesuundumuste maakondlikuks analüüsiks vaid üldnäitajatega. Joonisel kujutatud sisse- ja väljarännete arv annab ennekõike tunnistust rändevooegade väga kõrgest tasemest ja rändekäibe suurest mahust. Ajas üsna püsivalt on Harjumaa rahvastikus registreeritud rändejuhtude koguarv ulatunud nelja-viiekümne tuhande inimeseni ning käsitusperioodi vältel tervikuna ületas rändekäive maakonna rahvaarvu enam kui kahekordselt. Isegi kõige konservatiivsema eelduse korral tähendaks see veerandsajandi vältel iga harjulase kohta, sülelapsest raugani, keskmiselt vähemalt üht elukohavahetust.

Siinjuures on paslik meenutada, et kogu käsitusvahemiku jooksul on administratiivse sissekirjutusprotseduuri alusel mõõdetud ja ülikõrget taset iseloomustav rändeintensiivsus tegelikuga võrreldes hoopis madaldatud — nimelt ei kajastu rändejuhtude arvus haldusüksuse seesmised elukohavahetused ega koguni ka ränded maakonna maahaldusüksuste vahel. Koos põlisrahvastiku järjest madalamale langenud osakaaluga on see ühtlasi põhjuseks, miks Harjumaa rahvastiku rändekordaja jäi riigikeskmisest näitavust süstemaatiliselt allapoole. Rändeintensiivsuse kõrge taseme kõrval juhib joonis omaette tähelepanu väga suurele rändekäibe. Kõrvutades omavahel rändevooe ning -saldot, ilmneb, et vaid vähemusosa maakonda saabunud rahvastikust on pidama jäänud.

Rahvastikurände dünaamika põhisuundumus Harjumaal on käsitusperioodil küllalt sarnane Eesti vastavale üldtrendile, kus valitsevaks on olnud rändeintensiivsuse alanemine. Taustana olgu nimetatud, et demograafilise üleminekule järgnevalt on osundatud trendisuund seaduspärane ning täheldatav kõigil asjaomasesse arengujärku jõudnud rahvastel [Zelinsky 1971]. Käsitusperioodi algul katkestas viidatud pikaajalise langustrendi välisrändevooegade ajutine tõus, mis seostub Eesti rändetagamaa laienemisega 1960 aastate lõpul NLiidu lõuna- ja idapiirkondade, täpsemini Volgamaa, Põhja-Kaukaasia ja Kesk-Aasia suunas [Katus 1988; Sakkeus 1998]. Kuivõrd Harjumaa oli koos Ida-Virumaaga piiri tagant lähtuva rände peamiseks sihtpiirkonnaks Eestis, on asjaomane tõus maakonna näitavuses ka tugevamini väljendunud.

Tagamaa laienemise tõttu püsisid rändevood 1970 aastatel ikka veel kõrgel tasemel. Siiski viitab joonis sarnaselt teistele maakondadele ka Harjumaa rändeintensiivsuse süvenevale langusele 1980 aastate teisel poolel, kuid elukoha-vahetuste registreerimise järsk allakäik kaheksakümnendate lõpul ning üheksakümnendate algul nõuab taolise järeltule tegemisel ettevaatust. Euroopa Rahvastikukomitee juhtimisel ning koos-töös Euroopa Liiduga läbi viidud võrdlusuuring, mille kümne käsitusperioodi riigi hulka oli arvatud ka Eesti, andis siinmail kogutava rändestatistika usaldusväärsusele igatahes üpris hävitava hinnangu — viimase kümne aasta rände-andmed pole Eestis analüüsialusena enam tõsiseltvõetavad ning kõlbavad vaid mõttemänguks [Kupiszewski *et al* 1998]. Maakonnalõikes teostatud analüüs juhtis omaette tähelepanu just suuremate linnade, eeskätt Tallinna rändestatistika vildakusele. Prognoosialusena rakendatuna andsid need tulemuseks pealinna

Sisse- ja väljarändevoo
Harjumaa 1965-2000

rahvaarvu nullistumise nooremates vanusrühmades vähem kui põlvkonnapikkuse ajavahemiku vältel [Katus *et al* 1994].

Rändestatistika allakäigu põhjusi tuleb otsida veneaegse korralduse säilimises suurte ühiskonnamuutuste kiuste, õigupoolest küll asjaomaste institutsioonide võimetusest või soovimatusest euroopalikku tava rakendada. Teadupärast rajanes elukohavahetusi puudutav andmekogumine endise NLiidu alal sissekirjutusprotseduuril, mille eesmärgiks oli range politseilik (ja ideoloogiline) kontroll rahvastiku liikumise üle. Ühiskonnaolude muutudes minetas sissekirjutus kui administratiivne lubatäht oma senise toime, aastatel 1986-1987 alanud protsessi viis vormiliselt lõpule Riigikogu otsus sissekirjutusnõue tühistada aastal 1992. Paraku ei suutnud aga isegi see samm tuua pööret elukohaarvestust korraldava ametnikkonna toimetustesse, kes lähtub endiselt sissekirjutusest kui ainumõeldavast statistikaalusest. Asjade seesuguse käigu tulemusena on statistikas kajastatud ja tegelikud rändeprotsessid teineteisest järjekindlalt kaugenenud. Adekvaatse lahenduse otsimisele eelistas Statistikaamet — ja seda lubas riigiparaat sündida — hoopis lõpetada Eesti rändeteabe avalikustamine ja publitseerimine alates 2000 aastast, kui nende vigasus oli päevselgeks saanud [ESA 2001]. Paraku on taolisest jaanalinnu taktikast lõppkokkuvõttes vähe abi, sest hukkaläinud rändearvestus põhjustab rahvaarvu ja vanusstruktuuri ebatäpsuse, mis moonutab juba eranditult kõiki rahvastikupõhiseid näitarve.

Rände mõju laad rahvaarvule ning rahvastikukoostisele on rändevoogude suunast ning selektiivsusest muidugi tuletatav, kuid protsessi tagajärgede avamiseks on mõistlik täiendada elukohavahetuse sündmusstatistikat rahvaloendusele põhineva seisunditeabega. Vahemärkusena olgu lisatud, et Eesti oludes pakub loendusstatistika ainsa allikana informatsiooni ka asjaomaseks käsitluseks omavalitsustasandil, mille kohta sündmusstatistiline rändeandmestik käsitletaval ajaperioodil üldse puudub. Kesket tähelepanu pälviv seejuures põlisus kui fundamentaalne tunnusjoon, milles väljendub rahvastiku ühtekuuluvus kindla geograafilise eluruumiga. Teaduskäsitluses kuulub põlisus sünniaja/põlvkonna ja soo kõrval kolme demograafilise põhitunnuse hulka, mille ühisnimetajaks on sünnijärgsus. Rahvastikuarengu seisukohalt tõstab just see omadus põlisuse mitmesuguste teiste sotsiaaltunnuste hulgast tähtsuse poolest esile, teisisõnu on rahvastikukoostis põlisuse ja teiste demograafiliste tunnuste lõikes muudest sotsiaaltunnustest lähtuva jaotusega võrreldes hoopis sügavam ja püsivam ning seevõrra riigi ja rahva pikaajalise arengu kavandamisele kandvama tähendusega.

Rahvastiku põlisus kätkeb eneses sünni- ja elukohamaa vahekorda. Sünnimaa on midagi niisugust, mida inimesel endal pole võimalik valida ega muuta, piltlikult öeldes määravad selle isiku eest ära tema isa ja ema. Seejuures pole tähtis mitte niivõrd formaalne sünnipaigafakt, vaid selle loodus- ja sotsiaalkeskkonna olemus, kuhu inimene sündides satub. Ehkki varases lapseas toimuvast sotsialiseerumisprotsessist pole veel ehk piisavalt teadmisi, on uurimistulemused järjest lisanud argumente seisukohale, et koos vanematelt päritud geneetilise pagasiga määrab sünnijärgne keskkond ära lõviosa isiku sotsiaal-demograafilistest tunnustest ja selle kaudu kuuluvuse kindla rahva ehk oskuskeeles väljendudes geodemograafilise süsteemi hulka [Pavlik, Hampl 1976].

Kui elukohamaa rände tulemusena vahetub, tuleb inimesel läbi teha uus adapteerumisprotsess ehk teistkordne sotsialiseerumine uude geodemograafilisse kooslusse. Üksikisikuna ja teatud kitsamaid aspekte silmas pidades võib teisese adapteerumise läbida suhteliselt kiiresti, kuid rahvastikurühma kui terviku jaoks pole kõnealune protsess ühe inimpõlve vältel kuidagi jõukohane. Väga mitmekesise suhetekompleksi kaasamise tõttu kulub selleks vähemalt kolm põlvkonda, millise aja jooksul toimub vanematekodust ja laiemast keskkonnast saadavate mõjustuste ühtlustumine, mitmesuguste isiku jaoks oluliste suhtevõrgustike raskuspunkti ümberpaiknemine, samuti keeleline, kultuuriline ja sotsiaalne lülitumine asukohamaa struktuuridesse jms. Kui uue asukohamaa keskkond sünnimaa omast tunduvalt erineb või pole selle sotsialiseeriv mõju piisavalt intensiivne, võib vastav protsess, põlistumine ehk uudse terminiga lõimumine, kulgeda aeglasemalt. Kõnealuse protsessi vältel kuulutakse uuel asukohamaal välispäritolu rahvastiku hulka — termin võeti n-õ poliitilisse keelepruuki Euroopa valitsusvahelisel rahvastikukonverentsil 1998 —, milline rahvastikuosa vähemal või suuremal määral põlisrahvastikust erineb. Mitmesuguse sotsiaalse heterogeensuse taustal väärub

rõhutamist eeskätt põlisuserisuse süsteemne iseloom, mille tõttu välispäritolu rahvastik ei moodusta põlisrahvastikuga ühtset rahvastiku- ja sotsiaalarengulist tervikut.

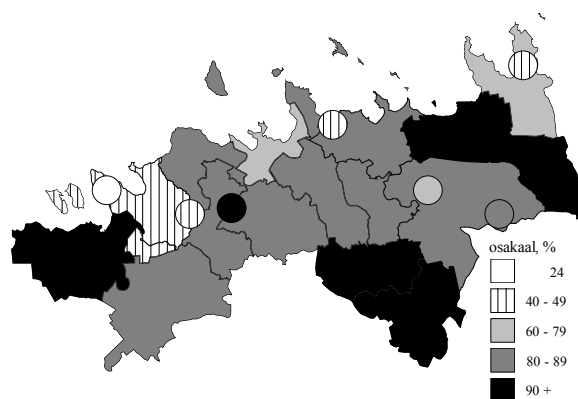
Käesoleva kogumiku arvtabelites on rahvastiku põlisust käsitletud riigisündinu ja välissündinu tunnuste kaudu, st ühe põlvkonna ulatuses. Konservatiivsusele vaatamata toob ka see mõõtmisviis esile aastakümneid toimunud massilise sisserände tulemuse — Harjumaal jõudis põlisrahvastik käsitusperioodi lõpupoolel üsna lähedale arvilisele vähemusseisundile. Käsitusperioodi lõpetanud rahvaloenduse kohaselt moodustasid välissündinud maakonna kogurahvastikust kolmandiku, kuid seejuures tuleb arvestada, et riigisündinute hulgas sisaldub ka välispäritolu rahvastiku teine põlvkond. Rahvastikuarenguliselt võrreldavate Lääne- ja Põhja-Euroopa riikide taustal on see põlvkond Eestis massilise sisserände kümme aastat varasema alguse tõttu tähelepanuväärselt arvukas. Välispäritolu rahvastiku tegelikust suhtarvust maakonnas annab ettekujutuse rahvastikukoostise käsitus põlvkonniti, mille kohaselt välissündinute suhtarv 1920-1930 aastate sünnikohortides ulatus kohati üle 50 protsendi piiri. Kõnealune näitarv peegeldab küllalt hästi ka välispäritolu rahvastiku osakaalu hilisemates rahvastikupõlvkondades. Haldusüksuseti oli põlisrahvastik vähemusse langenud Tallinnas, Kehras, Loksal, Maardus ja Paldiskis, samuti Keila ning Vasalemma vallas.

Sedavõrd arvuka välispäritolu rahvastiku kohalolek ei mahu muidugi mitte ühegi teise Euroopa immigratsiooniriigi kogemusse. Isegi vastupidist proportsiooni, kus sisserännanud moodustavad kogurahvastikust veidi enam kui veerandi, võib kohata vaid suuriikidest ümbritsetud väikeses Luksemburgis. Nõnda pole õigupoolest ka kusagilt üle võtta mujal äraproovitud lahendusi, mida taolise proportsiooni juures rahvastiku põlistumise soodustamiseks käiku lasta. Olulise tõsiasi on seejuures arvestada välispäritolu rahvastiku tähelepanuväärset seesmist heterogeensust, mille aluseks on kirev päritolugeograafia. Kuigi esmapilgul võiks eeldada, et enamik immigrante pärineb lähiregioonidest, on Eestiga ajaloolistes sidemetes olnud Venemaa naaberaladelt tegelikult pärit vaid neljandik välissündinuid. Väga väikeseks jääb ka teiste naaberriikide ja -alade esindatus, näiteks on Balti riikide ja Königsbergi piirkonna (Kaliningradi oblast) osakaal koosvõetuna koguni väiksem Kesk-Aasia või Taga-Kaukaasia omast. Kaheldamatult on ka Harjumaale asunud immigrandid, sarnaselt Euroopa mistahes riigi vastava rahvastikuosaga, saanud kaasa oma sünnipaiga ja vanemate sotsiokultuurilise keskkonna, kombed, väärtushinnangud ja hoiakud, millel põhineb suur osa inimvajadusi. Nõnda võivad oma käitumislaadilt ja kultuurilt üsna erilaadsed olla juba Arhangeliskist ja Astrahanist pärit venelased, islamiusulistest tatarlastest või Kesk-Aasia, Volgamaa ja Kaukaasia rahvastikurühmadest rääkimata.

Vaagides eelöeldu taustal Eesti ametiasutuste tegevust, tuleb paraku tõdeda integratsioonialaste ettevõtmiste — aktiivsusest pole iseenesest puudu olnud ja mitmesugustele programmidele on kulunud hulk nii Eesti enda ressursse kui ka lahkete doonorriikide abi — metodoloogilise aluspõhja vildakust. Probleemi lühidalt ja teatud lihtsustusega kokku võttes on rahvastiku põlisusel baseeruv jaotus asendatud rahvuserisusega, tüüpiliselt eestlaste ja mitte-eestlaste (muulaste), mõnevõrra harvemini ka eestlaste ja venelaste või venekeelse elanikkonna vahel. Metodoloogilise vildakuse kõrval on põlisus- ja rahvusliigituse segiajamisele kaasa aidanud vähemalt kaks täiendavat asjaolu. Esiteks hoidus veneaegne statistikorraldus kiivalt põlisuse ja sellega tihedalt seotud tunnuste fikseerimisest, ainsa erandi moodustas režiimi lagunemisejärgus toimunud 1989 aasta rahvaloendus. Isiku enesemääratlusel baseeruv rahvus leidis vene ajal seevastu ulatuslikku registreerimist, andes sellele passi kandmise kaudu pealegi administratiivse rakenduse. Teine asjaolu on rahvastikuarengulist laadi — nimelt kaotas Eesti Teise maailmasõja käigus oma viiest ajaloolisest vähemusrahvusest neli ning eestlased

Riigisündinud rahvastik

Harjumaal 1989

moodustasid 1944 aasta lõpupoole kogurahvas-tikust üle 97 protsendi [Katus 1990]. Taolise lähteseisu tõttu langeb välispäritolu rahvastik ja mitte-eestlaskond arvuliselt üsna lähedaselt kokku, mis on võimaldanud otseteabe puudumisel kasutada rahvustunnust põlisuse operatsionali-seeringuna.

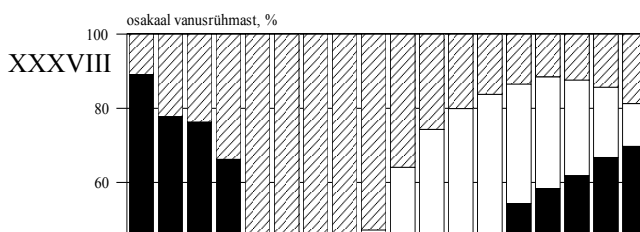
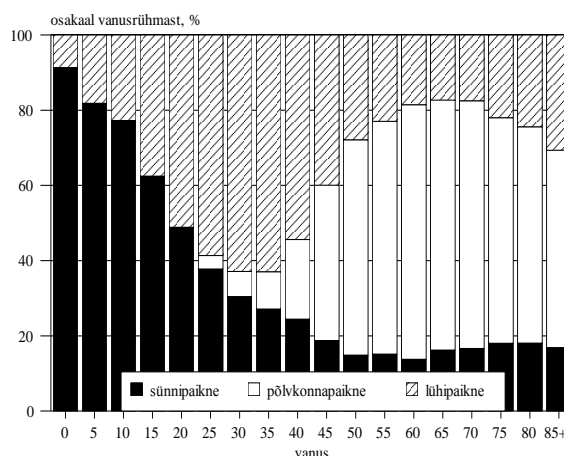
Arvulisele lähedusele vaatamata on põlisuse ja rahvuse segiajamine kontseptuaalses plaanis sügavalt eksitav. Kõige lihtsam on seda demonstreerida Eestis asuva vene vähemusrahvuse — eestivenelaste — näitel. Kõnealuse rahvastikuosa poolsajandiliste arengutrendide taastamine Euroopa Rahvastikukomitee Vähemusrahvus- ja Immigrantrahvastiku teadusuuringu raames tõi esile eestivenelaste süsteemse eristumise samast rahvusest sisserändajatest kõigi olulisemate rahvastikuprotsesside/tunnuste lõikes ning sageli muljetjätva sarnasuse eestlastega [Katus, Puur, Sakkeus 2000]. Kui eristumise aluseks oleks tõepoolest olnud rahvustunne, pidanuks tulemus olema risti vastupidine. Käsitlusalune eksitus poleks sedavõrd hull, kui tegu oleks pelgalt akadeemilise küsimusringiga. Paraku tulenevad Eesti nüüdisrahvastiku kõnealuse põhijaotuse mõistmisest pragmaatilised järeldused asjaomase poliitika suhtes. Pealegi asub valdkond rahvusvaheliste organisatsioonide huvikeskmes, mistõttu põlisus- ja rahvusprobleemide segiajamine on toonud riigile küllalt palju tüli ja ebameeldivust ka rahvusvahelises plaanis, mis vähegi adekvaatsema selgituse korral oleks olnud välditav.

Harjumaa rahvastiku juurde tagasi tulles viitab olemasolev teave tõsiasi-ale, et välispäritolu rahvastiku tagasirände tõenäosus on viimase kümnendi vältel kahanenud üsna minimaalseks, sedasama kinnitavad ka reaalsed rändevood. Teisisõnu peab Eesti arvestama sisserände tagajärjel kahestunud rahvastikupildi edasikandumisega küllalt kaugesse tulevikku, lähi- ja keskpikas perspektiivis võib põlis- ja immigrantrahvastiku erisus mõnel suunal koguni süveneda. Rahvastikuarengu vaatenurgast on põlistumise aeglase edenemise märgiks sisserännanute teise põlvkonna käitumismallide tugev sarnasus vanemate põlvkonnale, kasinast keeleoskusest ja vähesest naturaliseerumisest pereplaanimisviisideni välja [Sakkeus 2000]. Tuleviku seisukohalt on ehk kõige olulisem mõista, et integratsiooniprotsessi käik sõltub ennekõike asjaosalistest endist — nagu teisteski valdkondades ei luba üleminekustaatusest tulenev ressursside piiratus siinsetel sisserännanutel arvestada sellise rikkaliku toega nagu Euroopa heaolumaad oma hoopis väiksematele immigrantrahvastiku rühmadele on saanud võimaldada.

Alapeatüki lõpetuseks olgu põgusalt puudutatud veel rahvastiku paiksust, mis kajastab sünni- ja elukoha seost lokaalsemalt. Asjaomasest vaatenurgast on kogumikus välja toodud kolm põhirühma — sünnipaiksed, põlvkonnapaiksed ja lühipaiksed. Kuivõrd tänapäeval on enamus inimesi elu jooksul ühel või teisel põhjusel ikka elukohta vahetanud, moodustavad pidevalt ühes ja samas kohas elanud sünnipaiksed täisealiste hulgas reeglina vähemuse. Harjumaa rahvastikus ulatus sünnipaiksete osakaal keskeltläbi kahe viiendikuni, mis on riigikeskmisest pisut allpool. Vanusrühmiti on sünnipaikseid tüüpiliselt kõige vähem täisealiste hulgas, kes on seljataha jätnud õpingud, peremoodustuse ning tööotsingud. Vanusskaala lõpuosas sünnipaiksus harilikult suureneb, peegeldades rahvastiku ruumilise liikumuse põlvkondlikku kasvutrendi. Harjumaa kui pikka aega rahvastikku koondanud maakonna omapäraks on taolise tõusu sisuline puudumine ja sünnipaiksete tähelepanuväärselt väike esindatus vanemates põlvkondades. Nõnda ei kerki sünnipaiksus alates viiekümneaastastest üheski earühmas isegi mitte viiendikuni.

Põlvkonnapaiksus eeldab pikemaajalist asumist väljaspool sünnikohta ning “juurdumist” uues elupaigas, mistõttu vastav rahvastikurühm saab kujuneda kesk- ja vanemaalises rahvastikus, noorte hulgas põlvkonnapaiksed mõistagi

Rahvastiku paiksus
Harjumaa 1989

puuduvad. Eesti üldtaustal paistab Harjumaa silma põlvkonnapaiksete suhteliselt kõrge osakaalu poolest — maakonna kogurahvastikus moodustas kõnealune rühm ligi 23 protsenti. Enne Teist maailmasõda sündinud põlvkondades ületas põlvkonnapaiksete arv kaht ülejäänud rühma koosvõetuna. Nooremaelistes vanusrühmades 20-44 olid ootuspäraselt absoluutses ülekaalus lühipaiksed, kes paiksuskestuse kasvades lähevad üle põlvkonnapaiksete rühma. Omaette tähelepanu väärib ka lühipaiksete osakaalu pea kahekordistumine Harjumaa vanuripõlvkondades, mis kajastab eeskätt vanurite asumist laste või sugulaste juurde. Nagu eelnevas alapeatükis viidatud, aitab sellele mitte viimases järjekorras kaasa ka eri põlvkondade põlisrahvastikuga võrreldes hoopis sagedasem kooselu välispäritolu rahvastiku leibkondades [Sakkeus 1995].

Maakonnasiseses variatsioonis on Harjumaa omapäraks, koos Tartumaaga, sünnipaiksete kõrgem osakaal linnarahvastikus, eeskätt Tallinnas. Taoline olukord on kujunenud eelkõige nooremate põlvkondade mõjul, eakamates kohortides ületab sünnipaiksete osakaal maarahva seas linlasi enam kui kahekordselt. Kogumiku arvtabelitest ilmneb muuhulgas, et enne Teist maailmasõda sündinud tallinlaste hulgas piirdub elupõliste pealinlaste suhtarv vaid 14-15 protsendiga. Valdades tõuseb vastupidise olukorra, rahvastiku kõrge sünnipaiksuse poolest esile eeskätt Padise, kus asjaomane suhtarv kogurahvastikus läheneb kahele kolmandikule. Sünnipaiksete osakaal on üsna kõrge ka Kõue, Loksa ja Raasiku vallas. Teisalt meenutavad Harku, Jõelähtme, Keila, Kose, Saku, Saue, Sommerlingi (Rae), Vasalemma ja Viimsi vald rahvastiku paiksuskoostise seisukohalt pigem linnasulaid. Kõigis neis valdades, samuti Keila ja Paldiski linnas ning Loksa alevis moodustavad kohaliku rahva hulgas absoluutse enamuse lühipaiksed. Pingerea lõpus asetsevas Vasalemmas moodustasid lühipaiksed ligi neli viiendikku rahvastikust, mis on omalaadseks rekordiks — saavutatud küll tänu vangilaagri asukate arvamisel vallarahva hulka — Eesti haldusüksuste seas. Osundatud arvnäitajate puhul väärib omaette rõhutamist rahvastiku paiksuskoostise dünaamilisus Harjumaa omavalitsustes, kus kohordivoo mõjul leiab aset rahvastiku paiksuse järjepidev suurenemine.

1.6. Rahvastiku vananemine

Sündimus, suremus ja ränne kujundavad koostoimes rahvastiku vanuskoostise, mis modernse taastetüübi juures akumuleerib otsemõjuna seitsme-kaheksa eelneva aastakümne arengu. Ennekõike määrab sündimus terveks inimeaks ette järjestikuste kohortide omavahelised proportsioonid, mida saab märkimisväärselt mõjutada üksnes sõda või muu katastroof. Niisuguse järjepidevuse tõttu avaldavad näiteks tänased protsessid Harjumaa rahvastikuarengule otsest mõju veel sajandi lõpupoolel. Olgugi sotsiaalprotsessidega võrreldes tähelepanuväärivalt inertne, muutub pikemas ajaraamis siiski ka rahvastiku vanuskoostis. Koostise teisenemine allub seejuures kindlatele seaduspärasustele, mille toime on aga põhjus-tagajärje ajalise lahutatuse tõttu mõnikord raskesti hoomatav.

Vanuskoostise pöördumatu teisenemine, mida tuntakse rahvastikuvananemisena, seondub demograafilise ülemineku ja modernse taastetüübi kinnistumisega. Selle protsessi käigus saab põhimõtteliselt uue ilme laste, täiskasvanute ning vanavanemate vaherkord, mistõttu võib protsessi kvantitatiivselt määratleda vanurarahvastiku — tavapäraselt 60- või 65-aastaste ja eakamate — osakaalu ning rahvastikuvanuse suurenemise kaudu. Kuivõrd peremoodustus, õpingud, töö, pensionilesiirdumine, sotsiaalne toetartve ning laiemalt võttes inimese sotsiaalne roll ja koht ühiskonnas üldse on kindlas vanussõltuvuses, omandab rahvastiku vanuskoostis ja selle muutus puht-demograafilisest hoopis laiemast tähendusest. Ühiskonna edukäigu tähelepanuväärse ilminguna loob kaasaegsele rahvastikutaastele vastav vanusjaotus ning individuaalse elutsükli raamide avardamine uusi võimalusi, teisalt tekitab seesama jaotus ka asetusi, mille käsitlemiseks ühiskonnal varasem kogemus puudub. Ütlematagi on selge, et vananemisprotsessi süvenedes tärkab vajadus omada

kindlasihilist ühiskonnapoliitikat, mis aitaks erinevaid eluvaldkondi kohandada rahvastikuarengu uue tasakaaluga [Katus *et al* 1999].

Eestis ulatub rahvastikuvananemise algus tagasi XIX sajandi keskpaika, mil sündimus ja suremus, alguses pikkamööda ja siis kiirenevas tempos, kahanema hakkasid. Demograafilise ülemineku varase ajastuse tõttu toimusid küllalt suured muutused rahvastiku vanusjaotuses juba ülemöödunud sajandi lõpupoolel ning möödunud sajandi alguskümnenditel [Katus 1995]. Maakondlikus lõikes on protsessi kulg jälgitav alates 1881 aasta rahvaloendusest, mil vanur-rahvastiku (60+) osakaal Harjumaal oli 8.5 protsenti. Vananemisprotsessi tempo poolest edestas maakond tollal pisut Eesti keskmist, kuid taolise asetuse taga peitub küllalt tugev erisus Tallinna ja ülejäänud maakonna rahvastiku vananemistastmes.

Nagu eespool selgitatud, kustutati Tallinn Krimmi sõja järel Vene impeeriumi ametlike kindluste nimekirjast, mis kõrvaldas linna arengut pärssinud kitsendused. Piirangute kaotamise järel hakkas Tallinn väga kiirelt paisuma ja XIX-XX sajandi vahetusele eelnenud ja järgnenud ajavahemikul laienes pealinn teiste tähtsamate Eesti linnadega võrreldes kõige intensiivsemalt. Taolise arengu tulemusena koondus Harjumaale hulgaliselt nooremalt rahvast ning rahvastikuvananemine pealinnaregioonis aeglustus riigikeskmisega võrreldes. Kahe maailmasõja vahelisel iseseisvusajal taoline asetuse püsis, kuid võrd enamuse esmase linnastumislaine ajal Tallinna saabunud põlvkondi polnud veel vanuriikka jõudnud. 1922 aasta rahvaloendus näitas Harjumaal vanurrahvastiku suhtarvuks 9.9 protsenti, teise Eesti Vabariigis toimunud rahvaloenduse ajaks (1934) oli näitav kasvanud 11.9 protsendini. Noorema vanuskoostisega oli tollasest üheteistkümnest maakonnast vaid rahvastikuarenguliselt omanäoline Petserimaa.

Nagu Harjumaal rahvastikuarengusse tervikuna, tõi Teise maailmasõja järel alanud massiline sisseränne järsu pöörde ka vananemisprotsessi käiku. Esimene sõjajärgne rahvaloendus (1959) fikseeris Harjumaal rahvastiku vanuriosakaaluks vaid 12.5 protsenti. Võrreldes veerand sajandit varasema olukorraga tähendas see formaalselt võttes küll tõusu, kuid vähem kui ühe protsendipunkti võrra, mis sisuliselt tähendab vananemisprotsessi seiskumist. Vanusskaala alumises otsas kinnitas nooruslikku joont ka laste (0-14) osakaal maakonnas, mis ületas sõjajärgset taset. Kuuekümnendatel aastatel Harjumaal rahvastiku aeglane vananemistrend taastus, kogumiku käsitlusperioodil hoidis jätkuv sisserände ülekaal maakonna vanuriosakaalu püsivalt 14-15 protsendi vahemikus. Välispäritolu rahvastiku ülikõrge suhtarvu tõttu pole Harjumaal kogurahvastikus peaaegu üldse märgata enamiku maakondade puhul selgesti väljajoonistunud vananemislainet, mille taga seisib demograafilise ülemineku kõrgajal — XIX sajandi viimasel veerandil — sündinud suurearvulise põlisrahvastiku põlvkondade jõudmine vanuriikka.

Vastupidiselt valdavale suundumusele, mil osundatud demograafilise laine möödudes iseloomustas kaheksakümnendaid rahvastiku ajutine taasnoorenemine, on Harjumaal rahvastikule tunnuslik vananemistrendi taaskäivitumine. Selle kandjaks on sõjajärgsel ajal maakonda, eeskätt muidugi Tallinna saabunud rahvastikurühma vanuriikka jõudmine. Protsessi intensiivistumisele vaatamata oli Harjumaal rahvastik käsitlusperioodi lõpul Eesti maakondade seas endiselt veel kõige nooruslikum: vanurrahvastiku osakaal oli vaid 15 protsenti. Absoluutarvuliselt elas ühtlusrarvutusega kaetud ajavahemiku lõpul 60-aastasi ja vanemaid inimesi Harjumaal 90 tuhande ringis. Seitsmekümne viienda eluaasta künnise, kust alates sageneb vajadus toimetulekuabi järele, oli neist ületanud vaid veidi üle veerandi. Ka hõivekoormuse vaatenurgast — keskeltläbi 57 ülalpeetavat saja tööealise kohta — oli Harjumaal rahvastiku vanuskoostis kõige soodsam. Medali teiseks küljeks oli paraku laste riigikeskmisest madalam suhtarv (21.3 protsenti), mille poolest Harjumaal samuti liidripositsiooni hoidis. Nüüdseks on laste osakaal sündimuse äkklanguse mõjul veelgi langenud, enam kui kompenseerides rahvastikuvananemisest põhjustatud hõivekoormuse kasvu. Pikemas perspektiivis seisab Harjumaal nagu Eestis tervikuna ees rahvastikuvananemise järjepidev süvenemine.

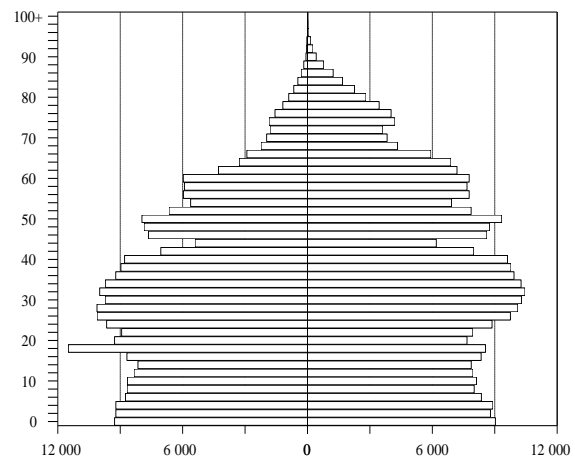
Joonis esitab Harjumaa rahvastiku vanuspuu ühtlusarvutusperioodi lõpu seisuga, millel on kokkuvõtlikult kajastunud maakonna demograafilise arengu pöördepunktid XX sajandi algusest peale. Selgelt märgatava tühikuna on puu ülaosas näha Esimese maailmasõja ja Vabadussõja aegne sündimuse madalseis. Uus lünk püramiidis järgneb parasjagu ühe põlvkonna pikkuse sammuga, kuid see ei esita mitte niivõrd varasema tühiku demograafilist kaja kui sündimuse järsku alanemist Teise maailmasõja ajal. Tõsi, viidatud alanemine oli iseloomulik Venemaale, kust see immigrantrahvastiku kaudu Harjumaa vanuskoostisse on kandunud. Sama kehtib tühikule järgnevate rahvastikupõlvkondade suurearvilisuse kohta. Käesoleva raamatu

ilmumise ajaks on vastavad kohordid kümme aasta võrra vanuspuu “ladva” poole liikunud ning vanemad neist hakkavad alanud kümnendi lõpul lähenema pensioniea piirile. Laiemas kontekstis sobib Harjumaa üsna hästi näiteks lokaalses mastaabis teostunud asendusrände (*replacement migration*) toimest, mis on aeg-ajalt arutlusel ajakirjanduses ja hetketulemile orienteeritud äri-ringkonnas kui üks võimalik abinõu rahvastikuvananemise ohjamiseks ning majanduslikult soodsa ülalpeetavussuhte säilitamiseks demograafiliselt arenenud riikides.

Väiksem jõnks kahekümne aasta kohal peegeldab Tallinna mujalt saabunud õppureid. Seejuures tuleb tähele panna, et peale Harju- ja Tartumaa kajastuvad needsamad õppurid enamikus ülejäänud maakondades vanuspuu ahenemisena samade vanusrühmade kohal. Vanuspuu alaosa kitsenemine ehk teisisõnu laste põlvkondade suhteline väikesearvilisus vanematega võrreldes kinnitab tõsiasja, et Harjumaa rahvastikutaaste on kogumiku käsitlusperioodil olnud valdavalt ahenev. Asümmeetriline vanuspuu ülaosas viitab veelkord eluea väga tugevale soorisusele. Vastsündinute hulgas tavapärase poisslaste ülekaal asendub juba kolmekümne aasta algul sugupoolte tasakaaluga, mispeale hakkab samm-sammult süvenema vastupidine suhe. Märgatavaks muutub soodisproportsioon viiekümne aasta hulgas, kuuekümne aasta lõpuks ületab naiste arv meeste oma juba ligi kahekordselt. Sarnaselt Eesti üldpildile langeb ka Harjumaal meeste osakaal vanavanurite hulgas kolmandikuni. Mitme maakonna puhul ilmnenud tugeva meesülekaalu puudumisest 18-20 aastaste eärühmas ei tohi teha järeldust, nagu poleks Harjumaal võõrväge asunud — rahvastiku vanuspuus on aidanud proportsiooni tasakaalustada õrnemast soost õppurite koondumine pealinna.

Rahvastikuvananemise maakonnasisese ebaühtluse osas tuleb tõdeda linna- ja maarahvastiku vanuskoostise küllalt tugevat diferentseerumist käsitlusperioodil. Elukohavahetajate hulgas domineerivad teadaolevalt nooremaelised, seevõrra tõi sisse- ja väljarände enesega kaasa rahvastiku suhteliselt noorema vanuskoostise linnades ning eakama maapiirkondades. Nõnda andis 1959 aasta rahvaloendus tollase Harjumaa linnarahvastiku vanuriosakaaluks 11,8 protsenti, valdade puhul oli vastav näitav enam kui poole võrra kõrgem (18,6 protsenti). Alates seitsmekümne aasta algusest on linna- ja maarahvastiku vananemisastme erisus näidanud üsna järjepidevat vähenemistrendi. Linnarahvastiku vanuskoostise suhtelise püsivuse taustal on trendimääravaks olnud Harju maarahvastiku noorenemine. Nõnda vähenes vanuriosakaal ühe viiendiku tasemelt 1970 aastate algupoolel 15 protsenti piirist allapoole. Mitme teguri kokkulangemise tõttu oli maarahvastiku noorenemine pealinnaregioonis teiste maakondadega võrreldes hoopis jõulisem. Põlisrahvastiku suurte demograafilise ülemineku ajal sündinud põlvkondade põhjustatud lainele lisandus sisse- ja väljarände mõju Harju maapiirkondadesse — sealhulgas väljastpoolt Eesti piire — ning suburbanisatsioon. Koos Tallinna rahvastiku vananemise kiirenemisega kaheksakümne aasta lõpul löid osundatud suundumused Harjumaal tähelepanuväärse situatsiooni, kus maarahvastiku vanuriosakaal osutus

Rahvastiku vanuspuu
Harjumaa 1989

linnarahvastiku vastavast näitarvust madalamaks. Seesugust olukorda pol-nud täheldada üheski teises maakonnas.

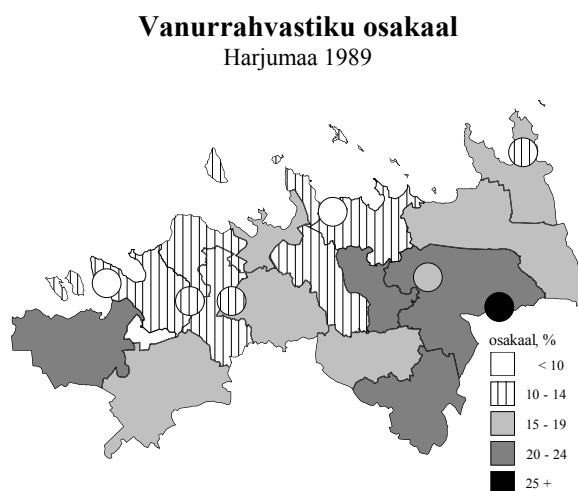
Vananemisastme ühtlus linna- ja maarahvastiku vahel ei välistanud muidugi erisuste puudumist haldusüksuste lõikes. Maakonna linnasulatest tõusevad esile Paldiski ja Maardu, esimene mereväebaasi olemasolu ja käsitusperioodi lõpuni jätkunud intensiivse sisserände tõttu. Mõlemas asulas piirdus vanuriosakaal vaid seitsme protsendiga, mis oli ühtlasi kõige madalam eakate suhtarv Eesti linnade ja alevite hulgas. Võrdluseks olgu mainitud, et Tallinnas ligines vanuriosakaal käsitusperioodi lõpul juba 16 protsendile. Pealinnast nooruslikum rahvastikukoostis iseloomustas samuti Loksat (eakate suhtarv 10.5 protsenti), Keilat (12.3) ja Sauet (13.4), kaugemale oli vanemisprotsess edenenud Kehras (17.9) ning eriti Aegviidus (26.9). Valdade hulgas kerkib täiesti omaette nähtusena esile Vasalemma, mille rahvastiku hulka arvati loendusreeglite kohaselt ka vangilaagri asukad. Eakate suhtarvu poolest — 5 protsenti — oli Vasalemma võrreldav mõne Aafrika riigiga, kus üleminek modernele taastetüübile on käivitunud alles üsna hiljuti.

Vanuriosakaalu teemakaart toob selgesti esile erineva vananemisastmega valdade ruumilise mustrit Harjumaal. Nõnda on kõik keskmisest madalama vanurarahvastiku suhtarvuga vallad — Harku, Jõelähtme, Keila, Saku, Saue, Sommerlingi (Rae) ja Viiksi — koondunud pealinna vahetusse naabrusse. Vanuriosakaal varieerub neis valdades vahemikus 10-15 protsenti, ning elanike juurdevool on mitmeis neist niisama nooruslikku rahvastikupilti tänaseni säilitanud. Tallinnast kaugemale liikudes rahvastiku vananemisaste kasvab ning Anija, Kõue, Loksas, Nissi, Padise ja Raasiku vallas ulatus eakate suhtarv viiendikuni või üle selle. Vananemisnäitajatel hoidis Harjumaal esikohta Kõue vald, kus kuuekümnendaastased ja vanemad moodustasid 23.9 protsenti rahvastikust. Kuivõrd sündimus pole mainitud valdades olnud kuigivõrd madalam, tuleb keskmist edestava vananemisastme põhjust otsida ikka ja jälle väljarändest, pealinna ümbritsevate valdade taustal õigupoolest sisserände puudumisest. Lisateavet piirkondliku rahvastikuvananemise kohta leiab asjahuviline Eesti Vanuriuringu väljaandest [EKDK 1995b].

Möödunud kümnendi rahvastikuarengu suundumustest on Eesti ning samuti Harjumaal vanuskoostisse jätnud kõige sügavama jälje kahtlemata sündimuse äkklangus. Mõneti paradoksaalselt on selle muutusega lühiaegselt kaasnenud demograafilise ülalpeetavussuhte paranemine, kuid liikudes järk-järgult läbi ühiskonnastruktuuride, sunnib terav laine põlvkondade arvukuses keskmises ja pikas perspektiivis kogu ühiskonda endaga üha tõsisemalt arvestama.

1.7. Rahvus ja keel

Rahvustunne on määratud rahvastiku etnokultuurilise ja üldistavalt kogu vaimuelu kuuluvusega sarnast identiteeti kandva populatsiooni hulka. Rahvuse määratlemisel ühise kultuuri kaudu tuleb tähele panna, et sotsiaalse nähtusena on kultuur küllalt keerukas ja mitmeplaaneline, pealegi ajas muutuv ning seetõttu tänapäeval sisult hoopis teistsugune kui näiteks sada või kolmsada aastat tagasi [Jansen 1999]. Arusaadavalt teeb rahvuse taoline määratlus tema mõõtmise ja ülepea teaduskäsitluse keerukaks, tuleks ju n-õ objektiivseks hinnanguks koguda lõpmata hulk mitmesugust kultuuri- ja vaimuelu puudutavat teavet ning see kogum siis sobiva mudeli abil tervikuks lõimida. Siiski pakub rahvuse üldarusaadavus, ka näiteks kirjaoskamatu inimese seisukohalt, selle ülesande

lahendamiseks sootuks lihtsama viisi — rahvuse defineerimise individuaalse enesemääratluse kaudu, millist võtet ongi praktikas laialdaselt rakendatud.

Viimastel aastakümnetel on kasvanud järjest tugevamaks äratundmine, et etnokultuurilise sideme olemasolul mitme rahvusrühmaga üheaegselt ja mitmel muulgi puhul ei pruugi rahvuse enesemääratlus olla enam piisav mõõtmisvõte. Taolise olukorra sagenemist Euroopa rahvaste seas on tinginud eeskätt väljarände asendumine sisserändega pärast Teist maailmasõda ning välispäritolu rahvastiku kujunemine kõigis Eestiga võrreldava demograafilise arenguga maades. Arenguga kaasas käies on rahvaskuuluvuse mõõtmine vaid ühe tunnuse — individuaalse enesemääratluse — alusel leidnud edasiarendamist laiemal tunnuskompleksi kaasamise suunas. Euroopa Liidu maades (tegelikult Euroopa Nõukogu kaudu nn Euroopa regioonis) on kasutusel lähenemisviis, mis leidis riikide konsensusliku heakskiidu vähemusrahvuste (1910–1995) ja immigrantrahvastiku (1945–2000) arengut käsitlevate võrdlusprojektide raames [Haug, Compton, Courbage 1998–2000; Courbage, Compton 2002]. See käsitlusviis määrab rahvuse viie üksteist täiendava üksiktunnuse abil: põlisus ehk isiku ja tema (vana)vanemate sünnimaa, rahvuse individuaalne enesemääratlus, tavakeel ja/või emakeel, usukuuluvus ja kodakondsus. Üksteist täiendades toovad neli esimest tunnust välja Euroopa rahvuste kõige olulisemad, n-ö markeerivad tunnusjooned, kodakondsus on vormilis-juriidilise isikutunnusena lisatud mõne riigi ajalooliselt kujunenud andmekorralduse tõttu.

Euroopa Rahvastikukomitee rahvusdefiniitsioon toetub selgepiirilisele arusaamale, et oma ajaloolisel kodumaal elavaid rahvusi — nii enamusi- kui vähemusrahvusi — iseloomustab mitmepalgeliselt erinev sotsiaaldemograafiline areng, võrreldes ühe või teise (hilis)rände tulemusel moodustunud rühmaga. Eesti rahvastikuareng, kus emigratsioon asendus valdava immigratsiooniga juba rohkem kui poole sajandi eest, nõuab arusaadavalt tänapäevase rahvuskontseptsiooni rakendamist, mille eelduseks on muuhulgas ka kõigi nimetatud viie rahvastikutunnuse registreeritus. Eestis on nõuetekohane teave tõepoolest olemas sõjaeelse iseseisvusperioodi, paraku aga mitte vene aja kohta: sõjajärgselt jäi asjakohasest tunnuskomplektist ainsana läbivalt kasutusele enesemääratlus, osaliselt fikseeriti ka emakeel. Sünnikoha (erandiks vahetult enne NLiidu lagunemist ning seetõttu juba vabamates oludes läbi viidud 1989 aasta rahvaloendus) ja usu kohta teavet ei kogutud. Kahe Eestis või lähiruumis ajaloolist järjepidevust omava vähemusrahvuse, eestivenelaste ja ingerlaste kohta täitis poolsajandilise andmetühiku rahvusvahelisi definiitsioone rakendanud Eesti Põlisusuuring [Katus, Puur, Sakkeus 2000]. Kuigi osundatud töö tõi esile märkimisväärse lahknevuse kahe käsitluse vahel, piirdub alljärgnev esitus ainsana piirkondlikult kasutada oleva enesemääratlusliku informatsiooniga.

Ajalooliselt kuulub Harjumaal nende Eesti piirkondade hulka, kus muid rahvusi on elanud rohkem. Viimase sõjaeelse loenduse (1934) kohaselt ulatus eestlaste osakaal maakonnas 89.8 protsendini, olles siiski kõrgem samast näitarvust Petseri-, Tartu- ja Virumaal. Harjumaal olid suuremal või vähemal määral esindatud kõik viis tolleaegset vähemusrahvust: venelased (9676 inimest), sakslased (7906), juudid (2290), rootslased (1665) ja lätlased (703). Väiksematest rühmadest leidis maakonnas veel küllalt tähelepandavalt arvu poolakaid (743), soomlasi (315), leedulasi (122) ja inglasi (107). Arusaadavalt oli enamusi Harjumaal elanud teistest rahvastest koondunud Tallinna. Ainsa erandi moodustasid selles suhtes rootslased, keda võis suuremal arvu kohata Soome lahe saartel ja rannikul asuvates valdades (Kloostri, Naissaare, Pakri ja Vihterpalu). Just taolise kompaktse asustuse tõttu polnud rannarootslastel tarvidust taotleda kultuuriautonomia seaduse poolt ettenähtud ametlikku vähemusrahvuse statuuti, kuivõrd oma hariduslikke ja kultuurilisi eesmärke said nad teostada sama edukalt kohaliku omavalitsuse kaudu. Paradoksaalsel kombel aitas aga too seadus rootslasi lahkuda enne Vene armee taassaabumist 1944.

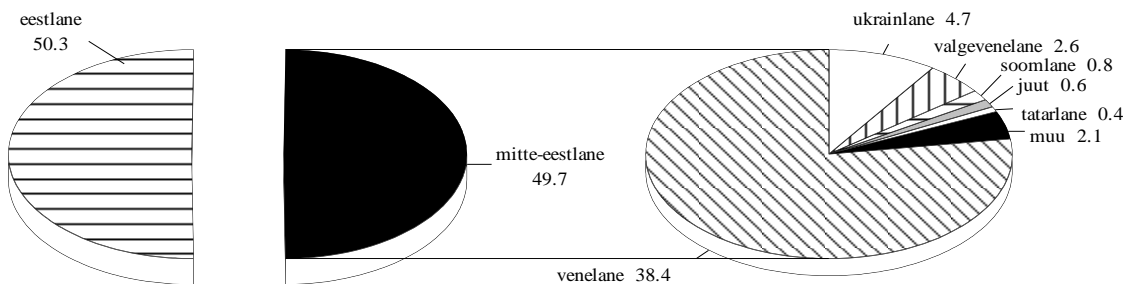
Teise maailmasõja keerises kaotas Eesti oma viiest ajaloolisest vähemusrahvusest neli. Enamus sakslasi lahkus Molotov-Ribbentropi paktile järgnenud repatriatsiooni käigus, väheste paigalejäänud saksa soost isikute käekäigu eest kandis teise vene okupatsiooni alguses hoolt NKVD. Rannarootslaste lahkumine emamaale teostus enne okupatsioonivõimude vahetust. Suhteliselt väikesearvulisest juudi vähemusrahvusest evakueerus suurem osa sõja algul NLiidu tagalasse, tagasi Eestisse jõudis neist suhteliselt väike hulk. Eestisse jäänud jagasid aga rahvuskaaslaste tänamatut

saatust sakslaste poolt okupeeritud riikides. Lätlaste arvu kahandas kõige enam piirimuutus, aga ka assimileerumine ja segaabelud, mis muutus takistuseks vähemusrahvuse järjekestvusele. Ainsana säilitas n-õ kriitilise massi vene vähemusrahvus, kuigi venelaste arv vähenes Petserimaa ja Narva-taguste valdade Vene Föderatsiooni kasuks annekteerimise tulemusena ligikaudu kolme neljandiku võrra. Nõnda koosnes Teise maailmasõja lõpupoole Eesti ja mõnevõrra vähem Harjumaa rahvastik pea sajaprotsendiliselt eestlastest, jättes kõrvale militaarrahvastiku. Siiski ei jäänud selline olukord püsima, sest sõjajärgne intensiivne sisseränne tõi Eestisse pretsedenditult suure ja enam kui sajasse rahvusrühma kuuluva immigrantrahvastiku. Teadaolevalt kuulus pealinnaregioon kui Eesti haldus- ja majanduskeskus sisserände tähtsaimate sihtpaikkondade hulka, eriti 1940-1950 aastatel.

Esimene sõjajärgne rahvaloendus (1959) fikseeris Harju- ja Keilamaal absoluutarvuliselt üle 130 tuhande mitte-eestlase, suhtväljenduses ulatus nende arv kolmandikuni regiooni kogurahvastikust. Sellele arvule tuleb lisada suletud territooriumidel paiknenud arvukas militaarkontingent, kes tsiviilrahvastiku statistikas ei kajastunud. Kuigi mõnevõrra mõõdukamas tempos, jätkus Harjumaa ümberrahvastamine ka kogumiku käsitlusperioodil: 1970 aasta loenduse ajal lähenes mitte-eestlaste suhtarv 42 protsendile ja absoluutarvuliselt elas maakonnas ligi 190 tuhat teistest rahvustest isikut. Järgneva kümnendi vältel lisandus olemasolevale veel enam kui poolsada tuhat. Käsitlusperioodi lõpuks oli eestlaste ja mitte-eestlaste arv Harjumaal sisuliselt võrdsustunud: mitte-eestlasi loendati 1989 aastal 300 tuhat inimest, eestlasi oli sellest vaid viie tuhande võrra enam. Tuleb tähele panna, et eestlaste napi ülekaalu kindlustas maarahvastik, Tallinnas olid eestlased vähemusse langenud juba seitsmekümnendatel aastatel. Kaugemale oli Stalini-aegse rahvuspoliitika eesmärkide teostamisel jõutud üksnes Ida-Virumaal. Tuleb muidugi lisada, et vene sõjaväebaaside sulgemise järel on ka Harjumaa rahvuskoostis mõnevõrra eestilikumaks muutunud — pealinnas paistab olevat tekkinud taas põlisrahva väike ülekaal —, kuid selle teisenemise üksikasjalik eritlus on juba mõne teise raamatu aines.

Rahvastiku rahvuskoostis

Harjumaa 1989

Juuresolev joonis esitab eestlaste ja mitte-eestlaste vahekorrale lisaks ka olulisemate rahvusrühmade esindatuse Harjumaal. Sarnaselt riigikeskmisele moodustasid eestlaste järel enam kui 230 tuhande inimesega arvukaima rühma venelased — kogurahvastikust 38.4 protsenti, mitte-eestlaste koguarvust aga peaaegu neli viiendikku. Suuruselt järgmise immigrandipäritolu rahvusrühma moodustasid ligi 30 tuhat ukrainlast (4.7 protsenti), valgevenelasi jagus Harjumaale üle 15 tuhande (2.6 protsenti). Suuruselt neljanda rahvusrühma moodustasid, nagu ka Eestis tervikuna, ingerlased (0.8 protsenti). Kõigi ülejäänud rahvusrühmade osakaal koosvõetuna piirdus maakonnas pisut enam kui kolme protsendiga. Tuhande piirini jõudsid eelnimetatuile lisaks veel (rühma suurus järjekorras) juudid, tatarlased, poolakad, leedulased, lätlased ja armeenlased. Kogumiku arvtabelitest selgub, et väiksematest rühmadest olid enam kui saja inimesega esindatud veel aserid, bashkiirid, bulgaarlased, grusiinid, kasahhid, karjalased, kreeklased, komid, korealased, lesgid, marid, moldovlased, mordvalased, osseedid, mustlased, sakslased, tshuvashid, udmurdid, ungarlased ja usbekid. Üksiklasi arvesse võttes elas Harjumaal kokku enam kui sajast rahvusest inimesi, milline

olukord osutab tõepoolest märkimisväärsele etnilisele kirevusele. Süstemaatilise ülevaate kõigist neist rühmadest leiab asjahuviline *Eesti rahvaste raamatust* [Viikberg 1999].

Nagu Eestis tervikuna iseloomustab ka Harjumaal mitte-eestlaste vanuskoostist immigrandikooslusele tüüpiline ebauhtlus, mis avaldub lähestikute või isegi järjestikute kohortide arvukuse silmatorkavas lahknemises. Nõnda on eriti tugevasti ülesindatud 1950 aastate ja 1960 aastate alguse kohordid, mis kinnitab suhteliselt intensiivse piiritaguse sisserände jätkumist sisuliselt käsitlusperioodi lõpuni. Eestlaste ja mitte-eestlaste arvu suurusjärgulise võrdsuse tõttu pakub joonis ühtlasi kahe rahvastikurühma arvukuse võrdluse.

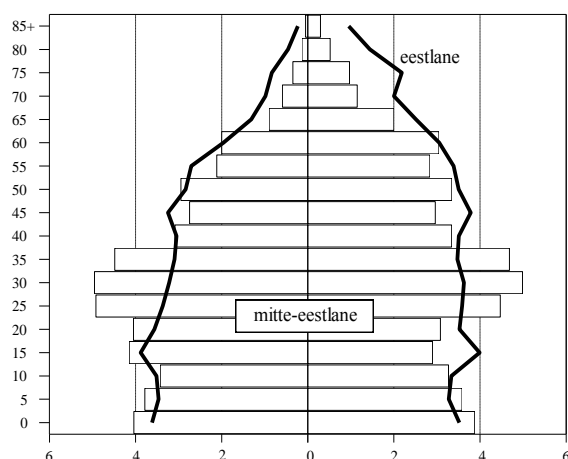
Nõnda oli Harjumaal eestlaste ülekaal vene aja lõpul säilinud vaid eaka rahvastiku hulgas, keskeast noorema rahvastiku, samuti laste hulgas ulatus mitte-eestlaste arvuline ülekaal kohati 10-15 protsendipunkti. Maakonda suundunud rändele vaatamata on Harjumaal eestlaste vanuspuu mitte-eestlastega võrreldes koguni üllatavalt ühtlane.

Rahvastiku keelekoostis peegeldab samuti olukorra tugevat nihet Harjumaal. Käsitlusperioodi lõpul oli eesti keel emakeeleks napilt poolele maakonna rahvastikust (50.3 protsenti). Eesti rahvuse kõrval oli eesti keel saanud emakeeleks ligi viiele tuhandele mitte-eestlasele, kes moodustasid maakonna kogurahvastikust alla ühe protsendi. Vene keel oli emakeeleks kokku 45 protsendile ehk absoluutarvuliselt rohkem kui 270 tuhandele inimesele, mis on maakonnas elavate venelaste arvust enam kui neljakümne tuhande võrra suurem. Nõnda on väiksemate rahvusrühmade keelevahetus kaldunud valdavalt vene, mitte eesti keele suunas. Eesti ja vene keele kõrval nimetas mõnda muud keelt emakeelena 28 tuhat inimest ehk 4.6 protsenti Harju rahvastikust. Vanusrühmiti peitub selle keskmise taga rahvastiku keelekoostise märgatav lihtsustumine — teiste keelte roll emakeelena langeb seitsmelt-kaheksalt protsendilt vanemates põlvkondades ühe protsendi ligidusse kooliealistes vanusrühmades. Aeg näitab, kas, kui kiiresti ja millises suunas järgneb sellele nihkele väiksemate rahvusrühmade enesemääratluse samasuunaline teisenemine.

Ühiskonna sidususe seisukohalt väärib omaette tähelepanu rahvastiku eesti keele oskus, mis lisaks emakeele tunnusele võtab arvesse ka mõne teise keele valdamist. Sel puhul on mõistlik jätta vaatluse alt välja eestlased ning keskenduda teistele rahvusrühmadele, kellele eesti keel pole emakeeleks. Käsitlusperioodi lõpetava rahvaloenduse kohaselt iseloomustas Harjumaal mitte-eestlasti äärmiselt vilets keeletundmine — eesti keelt oskas neist vaid 15 protsenti, millest veel kehvemat seisu võis kohata üksnes Ida-Virumaal. Muidugi peegeldab see ühelt poolt vene keelele loodud soodusasendit NLiidus, kuid teisalt ilmneb kehvast keeleoskusest ka mitte-eestlaste väga kõrge kontsentratsioon maakonnas. Samuti tuleb arvestada, et Harjumaal asus arvukas militaarrahvastik, kelle saatuseks oli teenistuskäigu vältel perioodiliselt korduv ümberpaiknemine, kujundlikult öeldud, Sahhalinist Saaremaani. Arusaadavalt ei soosinud taoline rotatsioon mingil viisil kohaliku keele õppimist. Kogumiku arvandmete tõlgendamisel tuleb siiski meeles pidada, et loendus tundis huvi üksnes kahe kõige paremini osatava nõukogurahva keele vastu, eesti keele oskamine näiteks kolmanda keelena ei ole seetõttu kajastatud. Kuigi eesti keele oskus on möödunud kümnendi vältel ilmselt paranenud, näitab andmestik kujukalt integratsiooniprobleemide mastaapi ja keerukust.

Maakonnasiseselt on rahvus- ja keelekoostise nihkumine kantud eeskätt linnarahvastiku poolt. Kõige kaugemale on see protsess jõudnud muidugi Paldiskis, kuhu eestlastel mereväebaasi loomisest ning linna kinniseks territooriumiks muutumise järel enam asja polnud. Võib üksnes imestada, kuidas paarisajal eestlasel — 2.4 protsenti rahvastikust — õnnestus linna alles jääda. Kuigi pärast 1994 aastat on Paldiski rahvastikupilt hulga sõjaväeasukate lahkumise ja teisalt tuhatkonna eestlase

Rahvastiku soorahvuskoostis
Harjumaal 1989

lisandumise tõttu mõnevõrra paranenud, võtab linna militaarpärandist ülesaamine veel kõvasti aega. Rahvuskooitise seisukohalt pole olukord palju parem Maardu linnas, mis paisus vene ajal suurte tööstuskäitiste toel ning toimis jõudsa migratsioonipumbana (eestlaste osakaal 15.4 protsenti). Paldiski “tsiviilkäibesse” toomise järel paistab Maardu tänasel Harjumaal silma kui kõige kõrgema mitte-eestlaste suhtarvuga linnasula. Vene ajal tabas ümberrahvastamine rän-galt ka Loksat, lihtritehase laiendamine langetas käsitlusperioodi lõpuks eestlaste suhtarvu veerandi piirimaile, milline proportsioon pole ka hiljem oluliselt muutunud. Nagu juba mainitud, tõrjus massiivne sisseränne eestlased vähemusse ka Tallinnas (47.4 protsenti), Kehra rahvastiku-kooitis oli sarnane pealinnale. Eestlaste ülekaal oli seega vaid Harjumaa kolmes väiksemas linnasulas — Aegviidus (82.3 protsenti), Keilas (70.4) ning Sael (90).

Sarnaselt ülejäänud maakondadele on maarahvastiku rahvus- ja keelekooitis ka Harjumaal hoopis püsivam. Langustrendile vaatamata säilitasid eestlased maarahva seas käsitlusperioodi lõpuni kolme neljandikuni ulatuvat enamust. Neljas vallas — Kose, Kuusalu, Kõue ja Padise — moodustasid eestlased üle üheksa kümnendiku rahvastikust, osundatud vahekorrale seisid küllalt lähedal ka Nissi (87.5), Raasiku (89.4), Saku (89.1), Saue (85) ja Viimsi (87.6). Harku ja Loksas vallas ulatus eestlaste osakaal kahe kolmandikuni. Huvitav on lisada, et nimetatud üheteistkümnest vallast kaheksas olid eestlaste järel arvukuselt teiseks rühmaks mitte ukrainlased või valgevenelased, vaid ingerlased. Mitte-eestlaste ülekaal valitses kahes Harjumaa vallas, Keilas ja Vasalemmas. Jättes kõrvale põlisvenelaste asuala, olid Keila ja Vasalemma koos paari Ida-Viru vallaga ühtlasi kogu Eestis ainsateks maahaldusüksusteks, kus eestlased olid vähemuseks tõrjutud. Sõjaväe lahkumise tõttu on Keila vallas situatsioon nüüdseks muutunud, Vasalemmas on eestlaste vähemuseisund säilinud.

1.8. Haridus

Rahvastiku sotsiaalse palge iseloomustamisel on asendamatuks tunnuseks haridus, mis on ühtviisi kõnekas nii rahulikult kui murrangulisel ajajärgul *resp* olukorras, kus enamik tavapäraseid stratifikatsiooninäitajaid pakuvad vähe abi. Lisaks osalemisvõimalusele mitmesugustel ameti- ja tegevusaladel kujundab haridus inimese huve, vajadusi ja väärtushinnanguid, tegelikult ju suuremat osa põhimõttelist laadi sotsiaalseid valikuid ülepea. Haridusest ja haritusest on eesti rahva silmis saanud pikaajalise traditsiooni toel lausa ühiskondliku edenemise mõõdupuu, mis paistab olema vahepeal devalveeruma kippunud tähendust taastamas. Majanduse seisukohalt kajastab rahvastiku hariduskooitis akumuleeritud inimkapitali, millest sõltub piirkondliku arengu edukus. Ootuspäraselt omab Harjumaa kui pealinnaregioon selles suhtes teiste maakondadega võrreldes eelist, mis on kahtlemata olnud üheks keskseks piirkondlike erisuste kasvu allikaks uuel iseseisvusajal.

Rahvastiku hariduskooitise üldistamiseks kasutatakse reeglina haridustaset, mis esitab kokkuvõtlikult õpingute tulemuse ning järgib oma loogikas liikumist madalamalt kooliastmelt kõrgemale. Kõigi nelja kogumikus esindatud rahvaloenduse andmed kinnitavad Harjumaa rahvastiku riigikeskmist ületavat haridustaset. Alustades haridusredeli ülemiselt pulgalt, moodustasid kõrgharidusega mehed-naised juba 1959 aastal maakonna kogurahvastikus ligi neli protsenti ning keskharitute suhtarv ulatus viiendikuni. Kolme järgneva aastakümnega suurenes kõrgharidusrahvastiku osakaal pidevalt, ületades käsitlusperioodi lõpul 13 protsendi piiri, mis absoluutarvuliselt vastas pisut vähem kui kaheksakümnele tuhandele kõrgkooli lõpetanule. Keskhariidusega isikute suhtarv oli samaks ajaks tõusnud 24.6 protsendini, millele lisandus 17.1 protsenti keskerihariidusrahvastikku ehk enam kui sada tuhat inimest. Erinevalt enamikust teistest Eesti maakondadest oli Harju kesk- ja kõrghariidusrahvastik juba toona arvuliselt ületanud alg- ja põhihariidusrahvastiku. Käsitlusperioodil oli sisuliselt lõpule jõudnud ka alghariiduseta rahvastikurühma sajandipikkune vähenemistrend ning täna koosneb see rühm peaaegu eranditult koolieelikutest ning algkooliõpilastest. Osundatud näitavudega seisab Harjumaa üleriigilises

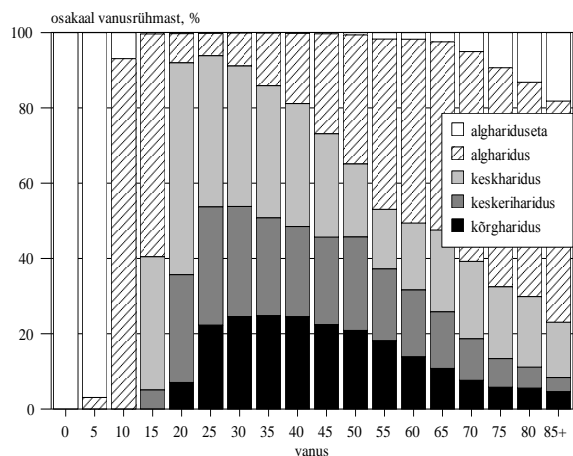
hariduse pingereas esikohal. Olgu nimetatud, et ülikoolilinnast möödus pealinn juba XX sajandi alguskümnenditel [RSKB 1924].

Rahvastiku haridustaseme kujunemisest ning selle muutusmehhanismist ettekujutuse saamiseks on mõistlik täiendada üldpilti põlvkondliku vaatenurgaga, mis teeb maakonna haridusarengu jälgitavaks läbi kogu XX sajandi. Kohortperspektiivi rakendamiseks tuleb kõrvaloleval joonisel asendada vanusskaala mõtteliselt sünnipõlvkonnaga. Kõige eakamates andmestikuga hõlmatud sünnikohortides jäi algkool lõpetamata pea viiendikul, mis Eesti üldtaustal kujutas keskmisest veidi madalamat taset. Järgneva paari-kolme põlvkonna jooksul vähenes alghariduseta rahvastikurühm kiiresti, taandudes Esimese maailmasõja järel ilmaletulnud kohortides juba marginaalseks nähtuseks. Osundatud kohortide haridustee langes Eesti iseseisvusaega ja nõnda peegeldab muutus ulatuslikku tööd ühtluskooli põhimõttest lähtuva hariduskorralduse ülesehitamisel, koolivõrgu väljaarendamisel ja koolikohustuse maksmapanekul. Siinkohal ei tohi unustada ka tasemerühmade piires toimunud nihkeid, mille tähendus võis kohati olla suuremgi kui alg-, kesk- ja kõrghariduse proportsiooni muutusel. Olgu viidatud kasvõi 1920 aastal vastuvõetud kooliseadusele, mis sätestas algselt kahe võõrkeele, ajaloo, maateaduse jt eriainete õpetamist algkoolis [Põld 1926].

Kolmekümnendate aastate alguseks jõudis lõpule üleminek nelja-aastaselt kuueaastasele algkoolile, mida sisu poolest võib pidada üsna võrreldavaks hilisema põhiharidusega. Andmekorralduse vaatevinklist rõhutab haridustunnuse vormilise ja sisulise külje potentsiaalne lahknevus taas ühtlusarvutuste tarvidust pikemaajaliste trendide käsitluseeldusena. Samuti on oluline tähele panna, et Harjumaa haridusandmestik kätkeb endas küllalt suurt erisust põlisrahvastiku ning maakonnas arvukalt esindatud välispäritolu rahvastiku vahel. Möödunud sajandi algul sündinud põlvkondades iseloomustas sisserännanuid põlisrahvast oluliselt kõrgem alghariduseta rühma osakaal, mis peegeldab kogu elanikkonda hõlmanud hariduskorralduse hilisemat väljakujunemist sisserännanute kodupiirkondades.

Rahvastiku haridus

Harjumaa 1989

Haridusarengu järgmisel etapil tõuseb kesksena esile alg- ja keskhariduse vahekorra teisenemine. XX sajandi esimestes sünnikohortides ulatus üht või teist teed pidi keskhariduseni jõudnute suhtarv Harjumaa rahvastikus ligi veerandini, mis ületab vastavat riigikeskmist taset pea kaks korda. Keskkharitute proportsiooni tõus kiirenes peale Esimest maailmasõda sündinud põlvkondades, arvulise ülekaalu ehk viiekümne protsendi piirini jõudis keskharidus Harjumaal 1930 aastate algupoole kohortides, kelle keskkooliiga langes põhiliselt neljakümnendate lõppu ning viiekümnendate algusse. Põlvkondliku teabe valgusel jõudis Harjumaa üsna lähedale täieliku keskhariduse eesmärgile — 1950 aastate lõpu ja 1960 aastate kohortides tõusis keskhariduse omandanute

suhtarv 92-93 protsendini ehk sisuliselt küllastustasemeni. Hoopis iseasi on muidugi see, et taolise eesmärgi saavutamine toimus keskkoolist saadud teadmiste kvaliteedi ja keskhariduse seesmise ebahütluse suurenemise hinnaga [Helemäe, Saar, Võormann 2000]. Teadaolevalt tõusis keskharitute suhtarv sel ajavahemikul tublisti kutsekeskhariduse, samuti mittestatsionaarsete õppevormide arvel, kus nõudmiste latt oli seatud madalamale kui üldhariduskeskkoolis. Teisest vaatenurgast võib seda muutust iseloomustada keskhariduse eesmärgi teisenemisena: varem polnud keskkooliharidus väärtustatud mitte niivõrd omaette eesmärgina, vaid pigem nõutava vaheetapina pürgimisel haridusredeli kõrgemate astmete poole.

Kõrgharidusrahvastiku suhtarv järgib üldjoontes keskhariduse puhul täheldatud trendsuunda, kuid samas on sellel ka mõned omapärad. Vanemates andmestiku poolt hõlmatud Harjumaa

kohortides piirdus kõrgharitude osakaal keskel läbi nelja-viie protsendiga ning kiireim tõus leidis aset kahe ilmasõja vahel sündinud põlvkondades, kelle koolitee lõpp langes Teise maailmasõja järgsetesse kümnenditesse. Neis kohortides asjaomane näitav enam kui kolmekordistus, alustades viielt protsendilt ja ületades lõpuks viiendiku piiri. Sealtpeale aga kõrghariduse juurdekasv aeglustus. Plaanimajanduse tingimustes oli taoline trend määratud paljuski kõrgkooli vastuvõtuga, mis ühiskonna- ja majandusarengu üldise stagnatsiooni kajastusena käsitlusperioodi kahel viimasel kümnendil enam põhimõtteliselt ei suurenenud. Kuivõrd hariduse edenemine teistes riikides ei peatunud, tõid järgnenud põlvkonnad, kuigi kõigist eelnevatest haritumad, kaasa haridusarengu trendisuuna lahkumise võrreldavas demograafilises arengujärgus olevatest Põhja- ja Lääne-Euroopa rahvastest.

Möödunud kümnendil on koolistatistika viidanud vastuolulistele trendidele, mis annavad tunnistust ühiskonna haridusliku kihistumise süvenemisest — ühelt poolt on suurenenud üliõpilaste arv ja kõrgharidushõive, teisalt räägivad arvud kesk- ja isegi põhiharidusõpingud lõpetamata jätnud noorte osakaalu kasvust [Heinlo 1998]. Nimetatud suundumuste hindamisel nõuab tähelepanu möödunud kümnendil alanud haridusümberkorraldus, mis muu hulgas on laiendanud kõrghariduse piire endiste kutseõppeasutuste kõrgkooliks ümberliigitamisega. Siiski võimaldab ülalkirjeldatud põlvkonnaseisund määrata haridustaseme muutuse üldsuuna mitmeks lähemaks aastakümneks — vanemate põlvkondade taandumisel ning uute pealekasvamisel tõuseb Harjumaa rahvastiku keskmine haridustase muudest asjaoludest olenemata, millist arengusuunda kinnitab ka uue rahvaloenduse teave. Kohordivoo mõjul oli kõrgharidusrahvastiku suhtarv aastatuhande vahetuseks kerkinud 16 protsendini ning keskharidust omas 61 protsenti harjumaalastest [ESA 2001-2002].

Soolises plaanis toob kohortandmestik omaette suundumusena Harjumaal nagu Eestis tervikuna esile kesk- ja kõrghariduse naisestumise. Möödunud sajandi algul sündinud põlvkondades edestas meesrahvastik kõrgematel haridustasemetel naisi enam kui kolmekordselt, järgnevalt jõudsid aga naised meestele järele ning alates 1940 aastate lõpu sünnikohortidest tuleb hariduslikult tugevamaks pooleks pidada juba naisrahvastikku. Harjumaal on osundatud eelis tervikuna küll tagasihoidlikumalt väljendunud kui naabermaakondades, kuid soorisuse suunamuutus on ometi üheselt selge. Muutuse põhjusena on vahel osutatud sotsialistlikule majanduskorraldusele, mis kõrgkoolitatud tööd eriti ei väärtustanud, samuti haridussüsteemi tütarlapsi soosinud joontele. Rahvastikuanalüüsil keskendub taoline seletus n-õ vahendavate tegurite otsimisele, samal ajal kui muutuse sügavamad põhjused võivad asuda pigem mujal. Taolisele võimalusele viitab trendi pikaajalisus, mille kohaselt nais- ja meesrahvastiku haridustaseme võrdsustumine madalamatel haridustasemetel, kirjaoskuse omandamisest alates, ulatub tagasi demograafilise ülemineku ajajärku. Tollele perioodile sotsialistliku majanduskorralduse mõju arusaadavalt ei laiene.

Piirkondlikult tõuseb rahvastiku haridustaseme poolest esile mõistagi Tallinn, kus kõrgharitud moodustasid seitsmendiku kogurahvastikust. Viiekümnendate ja kuuekümnendate aastate sünnipõlvkondades on kõrgkooli lõpetanuid veerandijagu, aga selle näitav poolest ei seisa pealinn Eesti linnade hulgas esimesel kohal. Käsitlusperioodi lõpul hoidis kõrgharidusrahvastiku suhtarvult esikohta hoopis Paldiski (14.9 protsenti) — merevägi on ju läbi aegade silma paistanud koolitatud kaadri rohkuse poolest. Parima tööea vanusrühmas 25-49 paigutus pealinnast kõrgharitude osakaalult veidi ettepoole ka Saue. Teistes Harjumaa linnasulates varieerus asjaomane näitav kuuest protsendist Loksal kümne protsendini Keilas. Ootuspäraselt oli ka Harjumaa valdade rahvastiku haridustase vastavast üleriigilisest näitajast mõnevõrra kõrgem — käsitlusperioodi lõpul moodustasid kõrgharitud keskel läbi 7.6 protsenti maakonna maarahvastikust. Tähelepanuväärselt kõrge haridustaseme poolest paistsid seejuures silma Keila (kõrgharitud 12.4 protsenti kogurahvastikust), Saku (11.7), Saue (9.3) ja Viimsi vald (10.6). Sarnaselt Paldiskiga võlgnes Keila vald rahvastiku kõrge positsiooni eest tänu kohalviibinud võõrväele, viimase lahkumise järel on valla haridusnäitajad arusaadavalt langenud. Pingerea tagumist poolt esindavad Kõue, Nissi, Padise ja Raasiku, kus kõrgharidusrahvastiku osakaal piirdus maarahvastiku riigikeskmisele vastava nelja-viie protsendiga.

1.9. Majandustegevus

Rahvastiku majandustegevuse, eelkõige töjõualase statistika omapäraks käsitlusperioodil oli jäägitu tuginemine ettevõtte/asutuse aruandlusele, milles üldistava näitarvu ülesannet täitis aastakeskmise nimestikuline töötajate arv. Selles ühes arvus ei saanud tõsiseltvõetav hõiveinformatsioon muidugi sisalduda, mistõttu rahvastiku majandustegevuse alase teabe põhiallikaks tolle aja kohta on loendusstatistika. Arvtabelite kasutamisel tuleb samuti tähele panna, et neis kajastatud olukord on erinevalt enamikust kogumikus käsitletud valdkondadest nüüdseks oluliselt muutunud. Siiski sisaldab informatsioon palju sellist, mis inimese eluteed peegeldades on küllalt püsiv (näiteks ametirühm) ning samuti pakub see tarvilikku teavet käimasoleva majandusülemineku eelduste kohta.

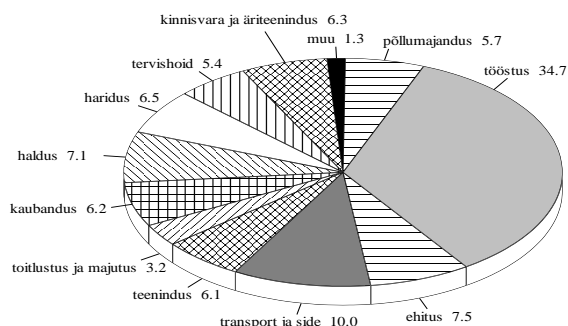
Rahvastiku majandustegevuse käsitlusel väärib kõigepealt tähelepanu elanikkonna jaotus töötavaks ning mittetöötavaks: esimesena nimetatud rühm määrab maksubaasi suuruse, teiseaga on seotud mitmesugused sotsiaalkulud lastetoetusest pensionini. Sisserände toel kasvanud Harjumaa rahvastikku on läbi kogu käsitlusperioodi iseloomustanud töötajaskonna ülekaal: ühtlusravutusperioodi lõpul ulatus tööhõive üldkordaja 56 protsendini, absoluutarvuliselt oli maakonna kogutöjõu suuruseks ligi kolm ja poolsada tuhat inimest. Koolieelikud ning õppurid üheskoos moodustasid maakonna rahvastikust peaaegu 29 protsenti, kolmandaks suurearvuliseks rühmaks olid teadagi pensionärid 12 protsendilise osakaaluga. Kõigi ülejäänud rahvastikurühmade — koduperenaised, pereliikmete ülapiidamisel olevad noored ja vanurid, hooldekodu asukad jt — osa jäi ühesvõetuna alla kolme protsendi. Kogumiku arvtabelitest leiab lugeja kõigi osundatud rahvastikurühmade vanuskoostise.

Üldistava joonena väärib tähelepanu töötava rahvastiku väga kõrge suhtarv kui täielikku tööhõivet eesmärgistanud majanduskorralduse kajastus. Kolmekümnendates ja neljakümnendates eluaastates ületas hõivekordaja nii mees- kui naisrahvastikus stabiilselt 90 protsendi piiri. Kuigi rakendatud hõivemääratlus lasi naistööhõive taset paista tegelikust kõrgema — töölkäijate hulka olid arvatud ka lapsehoolduspuhkuse pidajad — seisis hõivetase võimalikule maksimumile üsna lähedal. Lisaks löi suhteliselt napp pension, mis vene aja lõpukümnenditel inflatsiooniga üha vähem sammu suutis pidada, pinnase töö jätkamisele pärast ametlikku tööea lõppu [Katus *et al* 1999]. Vastupidiselt arenenud riikide tavapärasele suundumusele näitas vanemaaliste tööhõive 1970-1980 aastatel kasvutendentsi ning majandusülemineku künnisel ulatus töjõu mediaanvanus Harjumaa meesrahvastikus 67.0 ja naisrahvastikus vastavalt 61.6 eluaastani. Maakondade pingereas kuulus pealinnaregioon nende näitarvudega keskmiste hulka.

Harjumaa rahvastiku tähtsaimaks tööandjaks ning piirkonna majandusilmet määravaks sektoriks oli juba vene aja lõpul kolmandassektor. Koosvõetuna leidis hariduses, tervishoius, kaubanduses, toitlustuses, transpordis, halduses jt kolmandassektori harudes rakendust 51.5 protsenti maakonna töjõust ehk absoluutarvuliselt ligi 180 tuhat inimest. Selle näitaja poolest ületas Harjumaa kõiki Eesti maakondi. Teisessektori arvele, mille hulka liigitatakse töötlev tööstus, energiatootmine ja ehitus, langes maakonna kogutöjõust veidi üle kahe viiendiku (42 protsenti). Sekundaarharude osakaal majanduses oli sellest näitarvust kõrgem üksnes Ida-Virumaal. Esmassektori harude, eeskätt põllumajanduse osakaal piirdus 6 protsendiga ehk oli üle kolme korra väiksem kui Eestis keskmiselt, absoluutväljenduses jagus kõnealusesse valdkonda ligikaudu kaksikümmend tuhat töötajat. Üksikharudest seisis Harjumaal esikohal töötlev tööstus, kus oli hõivatud enam kui kolmandik töölkäivatest harjukatest ehk kokku sada kaksikümmend tuhat

Rahvastiku tööala

Harjumaa 1989

inimest. Töötajaskonna suuruse poolest kuulus teine koht transpordile, mille arvele langes kümnendik maakonna tööjõust, järgnesid ehitus, haldustegevus, kaubandus, äriteenindus ja teenindus igaüks kuue-seitsme protsendise osakaaluga ning tervishoid viie protsendiga. Ülejäänud tegevusalade esindatus piirdus kokku samuti viie protsendiga.

Teisest vaatenurgast annab rahvastiku majandustegevusest ülevaate ametikoostis, mis peegeldab tööoperatsiooni sisu. Pealinnaregiooni seisundit arvestades on ootuspärane eri masti valgekraerühmade kõrgendatud osakaal, nõnda moodustasid juhid ja spetsialistid maakonna tööjõus pea kolmandiku. Nagu mujalgi, ilmnis spetsialisti ametikohtade täitumuses tugev soodisproportsioon — naiste hõivatus neis ameteis ligines kolmandikule, ületades meeste vastavat suhtarvu enam kui kahekordselt. Muidugi tuleb seejuures arvestada, et käsumajanduse oludes piirdus professionaalsus tihti üksnes kõlava ametinimetusega. Samas moodustasid Harjumaal suurima ametirühma siiski tööstustöölised, kelle suhtarv ulatus 44 protsendini maakonna kogutööjõust, meeste puhul koguni 63 protsendini. Sarnaselt harukoostisele selgub ka ametijaotusest tööjõu struktuuri suhteliselt vähene dünaamilisus, mis pole aga üksnes Harjumaal rahvastikule omane tunnusjoon.

Tööealise rahvastiku kõrgema osatähtsuse tõttu leidis hõivatuid Harju linnarahvastikus suhtarvuliselt mõnevõrra enam kui maal, samal põhjusel paistsid linnasulate hulgas soodsama hõivekoormuse poolest silma Loksa, Maardu ja Paldiski. Kõige selgemini eristusid Harjumaal linnad ja alevid üksteisest käsitlusperioodi lõpul pensionäride osakaalu poolest — viielt-kuuelt protsendilt Maardus ja Paldiskis enam kui viiendikuni Aegviidus. Tänapäevaks on vananemisprotsessi edenemine linnarahvastiku põhitegevuskoostist omajagu ühtlustanud. Samuti on huvitav märkida, et õppurite suhtarvu poolest polnud esikohal sugugi mitte üleriigilise hariduskeskuse rolli täitev Tallinn, vaid nooruslikuma vanuskoostisega Keila, Loksa, Maardu, Paldiski ja Saue.

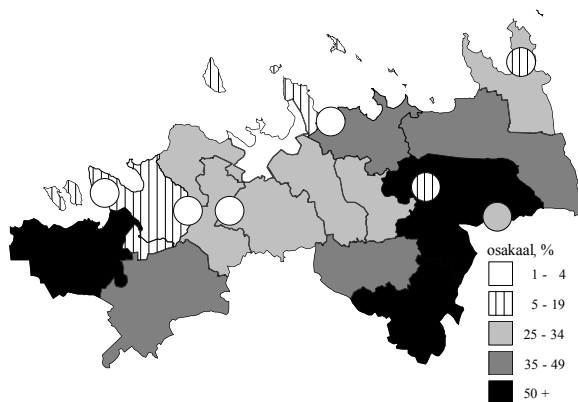
Harjumaal linnarahvastiku majandustegevuse üldnäitajad on muidugi määratud Tallinna poolt, samas ülejäänud linnasulate hõivepilt on küllalt mitmekesine. Nõnda paistsid suurima tööstusliku hõivekomponendi poolest silma Kehra ja Loksa, kus vastav majandusharu andis leiba vastavalt 55 ja 58 protsendile tööjõust. Osundatud näitavuga hoidis Loksa käsitlusperioodi lõpul Eesti linnade ja alevite seas viiendat positsiooni. Mõneti ootamatult oli tööstusliku kuvandiga Maardu elanikest tööstuses tegev vaid 37 protsenti ehk sama palju kui Saue. Aegviidus, Keilas ja Paldiskis jäi tööstuse panus allapoole veerandit asula kogutööjõust. Kolmandassektori osakaal ületas viiekümne protsendi piire Tallinna kõrval vaid Maardus ja Paldiskis. NLiidu mereväe toel kerkis vastav suhtarv Paldiskis 75 protsendini, mis oli kõrgeim tase Eesti linnaasulate hulgas.

Maahaldusüksustest oli töötava rahvastiku osakaal kõrgeim Vasalemma vallas (62 protsenti), millele aitas otsustaval moel kaasa sunnitöölaagri olemasolu. Omavalitsuste üleriigilises pingereas vastas sellele teine koht. Ilmselt Gulagi kuulsusrikkaid traditsioone järgides arvati vangid NLiidu statistikas tööjõu hulka, erinevalt asjakohastest rahvusvahelistest soovistest [Hussmans *et al* 1990]. Töötava ja mittetöötava rahvastiku proportsioon oli Harjumaal esimese kasuks kõigis valdades peale kahe — Kuusalu ja Kõue —, kus majandustegev rahvastik moodustas vähemuse. Rahvastiku kõrge hõivekoormuse põhjuseks oli laste ja eakate keskmisest kõrgema esindatuse kokkulangemine. Samuti mõjutas hõivekoostist hooldeasutuste paiknemine neis valdades, mis tõstis riigiülalpeetavate suhtarvu maakonna keskmisest mitukümmend korda kõrgemaks.

Tegevusalade jaotus Harjumaal maarahvastik üsna ühtlaselt esmas-, teises- ja kolmandassektori vahel. Valdades olid kõige põllumajanduse kesksema hõivekoostisega Kõue ja Padise, kus asjaomasesse majandusharru oli koondunud üle kahe kolmandiku töötajatest. Üle poole ulatus põllumajanduse osakaal veel ka

Põllumajandustöölised

Harjumaal 1989

Anijas. Vastupidist näidet pakuvad eeskätt Keila, Vasalemma ja Viimsi, kus põllumajandushõive osakaal ei ületanud viiendikku. Kõige tööstuslikuma profiiliga valdadeks olid käsitlusperioodi lõpul Raasiku, Sommerlingi ja Viimsi, kus teisessektori harude arvele langes ligikaudu kaks viiendikku valla tööjõust. Militaarrahvastiku kohalolu tõttu iseloomustas kõrgeim, üle 50 protsendi küündiv kolmandasharude osakaal Keilat ja Vasalemma. Teemakohaste arvtabelite tõlgitsemisel tuleb muidugi tähele panna, et näitarvud esitavad omavalitsuste rahvastiku hõivekoostist, mitte nende territooriumil paiknenud töökohtade struktuuri. Taoline vahetegemine on küllalt oluline Tallinna lähemas ümbruses, mis ladusa transpordiühenduse tõttu moodustab linnaga ühtse tööjõuareaali.

Üleminek turumajandusele on osundatud proportsioone muidugi kõvasti muutnud. Pealinnaregioonina on Harjumaa areng olnud kahtlemata kõige dünaamilisem ning maakonna majandusstruktuuris ületas kolmandassektori osakaal aastatuhande vahetusel kaks kolmandikku, teisesharude suhtarv oli langenud 30 protsendini ja esmassektoris leidis rakendust vaid neli protsenti maakonna kogutööjõust. Küsitlusstatistika kohaselt on tööjõud maakonnas vähenenud enam kui viiendiku võrra. Rahvusvaheliselt võrreldava metoodika järgi ulatus hõivatute arv Harjumaal 280 tuhande inimeseni, töötusmäär on püsinud aga stabiilselt allpool riigikeskmist taset [ESA 2003]. Tallinn on tublisti kasvatanud oma rolli Eesti suurima tööjõuareaali tõmbekeskusena, kuhu käiakse tööle ka väljastpoolt Harjumaa piire. Majanduserisused pealinnaregiooni ja teiste maakondade vahel on viimase kümnendi vältel kärisenud ülemäära suureks, mis kõneleb viljeldud regionaalpoliitika nõrkusest ning nõuab läbimõeldud abinõusid eri piirkondade arengu tasakaalustamiseks.

1.10. Eluase

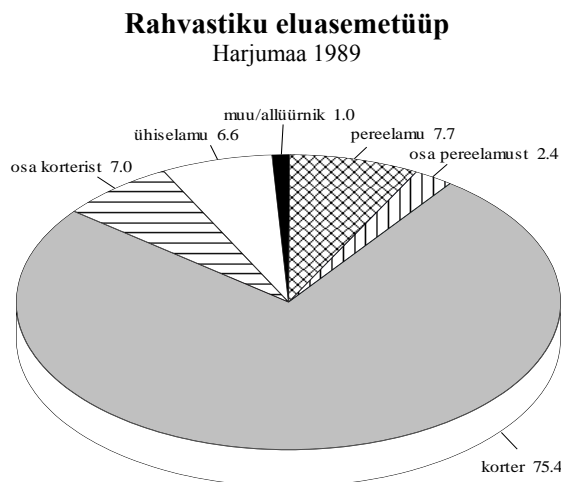
Rohkem kui poolsajandilise vaheaja järel viidi 1989 aastal koos rahvaloendusega läbi ka eluasemeloendus. Kuivõrd kogutav sündmusstatistika eluaseme kohta oli ja on jätkuvalt ametkondade vahel killustatud — ning mis hoopis tõsisem mure — rahvastikuandmetega seostamata, pakkus nimetatud loendus pärast Teist maailmasõda esimese inimkeskse ja süsteemse andmestiku kõnealuses valdkonnas. Muidugi on taoline äärmiselt kitsik teabeolukord üsna raskesti ühitatav rolliga, mida korteriolud rahva elulaadi ja heaolu kujunemisel etendavad. Tedaolevalt peetakse eluasemevajadust kaasajal inimõiguste lahutamatuks osaks, mis oma konkreetsetes väljenduses sõltub mõistagi rahvastiku vanus- ja leibkonnakoostisest.

Rahvastiku eluasemetingimuste käsitlust on mõistlik alustada eluasemetüübist, mis seondub nii pinna suuruse kui mugavusastmega ning ühendab sedaviisi eluaseme põhitunnused. Kõrvalolev joonis kinnitab tõsiasja, et Harjumaal on rahvastiku valdavaks eluasemetüübiks korter korruselamus. Käsitlusperioodi lõpul elas kortermajas ligi neli viiendikku (79.0 protsenti) maakonna rahvastikust ehk absoluutarvuliselt üle 437 tuhande inimese. Peremaja osakaal loendusel oli vähem kui kümnendik, millele vastab 58 tuhat inimest. Eesti üldtaustal kohtab veelgi korterikesksemat eluasemepilti vaid Ida-Virumaal. Muidugi on taolise olukorra tinginud Harjumaal keskmisest tunduvalt kõrgem urbanisatsiooniaste ning pealinna paiknemine maakonnas.

Harjumaal eluasemekoostise omapäraks on olnud ühiselamurahvastiku väga suur arvukus, mis peegeldab ühelt poolt kõrg- ja kutseõppeasutuste koondumist Tallinna, teisalt aga arvukate töölühiselamute olemasolu. Harjumaal polnudki ühiselamuelanike arv peremajas elanud rahvastikust arvuliselt eriti väiksem — ühiselamu oli koduks enam kui 38 tuhandele inimesele (6.6 protsenti). Allüürniku seisuses või mitte-eluruumis eluneva rahva osakaal piirdus 0.9 protsendiga. Eluasemeteave puudus aga enam kui nelja protsenti rahvastiku kohta, mis ületab asjakohase näitartu kõigis teistes maakondades, samuti pole sedavõrd kõrget vaegteabe määra täheldada ühegi teise loendusprogrammis sisaldunud tunnuse osas. Tuleb tähele panna, et teabe puudumine enam kui 25 tuhande inimese kohta ei räägi siiski rahvaloendajate kehvast töötulemusest, vaid kajastab eeskätt andmekogumise meetodikat militaarrahvastiku suhtes. Nimelt käskis loenduseeskiri kasarmumajutuse ülestähendamise asemel vastavad loenduslahtrid lihtsalt täitmata jätta. Muuhulgas annab taolisest toimimisviisist tunnistust vastava rahvastikurühma soovanuskoostis — üle nelja viiendiku on neist mehed, enamik vanuses 18-21 aastat. Küllap selle tõsiasja varjamissoov oli ka põhjuseks, miks eluasemeandmestiku ametlik töötlusprogramm ei näinud ette ühtegi vanuslõikelist tabelit.

Eluasemetüübi kõrval kajastavad kogumiku arvtabelid tähtsamate tunnusoontena veel eluaseme suurust ja mugavusastet. Statistiliselt võib eluaseme suurust iseloomustada mitmeti, kuid vastavust leibkonna tarvidusele peegeldab kõige paremini tubade arv ühe leibkonnaliikme kohta. Sellest lähtuvalt peetakse arenenud maades soovitavaks olukorda, kus igal leibkonna liikmel on omaette (magamis)tuba, millele lisandub veel vähemalt üks ruum ühiseks kasutamiseks. Eluruumide ja leibkonnaliikmete arvu võrdsust peetakse talutavaks tihelolekuks, kui aga kaks või enam inimest on sunnitud tuba jagama, hinnatakse eluase ülerahvastatuks.

Andmestikust nähtub, et Harjumaal on rahvastiku tihelolek, sarnaselt Eestile tervikuna, tänapäevasest normist veel üsna kaugel. Nii oli omaette tuba kasutada vähem kui viiendikul maakonna rahvastikust (17.9 protsenti) ning normaalolukorda, kus tubade arv leibkonnaliikmete arvu

vähemalt ühe võrra ületab, esines arusaadavalt veel harvemini. Teisisõnu elas neli viiest harjumaalasest kõrge tihedoleku või koguni üleasustuse tingimustes. Elamispinna ja rahvastikku leibkondlikult seostamata jääb taoline olukord muidugi märkamata, sest tervikuna pole tubade koguarv maakonna rahvaarvust kuigi palju väiksem. Teiste maakondadega võrreldes on paradoksaalne, et kõrge asustustiheduse põhjuseks pole sugugi mitte elamuehituse kiratsemine, vaid vastuoksa, just märkimisväärselt suur uusehituse maht. Muu hulgas annab viimastest tunnistust fakt, et ligi 85 protsendi maakonna elanike eluase pärineb Teise maailmasõja järgsest ajast. Kuivõrd tolleaegne massehitus juhendus mitte leibkonna suuruse poolt määratud eluasemevajadusest, vaid ülesandest toota võimalikult palju kortereid, on tulemus ootuspärane.

Teise eluaset iseloomustava põhitunnuse — mugavusastme — kaudu mõõtes paistab Harjumaa eluasemepilt tublisti parem. Käsitlusperioodi lõpul oli veevärgi ja kanalisatsiooniga varustatud 91.0 protsenti maakonna rahvastikust ning keskküte ja soe vesi oli olemas rohkem kui neljal viiendikul elanikkonnast (81.6 protsenti). Maakondade pingereas hoiab Harjumaa nende näitajate poolest teist kohta Ida-Viru järel, kus keskküttega varustatus oli veelgi kõrgem. Korterimugavused tõstavad kahtlemata elukvaliteeti, aga majandusülemineku kontekstis lisanduvad siia negatiivsed kõrvaljooned. Mõnusama elujärje kõrval tähendab kaugkütte ja sooja vee olemasolu ka kopsakamat arvet eluasemekulude eest, mis langeb dotatsioonide kaotamise järel 1990 aastate alguses elanike kaela. Parajalt on probleemi võimendanud ka omaaegse paneelhituse nigel kvaliteet ja üleliidulised standardid, mis ei arvestanud küllaldaselt kohalikku kliimat. Selle tulemusena on näiteks kütteenenergia kulu Tallinna magalarajoonides hinnatud ühe ruutmeetri kohta kuni viis korda kõrgemaks kui geograafiliselt mõnevõrra põhja poole jäävas Helsingis [World Bank 1993]. Kulude vähendamine eeldab suuri investeringuid, mida paraku napib nii elanikkonnal, varahaldajatel kui omavalitsustel. Pealegi kipub maksujõulisem rahvas paneelrajoonidest esimeste hulgas lahkuma.

Esitatud üldnäitajate taga peitub rahvastiku elamistingimuste ehk üllatavaltki suur varieerumus, millest rahvastiku- ja eluasemestatistika lahususe tõttu on seni süstemaatiline ettekujutus puudunud. Rahvastikukesksel käsitlemisel tõuseb esile eluasemetunnuste reeglipärane vanussõltuvus, mille najal viidatud erisusi on hoopis sisukam üldistada. Eluasemetüübis koondub asjaomane variatsioon peamiselt peremajas ning korteris elava rahvastiku omavahelise proportsiooni teisenemisele. Lapsi kõrvale jättes, kes eluaset ju täiskasvanuteta reeglina ei kasuta, on korterikeskne elamisviis valdav kõigis earihmades *resp* põlvkondades, seejuures kõige tüüpilisem nooremaeliste hulgas. Ühiselamuid kaasa arvates ulatus see Harjumaa kahe- ja kolmekümneaastaste seas suhtarviselt 95 protsendini. Pereelamurahvastiku suhtarv hakkas suurenema alles pensionieas ning jõudis maksimumini seitsmekümnendates eluaastates, kus vastav näitav lähenes viiendikule. Harjumaa ülejäänud maakondadest erinevat eluasemeolukorda ilmestas tõsiasi, et kõnealune maksimumtase jäi alla päris mitme maakonna miinimumile 20-aastaste hulgas.

Demograafilisest vaatenurgast peegeldab osundatud vanussõltuvus kaht liiki tegurite koosmõju. Ühelt poolt teeb eluasemevajadus läbi kindlakujulise muutuse seoses põlvkonna elutsükliga. Nii käib perekonna loomise ja laste sünniga kaasas tarvidus avarama elamispinna järele, laste kodust lahkudes aga ruumivajadus kahaneb ning vanemas eas saab järjest olulisemaks eluaseme asukoht, ligipääsetavus ning mugavused. Teisalt sõltuvad eluasemeolud kohorttegurist — kuivõrd vanemas eas vahetatakse elukohta suhteliselt harva, määravad pereloomise ajal valitsenud korteriolud paljus põlvkonna eluasemetingimused hilisematel eluetappidel. Loendusandmestiku hetklõikeline iseloom ei võimalda kummagi teguri kvantitatiivset panust täpselt eristada, kuid peremaja osakaalu tõusu koondumine pensioniea ümbrusse viitab üsna selgesti kohortteguri ülekaalule. Nõnda on vanemas eas oma maja soetamine individuaalse eluasemekarjääri väljendusena vähetõenäoline ja seevõrra väljendab pereelamurahvastiku osakaalu langus nooremate põlvkondade suunas peamiselt sõjajärgse elamuehituse korterikesksust. Vaatamata pereelamute ehituse hoogustumisele viimastel aastatel pole eluasemekoostise põhiproportsioonis lähitulevikus muutust oodata.

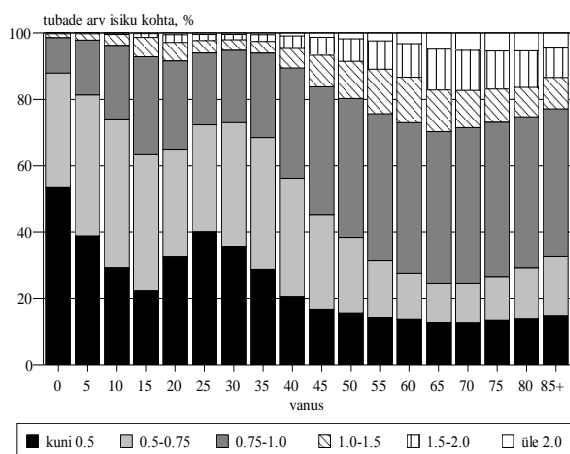
Tüübitunnusega samalaadseid erisusi võib kohata ka rahvastiku tiheliolikus ja mugavusastmes. Rahvastikutaaste seisukohalt tuleb lausa ebamõistlikuks pidada ülikõrget asustustihedust lapseperede hulgas, kellest vaid kümnendikul jagus omaette tuba igale pereliikmele. Ruumikitsikus hakkas märgatavalt leevenema alles viiekümnendate eluaastate künnisel seoses laste järk-järgulise kodust lahkumisega ning seejärel aitas elamistingimuste lahedamaks muutumisele kaasa lesestumine. Viimase teguri mõjust saab elueaerisuse tõttu osa eelkõige naisrahvastik, mis kokkuvõttes ongi naiste keskmiselt lahedamate elutingimuste põhjuseks meestega võrreldes. Tihelioleku seisukohalt olid kõige soodsamad seitsmekümneaastaste korteriolud, vanavanurieas tiheliolek pisut suurenes, peegeldades eakate asumist laste/sugulaste juurde ning vähesel määral ka siirdumist hooldeasutusse.

Korterikeskse eluasemekoostise tõttu jäi Harjumaa rahvastiku tiheliolek siiski ka eakamates vanusrühmades tähelepanuväärselt kõrgeks. Samas näitab eluaseme mugavusastme vanussõltuvus tiheliolekuga võrreldes just vastupidist suunda — kindlustatus mugavustega on kõrgeim nooremates vanusrühmades ning langeb miinimumini vanurieas. Võrreldes teiste Eesti maakondadega on see miinimumtase Harjumaal siiski küllalt hea: näiteks omas maakonna vanavanuritest veevärki üle nelja viiendiku ning keskkütet üle 70 protsendi. Teisisõnu on eluasemetingimuste põlvkondadevaheline ebahütlus Harjumaal märgatavalt väiksem kui Eestis keskmiselt.

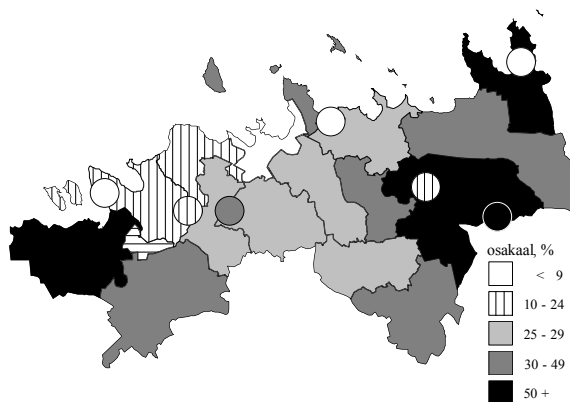
Vastukaaluks põlvkondlikule ühtlusele on eluasemetingimuste piirkondlik heterogeensus Harjumaal küllalt suur. Maakonna üldnäitajatele avaldab määravat mõju muidugi Tallinn, kus intensiivne suurelamuehitus on kasvatanud kortermajas elava rahvastiku suhtarvu käsitlusperioodi lõpuks üle nelja viiendiku (81.6 protsenti). Erinevalt tavapärasest polnud pealinnas osakaalult järgnevakas eluasemetüübiks aga sugugi mitte peremaja, vaid hoopis ühiselamu (6.9). Peremaja oli koduks kuuele protsendile tallinlastest, vane-mates eärühmades ulatus vastav suhtarv seitsmendikuni. Linliku infrastruktuuri väljaarendatusest ja uuemast elamufondist tingituna iseloomustas Tallinna ka tublisti parem varustatus korterimugavustega, paraku kaasnes sellega teisalt kõrge tiheliolek. Hästi teada olevaks elamu-ehituslikuks probleemiks on Tallinnas üheülba-lised magalad ning linnakeskme ümbruses olevate piirkondade heakorrastuse unarussejäämine, milli-sest pärandist ülesaamine võtab aastakümneid.

Harjumaa teiste linnasulate eluasemekoostis on küllalt eriilmeline. Eesti väiksemate linnade tavapärasest pildist irduvad eeskätt Maardu ja Paldiski, kus peremaja eluasemetüübina sisuliselt puudub. Samuti paistsid mõlemad linnad silma ühiselamurahvastiku kõrge osakaaluga: käsitlusperioodi lõpul elas Paldiski rahvastikust ühiselamus 14 protsenti ja Maardus vastavalt ligi üheksa protsenti. Linnasulate üleriigilises pingereas hoidis Paldiski selle näitarvuga esimest ning Maardu viiendat kohta. Kahele nimetatule olid eluasemekoostise üldjaotuse poolest küllalt sarnased ka Kehra ja Loksa — peremaja osakaal vastavalt kolmteist ja kuus protsenti —, kuid

Rahvastiku tiheliolek Harjumaa 1989

Pereelamurahvastik Harjumaa 1989

mõlemas asulas leidus väikelinna sobimatute paneelilamute kõrval siiski ka teistlaadset elumiljööd. Peremaja osakaal oli suurem Keilas (23 protsenti), Sauel (32) ning Aegviidus (54), kõigis kolmes oli vanemaealise rahvastiku valdavaks eluasemeks oma maja.

Erisus infrastruktuuri väljaarendatuses ning korterimugavuste astmes maakonnakeskuse ja ülejäänud linnaasulate vahel paistab Harjus väiksem kui teistes maakondades. Nõnda omas veevärki ja kanalisatsiooni tublisti üle üheksa kümnendiku Paldiski ja Maardu elanikest, Kehras, Loksal ja Sauel ligi üheksakümmend protsenti ning Keilas kolm neljandikku linnarahvast. Keskküttega oli nimetatud asulates varustatud vähemalt kaks kolmandikku rahvast, Paldiskis ja Maardus üle 90 protsenti. Ainsana eristus teistest Aegviidu, kus veevärki ja kanalisatsiooni omas vaid kolmandik elanikest. Mõnevõrra aitas seda ehk kompenseerida maakonna teiste linnasulatega võrreldes väiksem asustustihedus.

Harjumaa maarahvastik paistis teiste maakondade taustal silma üsna linliku eluasemekoostisega. Nõnda oli korruselamu korter koduks keskeltläbi kolmele viiest maaelanikust, aga peremajas elas vähem kui kolmandik valdade rahvastikust. Kõige korterikesksema eluasemepildiga valdadeks olid Harku, Keila ja Vasalemma, kus peremaja esindatus jäi allapoole viiendikku. Eluasemekoostise üldproportsioonilt meenusid need vallad rohkem linna kui maad, olles võrreldavad Kuressaare, Viljandi või Rakverega. Vasalemma, veidi vähemal määral ka Harku puhul, vajutas rahvastiku eluasemepildile täiendava pitseri karistusastus, mille asukad arvati loenduses samuti kohaliku rahva hulka. Sarnaselt sõjaväekontingendile nägid loendusreeglid ette, et vanglaasukatel jäetakse eluasemetunnused märkimata, mis seletab kõnealuste valdade vaegteabe väga suure määra kogumiku asjakohastes arvtabelites. Rahvastiku eluasemekoostiselt teise suhteliselt sarnase valdade rühma moodustavad Jõelähtme, Kose, Kuusalu, Nissi, Saku, Saue ja Sommerlingi, kus peremaja osakaal jäi 25-30 protsenti piirimaile. Peremaja esindatus oli maakonnakeskmisest kõrgem Anija (51 protsenti), Kõue (40), Loxsa (47), Padise (51), Raasiku (48) ja Viimsi vallas (39). Erisused tiheliolikus ning mugavusastmes on kooskõlas viidatud tüübijaotusega.

Kokkuvõtlikult toovad arvtabelid välja veneaegse korteripoliitika probleemipuntra, mille algpõhjus on rahvastiku eluasemevajaduse aastakümnetepikkune ignoreerimine. Konkreetsemalt oli halva olukorra tekkimises süüdi orienteeritus perede tegelikku ruumivajadust eiravale väikekorterile, kusjuures suuremate pindade ehitamist-omandamist kohati isegi administratiivselt piirati. Samuti püüti eluasemeprobleemi lahendada üksnes uusehituse varal, jättes täiesti unarusse olemasoleva elamispinna korrashoiu, rääkimata selle renoveerimisest. Tulemuseks on kahe peamise eluasemevajadust iseloomustava põhinäitaja — pinna suuruse ja mugavusastme — harukordne pöörsõltuvus. Nagu eespool selgitatud, asetab taoline süsteem lastepered kõige kitsamatesse, vanurid aga kõige vähema mugavusega tingimustesse. Piiratud võimaluste puhul peaks vähemalt kõnealune jaotus olema just vastupidine. Aastakümnete jooksul ühes suunas toimunud liikumise pööramine võtab aega ning kogumikuandmete valgusel jääb eluaseme tänapäevastele inimvajadustele vastavus Eestis probleemiks veel pikaks ajaks. Lähitulevikus ennustab vanussõltuvus jätkuvat liikumist (väike)korterikeskse elamisviisi suunas, vaatamata tüüpehituse lõppemisele. Inimarengulise tähenduse ning investeeringuvajaduse poolest pole rahvastiku eluase sugugi vähem oluline kui haridus, tervishoid või hoolekanne, mistõttu elamuküsimuste üle tasuks senisest rahvastikukesksemalt aru pidada.

2. ANDMEALLIKAD JA MÄÄRATLUSED

2.1. Sündmusstatistika

2.1.1. Rahvastikusündmused

Rahvastiku sündmusstatistika tugineb isikusündmuste kõiksele ja pidevale registreerimisele sõltumata nende toimumisajast ja -kohast. Samuti on tarvilik üheselt piiritleda rahvastik, kelle isikusündmused registreeritakse. Käesoleva kogumiku puhul on käsitlusalune rahvastik määratud Harjumaa piires asuva tava/alalise elukohaga, seega territoriaalset kriteeriumi rakendades. Sündmusstatistika hõlmatus seisukohalt on tähtis just tavaelamine maakonnas, samas kui Harjumaa rahvastikuga aset leidvad sündmused ise võivad toimuda ka mujal Eestis või välismaal. Rahvastiku elukoha ja sellesama rahvastikuga asetleidvate isikusündmuste toimumispaiga mittetäielik kokkulangevus on olnud ajast aega, ja on ka tänapäeval, põhimõtteline probleem. Muuseas tuleb just siit otsida põhjust, miks ainuüksi oma territooriumil asetleidnud rahvastikusündmuste fikseerimine ei anna ühelegi omavalitsusele ega maakonnale piisavat teavet rahvastiku sündmusstatistika pidamiseks.

Eestis ulatub rahvastikusündmuste kõikse registreerimise algus tagasi rootsi aega. Aastal 1686 andis Karl XI välja Kirikuseaduse, millega muudeti kohustuslikuks sünni (tol ajal ristimise), surma (matusetalituse) ja abielu (laulatuse) kirikuraamatusse kandmine. Koos sündmuse fikseerimisega pandi kirja ka sündmuses osalenute isikuandmed. Korraldus oli uuenduslik just selles mõttes, et esmakordselt kohustati üles märkima kõik asetleidnud asjakohased sündmused, rakendades niimoodi üht peamist tänapäevase sündmusstatistika põhimõtet — kõikust. Eelkõige selle põhimõtte kasutuselevõtmise tõttu loetakse Karl XI Kirikuseadust moodsa isikusündmuste registreerimissüsteemi nurgakiviks. Eesti oli tol ajal Rootsi krooni all, seetõttu laieneb meilegi au olla maailma vanima riigandmekorralduse emamaa. Eesti ala liitmise järel Venemaaga, kus sedalaadi tegevusest tol ajal veel hoopiski ei hoolitud, säilitas kohalik kirik isikusündmuste registreerimise, arvata ka Balti erikorra rõhutamise nimel.

Vene vägede Põhjasõja-aegne laastustöö ning 1711-1712 aasta katkulaine vähendas Eesti rahvaarvu pea kolmekordselt. Sedavõrd ulatuslik rahvastikukriis halvas ühiskonnaarengut mitmel viisil, paljudes kihelkondades katkes ka isikusündmuste registreerimine teatud ajaks. Ka on osa ülestähendatud andmeid tollaste ja hilisemate keeruliste aegade käigus kaduma läinud, kuid alates aastast 1834 on kirjapandu kogu Eesti territooriumi hõlmavana säilinud. Eesti arhiivides asub üks maailma ajaliseliselt ulatuslikem sündmusstatistilise allikmaterjali kogu, vanim on see näiteks kõigi Ida- ja Lõuna-Euroopa riikidega võrreldes. Alljärgnevas tabelis on esitatud praeguseini säilinud rahvastiku sündmusstatistiliste allikmaterjalide loetelu Harjumaa territooriumil asuvate (ka osaliselt) luterikihelkondade kohta, lisatud on ka samalaadne teave apostlike õigeuskoguduste kohta. Tasub tähele panna, et õigeusu kogudused ei pruukinud omada samalaadset territoriaalset ülesehitust, mistõttu nimekirja seda osa tuleb võtta tinglikuna. Nimekiri toetub Eesti Rahvastikustatistika Ühtlusarvutuste Programmi raames valminud Heldur Palli asjakohasele ülevaatele [Palli 1995].

Jättes isikusündmuste registreerimise põneva ajaloo siinkohal käsitlemata, on siiski tarvis rõhutada andmekorralduse põhimõttelist pööret 1926 aastal, mil rahvastikusündmuste registreerimiskohustus anti kirikult riigiametile [Teder 1939]. Reformi ettevalmistustöö tehti põhjalikult ning tagantjärele saab tõdeda tollase ümberkorralduse igakülgset õnnestumist. Reformi käigus loodud Perekonnaseisuamet arenes andmekvaliteeti ja selle tagamiseks vajaminevat tööd väärtustavaks asutuseks. Koos tollal eeskujulikult töötava Statistikaametiga suudeti Eestis realiseerida kõik toonased rahvusvahelised rahvastikustatistilised soovitusel. Nii kujunes Eesti sündmusstatistika lühikese aja jooksul üheks täpsemaks ja üksikasjalikumaks kogu maailmas. Paradoksaalselt annab tollase andmekorralduse tugevusest tunnistust Eesti sõjaaegne (kuni 1944 aasta suveni) rahvastikustatistika, kus säilis isikusündmuste registreerimise täpsus tasemel, milleni tänane korraldus enam kaugeltki ei küüni. Korrastatud sündmus- ja loendusstatistika oli ka sotsiaalteaduste kiire arengu tõukejõuks Eestis.

Kuigi Eesti sovetiseerimisega võeti Perekonnaseisuametilt ära osa tema endisi riigifunktsioone (sealhulgas rändesündmuste fikseerimine ning rahvastikuregistri pidamine, millist tööd alustati vahetult enne sõda), pisendati tema sotsiaalset kandepinda, ning sisuliselt kaotati andmekvaliteeti tagavate eeskirjade esmatahtsus, registreeriti veel 1950 aastatel rahvastikusündmusi küllalt eeskujuliku täpsusega. Võib-olla veidi liialt sirgjooneliselt üldistades, tundub Perekonnaseisuameti töö sealtpeale aasta aastalt, endiste töötajate pensionilesiirdumise ja üldise sovetiseerumisega

käsikäes alla käivat, kuni Vähi-Savisaare valitsuse otsuseni amet kui iseseisev riigiasutus likvideerida ning selle maakonnaarhiivid laiali jagada.

RAHVASTIKUSÜNDMUSED HARJUMAA LUTERIKIHELKONDADES

Kihelkond	Sünnid	Surmad	Abiellumised
Hageri*	1711-1778 1834-1937	1712-1778 1834-1940	1712-1778 1833-1940
Harju-Jaani	1689-1695 1701-1746 1801-1823 1834-1926 1935-1940	1711-1747 1801-1823 1834-1926 1835-1940	1689-1708 1711-1767 1801-1823 1834-1926 1935-1940
Harju-Madise	1785-1940	1785-1939	1785-1926 1929-1940
Jõelähtme	1714-1821 1834-1891 1908-1940	1714-1821 1834-1891 1908-1940	1753-1766 1834-1891 1908-1940
Jüri	1657-1709 1713-1740 1749-1800 1831-1846 1854-1940	1658-1709 1713-1740 1749-1847 1854-1940	1658-1708 1714-1740 1749-1852 1854-1891
Keila	1622-1626 1628-1632 1711-1752 1756-1758 1756 1772-1780 1801-1940	1622-1632 1693-1701 1711-1752 1758-1770 1773-1779 1834-1940	1622-1626 1628-1632 1710-1751 1756-1779 1834-1940
Kose	1694-1708 1712-1778 1802-1926 1929-1940	1698-1705 1708-1710 1715-1771 1773-1778 1802-1926 1929-1940	1694-1703 1705-1707 1720-1778 1802-1940
Kuusalu	1797-1799 1834-1926 1935-1940	1793-1831 1834-1926 1835-1940	1793-1891 1834-1926 1835-1940
Nissi*	1716-1790 1834-1940	1725-1813 1816-1831 1834-1940	1725-1940
Paldiski	1817-1833 1874-1939	1874-1940	1874-1940
Risti*	1748-1827 1874-1940	1760-1827 1874-1940	1748-1822 1874-1940 1801-1940

* Harjumaa piires osa kihelkonnast

Nõnda on vene aeg just sündmusstatistikat teiste andmeallikatega võrreldes eriti tugevasti räsitud. Eesti pole mitte ainult kõrvale jäänud poole sajandi pikkusest arengust teistes riikides, vaid kaotanud ka palju omaenese varasemast tasemest. Olemasoleva rahvastikustatistika madal kvaliteet, eelkõige andmete puudulik võrreldavus ajas ja ruumis on tõsiseks piduriks sotsiaalteaduste arengule [Anderson, Katus, Silver 1994; Katus, Puur, Sakkeus 1997; EKDK 2003].

RAHVASTIKUSÜNDMUSED TALLINNA LUTERIKOGUDUSTES

Kihelkond	Sünnid	Surmad	Abiellumised
Jaani Ipk	1870-1940	1870-1940	1870-1940
Jaani Ipk	1874-1940	1874-1940	1874-1940
Kaarli Ipk	1863-1940	1863-1940	1863-1940
Kaarli IIpk	1906-1940	1906-1940	1906-1940
Kaarli IIIpk	1919-1940	1919-1940	1919-1940
Niguliste	1834-1926	1834-1926	1834-1926
Nõmme	1922-1940	1922-1940	1922-1940
Oleviste	1834-1926	1834-1926	1834-1926
Pauluse	1904-1940	1904-1940	1904-1940
Peeteli	1927-1940	1927-1940	1927-1940
Peetruse			1939
Pühavaimu	1834-1949	1834-1940	1834-1940
Soome-Rootsi	1834-1926	1834-1926	1834-1926
Mihkli	1839-1940	1939-1940	1939
Toompea	1834-1940	1834-1926 1928-1940	1934-1926 1928-1940

Võttes teadmiseks andmekorralduse Eesti oludes tähtsat rolli mänginud kujunemislool, pidas käesoleva kogumiku poolt käsitletava ajavahemiku 1965-1990 jooksul arvestust sünni-, surma-, abielu- ja lahtusjuhtude üle Perekonnaseisuamet. Kehtinud korra kohaselt lasus sünni- ja surmajahu informeerimiskohustus isikul, Perekonnaseisuamet täitis asjaomase juriidilise toimingu kõrval ka vastava registreerimislehe. Abiellumine ja lahutus registreeriti Perekonnaseisuametis, kus täideti ühtlasi registreerimisleht. Kõigi lehtede teine eksemplar saadeti Statistikaametisse, kelle kohustus oli info Moskva ettekirjutuste järgi kodeerida ja hilisemal ajal ka sisestada ning seejärel tabuleerida (kohaliku tabuleerimismasinaga, 1965-1980) või tabuleerimiseks Moskvasse saata (1981-1990). Nende toimingute järel tagastati registreerimislehed Perekonnaseisuametile, kes säilitas need eeskujulikult korrastatuna ameti keskarhiivis Toompeal.

Erandina registreeris elukohavahetusi, täpsemini väljastas sissekirjutuseks nimetatavat lubatähte elada kindlaksmääratud aadressil, Siseministeeriumi alluvuses tegutsenud passilaud. Sissekirjutuse vormistamisega paralleelselt täideti ka asjakohane registreerimisleht, mis fikseeris sissekirjutusloa andmise nii elukohavahetuse tegelikust toimumisest kui selle toimumisajast sõltumata.

Et peale muude eeltingimuste oli sissekirjutuseks nõutav ka eelmisest elukohast väljakirjutus, tegeles passilaud samuti väljakirjutuse vormistamisega, teisisõnu elukohast lahkumise fikseerimisega. Kuigi vormiliselt sarnane, oli viimatinimetatud toiming sissekirjutusest üsna erinev, sest ei nõudnud seaduste ja ametnike meelevalda kuulunud lubatähe taotlemist. Ometi polnud ka väljakirjutustoimingul otsest sõltuvust tegeliku elukohavahetusega. Statistilisest seisukohast oli väljakirjutuse registreerimislehe vorm ja täitmisjuhised praktiliselt identne sissekirjutuslehega. Isikutunnuste osas oli nii sisse- kui väljakirjutuse registreerimisleht ebatäiuslik, samuti on kummagi andmetäpsus Perekonnaseisuameti registreerimislehtedega võrreldes märkimisväärselt madalam.

Elukohavahetuse registreerimislehed saadeti Statistikaametisse, kus järgnesid teiste

rahvastikusündmuste arvestamisega sarnased protseduurid. Arhiveerimiskohustusega ei koormanud ennast ükski ametiasutus ja lehed visati peale kasutamist Statistikaameti poolt ära.

RAHVASTIKUSÜNDMUSED HARJUMAA JA TALLINNA
APOSTLIKU ÕIGEUSU KOGUDUSTES

Kogudus	Sünnid	Surmad	Abiellumised
Angerja	1894-1940	1894-1940	1894-1939
Kopli Nikolai	1914 1916-1939	1914 1916-1940	1914 1916-1940
Kuimetsa	1896-1938	1896-1938	1896-1938
Leesi	1896-1916	1896-1916	1896-1916
Nõmme Ristija Johannese	1822-1939	1922-1940	1922-1939
Paldiski	1798-1926	1798-1926	1798-1926
Pühtitsa	1918-1926	1918-1926	1918-1926
Tallinna Aleksander Nevski	1800-1926	1800-1926	1800-1926
Tallinna Aleksandri III	1899-1914	1899-1914	1899-1914
Tallinna Aleksandri Surnuaia	1857-1926	1857-1940	1857-1940
Tallinna Issanda Muutmise	1891-1939	1891-1939	1891-1939
Tallinna Kaasani	1797-1926	1797-1926	1797-1926
Tallinna Nikolai	1783-1788 1790 1792-1794 1796-1799 1801-1926	1783-1788 1790 1792-1794 1796-1799 1801-1926	1783-1788 1790 1792-1794 1796-1799 1801-1926
Tallinna Sõjaväe haigla	1907-1908 1912-1913 1915-1918	1907-1908 1912-1913 1915-1918	1907-1908 1912-1913 1915-1918
Tallinna Simeoni	1831 1833 1834-1839 1842-1935	1831 1833 1834-1839 1842-1932	1831 1833 1834-1839 1842-1936
Tallinna Toompea Aleksandri	1939	1939	1937-1940

Erandina taotles osa aastate sisse- ja väljakirjutuslehed endale professor Ann Marksoo initsiatiivil Tartu Ülikooli geograafia kateeder, kus neid täiendavalt töödeldi. Peamiselt käsitsi aset leidnud töötlus on tüütu tööna meele mitmel toleaeagsel tudengil, aga Statistikaameti arvutikandjal oleva andmefaili samaotstarbeline kasutamine ei tulnud aga kõne alla ei tollal ega hiljemgi, sest sisestatud info kustutati lintide korduvkasutuse eesmärgil (andmefailid on säilinud alles 1986 aastast). Prof. Marksoo ütluse järgi on säilinud elukohavahetuse registreerimislehed 1980, 1981, 1986, 1987 ja osaliselt 1988 aastast. Alles on ka käsitusperioodi kahe viimase aasta 1989-1990 lehed.

Alljärgnevalt on selgitatud käesolevas kogumikus kasutatud näitarve, mille abil üksikisikute kaupa ülestähendatud sündmusjärgne informatsioon on integreeritud rahvastiku protsessi- ja seisundinäitajateks. Ülevaade definitsioonidest pole muidugi kõikehõlmav, eelkõige on rõhk asetatud veneaegse statistika erijoonte ja nende määratluste, mis käsitletava ajavahemiku 1965-1990 jooksul teisenedes on andmevõrreldavuse seisukohalt olulise tähendusega. Käsitus liigub esmasnäitajate teis- ja integreeritud näitajate suunas, mis üksikasjades ei pruugi kokku langeda näitavate esitusjärjekorraga kogumiku arvtabelites.

Sündide, täpsemalt elussündide arvestus 1965-1990 toetub sünniakti nime kandvale dokumendile, mis on koostatud iga sünnijuhtumi kohta vanema(te) poolt Perekonnaseisuametile esitatud (osalt dokumentidelt pärineva) teabe ja sünnitusmajast antud sünnitõendi alusel. Eestis kehtinud NLiidu Tervishoiuministeeriumi määratluse kohaselt on sünnina arvestatud sellise lapse ilmaletulek, kelle sünnikaal oli vähemalt 1000 grammi, pikkus 35 cm ning ema raseduskestus vähemalt 28 nädalat. Väiksema sünnikaalu või lühema raseduskestusega emahust väljunud loode registreeriti sünnijuhuna üksnes siis, kui ta elas seitsme päeva vanuseks, vastupidisel juhul aga iseenesliku abortina. Maailma Tervishoiuorganisatsiooni määratlus, mis arvestab sünnina loodet alates sünnikaalust 500 grammi, rakendati Eestis 1. jaanuarist 1992. Niisiis on definitsiooni erinevuse tõttu elussündide arv tegelikuga võrreldes pisut alahinnatud, kuid kogu käsitletava ajavahemiku jooksul siiski ajas võrreldav. Sünniaktis on lapse sünnikohana märgitud ema alaline elukoht, viimase puudumisel aga sünni registreerimisjärgne haldusüksus. Sama põhimõtte kohaselt on arvestatud ka sünde, mille on registreerinud Eestis alaliselt mitte-elavad vanemad. Kuigi sündide arvestus toimus erinevalt loenduselt juriidilise (sissekirjutusjärgse) elukoha järgi, võib sünniandmeid ning alalise rahvastiku loendusandmeid lugeda üksteise suhtes piisava täpsusega vastavuses olevaiks. Ajamääratluse mõttes on sünniandmed töödeldud lapse sünnikuupäevast, mitte sünni registreerimisajast lähtudes. Erandina on registreerimisaja järgi arvestatud neid sünde, millest Perekonnaseisuametile on teatatud sünniaastale järgneva aasta teises kvartalis või hiljem.

Sünnijuhtude hulgas on eraldi välja toodud *surnultsünnid*, mille arvestus tugineb samuti sünniaktile. Lapse ilmaletulek surnuna on niisugusel juhul märgitud omaette tunnusena. Surnultsünninuks on arvatud selline laps, kellel vahetult peale emahust väljumist puudusid elumärgid: puudus hingamine, südamelöögid ja spontaansed liigutused; omaaegse praktika kohaselt on nimetatud kolmest elutunnusest käsitletud peamisena hingamist. Sünnidefinitsiooni eripära tõttu on osa surnultsünnide registreeritud iseenesliku abortina, millekohane selgitus on esitatud allpool, imikusurma käsitlemisel. Surnultsünnide osakaal sünnijuhtude koguarvus on olnud nii Eestis tervikuna kui ka Harjumaal 1965-1990 suhteliselt väike, mistõttu käibinud sünnidefinitsiooni mõju pole eksitav.

Surmajuhtude arvestus 1965-1990 toetub surmaaktile, mille täitis Perekonnaseisuamet iga üksikjuhtumi kohta meditsiinilise surmatõendi ja surnu dokumentide (pass) ja/või ligimeste poolt antud ütluste alusel. Meditsiinilise surmatõendi koostas reeglina arst, kuid maa-asulates oli dokumendi täitmisõigus ka velskril. Valdava osa surmajuhtude kohta jõudis teave Perekonnaseisumetisse mõne päeva jooksul pärast sündmuse toimumist, sest ameti pädevuses oli ka matusetalituse korraldamiseks nõutava tõendi väljastamine.

Surmaandmete territoriaalne arvestus on käsitletava ajavahemiku jooksul toimunud surnu alalise elukoha alusel, viimase puudumisel surmajärgse haldusüksuse järgi. Sarnaselt sündidega hõlmab ka surmajuhtude registreerimine piisava täpsusega loendusjärgset alalist rahvastikku, kuigi sündmus- ja loendusstatistikas rakendatud elukoha määratlused erinevad teineteisest. Ajalises mõttes on surmaandmete töötlusaluseks surma kuupäev, mitte surma registreerimise aeg. Erandina on registreerimisaja või oletatava surmaaja järgi arvestatud juhte, mille kohta surmaakt on koostatud sündmuse toimumisajast oluliselt hiljem, tavaliselt juurdlusandmetele ja/või lahkamistulemustele toetudes.

Surmajuhtude hulgas on eraldi arvestatud *imikusurmajuhte* nende erilise tähenduse tõttu ühiskonna sotsiaalse arengu indikaatorina. Imikusurmana on registreeritud elussünninud lapse surmajuht tema esimese eluaasta jooksul, mil suremus on teatavasti tuntavalt kõrgem hilisema

lapseeaga võrreldes. Ka imikusurmajuhtude arvestus 1965-1990 tugineb Perekonnaseisuameti poolt koostatud surmaaktile, mis standardse dokumendiga võrreldes sisaldab teavet ka täiendavate surmaasjaolude ja lapse ema kohta.

Kõnealuse ajavahemiku imikusuremusandmete kasutamisel tuleb silmas pidada omaeegset sünndefinitsioonist johtuvat mõju. Jättis ju NLiidu Tervishoiu-ministeeriumi sünnumääratluse rakendamine registreerimata just kõrgeima suremusriskiga (alakaalulise ja enneaegse) vastsündinu juhul, kui ta esimese elunädala jooksul suri. Loogilist rada edasi minnes jäi sünnumijuhuna registreerimata laps muidugi välja ka suremusstatistikast. Kui tollane definitsioon alandas sündide arvu ebaolulisel määral, siis mõju imikusurmajuhtude arvule oli paraku tuntav. Sünndefinitsiooni mõju imikusuremusnäitajatele on analüüsitud Eesti 1992-1993 andmestikule tuginevalt [EKDK 1994b]. Väärrib rõhutamist, et rahvusvahelise võrdluse keerukuse taustal on Harjumaal imikusuremusandmed ajatrendina siiski võrreldavad, kuivõrd sünndefinitsioon oli ühesugune kogu käsitletava ajavahemiku jooksul.

Abiellumiste arvestus 1965-1990 toetub abieluaktile, milline dokument täideti Perekonnaseisuameti poolt üheaegselt sõlmitud abielu juriidilise fikseerimisega. Seadus nõudis abiellumise vormistamiseks kindlate tingimuste täitmist, mistõttu pruut ja peigmees olid kohustatud koos avaldusega esitama ka asjakohased andmed oma isiku kohta, mida kasutati abieluakti koostamisel. Iga abiellumise kohta täideti üks akt, st rahvastikusündmuseks on olnud abiellumine, kuigi selles osalevaid isikuid on ikka kaks. Niisiis on abiellunute arv kaks korda suurem abiellumiste arvust, samuti on Eesti oludes täpselt võrdne abiellumiste soostruktuur. Eespool käsitletud sünnumi- ja surmajuhuga võrreldes on abiellumisel veel seegi erisus, et üks ja seesama isik saab abielluda mitu korda. Nii esmas- kui korduvabiellumise puhul on abieluakti vormistus allunud ühelaadsele protseduurile.

Abiellumine on ainuke rahvastikusündmus, mida kogu käsitlusala ajavahemiku jooksul on kõikselt ja vahetult registreerinud Perekonnaseisuamet, mistõttu andmestik juriidiliselt sõlmitud abielude kohta on eriti täpne. Hoopis iseasi on muidugi abiellumise kui rahvastikusündmuse tähendus ühiskonnas. Veel paarsada aastat tagasi hõlmas abiellumisuhtude ametlik (tollal siis kiriklik) registreerimine praktiliselt kõiki uusloodud perekondi, andes niimoodi igati soliidse aluse peremoodustusprotsessi käsitlemiseks. Aegamisi hakkas vormistatud abielu sellist ainupositiooni kaotama, milline suundumus 30-40 aastat tagasi süvenes juba arvestatavaks. Eesti rahvastik säilitas teatavasti ka vene ajal oma peremoodustusprotsessi nn baltoskandia mudeli, kus juriidilise abielu tähendus vähenes eriti ulatuslikult. Nõnda pole ainuüksi abiellumisstatistika põhjal võimalik Eesti rahvastiku perearengu kohta järeldusi teha, hoopis ebapiisav, kui mitte kasutu, on see esmaskooselu käsitlemisel.

Tähelepanelik tuleb olla regionaalse abiellumusstatistika, niisiis Harjumaad tervikuna ja eriti maakonnasisesid piirkondi iseloomustava teabe kasutamisel. Ühe abiellumisuhtu registreerimisega koguti teave kahe inimese kohta, kelle alaline elukoht võib olla erinev. Kogumikus hõlmatud ajavahemiku 1965-1990 vältel on abieluaktidele toetuva abiellumusstatistika tegemisel valitsenud küll ühesugused nõuded, kuid seni pole ühtegi analüüsi selle kohta, mil määral reegleid järgiti ja mil määral need mõjutasid piirkondlikku abiellumusstatistikat. Abiellujate kokkulangeva aadressi, samuti ühe ja sama haldusüksuse piires elavate abiellujate puhul on abiellumine arvestatud pruudi-peiu elukoha järgi. Eri haldusüksustest pärit abiellujatel on aga aluseks abielu registreerimise paik. Viimase suhtes polnud abiellujad päris vabad: reeglite kohaselt pidi selleks valitama ühe abielluja elukohajärgne perekonnaseisuamet, mis kaudselt tähendas abiellumise arvestust ühe, enesemääratluse kaudu fikseeritud abikaasa elukoha järgi. Erandi moodustasid kinnipidamiskohtades viibivate isikute abiellumised, mis registreeriti kinnipidamispaiga asukoha järgi.

Vastandina probleemsele toimumiskoha arvestusele on abiellumise ajamääratlus täpne. Langeb ju abiellumise kui juriidilise sündmuse toimumis- ja registreerimisaeg õnnelikult kokku. Nõnda pole karta sedalaadi vastuolusid, mis surma- ning veel enam sünnumijuhude puhul on vene ajal ja kahetsusväärsest hiljemgi küllalt tüüpilised, eriti statistiliste andmete kuulõikelisel esitusel.

Lahutuste või pikemalt abielulahutuste arvestus 1965-1990 toetub lahutusaktile, mis samuti nagu abieluaktki täideti Perekonnaseisuametis üheaegselt lahutuse juriidilise vormistamisega. Lahutuseks pole läbi aegade piisanud ainuüksi abielupoolte soovist, mistõttu lahutumusstatistika on alati olnud suuremal või vähemal määral sõltuv seadusandlusest ja sisaldab seetõttu tegelike protsesside väärtuslikkust. Kogumikus käsitletava ajavahemiku algusse langevad kaks tähtsat (NLIidu Ülemnõukogu Presiidiumi määrus, 10. detsember 1965 ja uus Perekonnaseadus, 1. oktoober 1968) ja mitmed neist tulenevad õigusaktid, mis vähendasid lahutuse registreerimiseks esitatavaid nõudeid ja lihtsustasid protseduuri. Seetõttu on 1960 aastate teisel poolel lahutusi registreeritud hoopis rohkem kui varasematel kümnenditel, kuid asjakohane võrdlusprobleem jääb põhiosas siiski kogumiku ajaraamidest välja.

Eesti lahutusstatistikale on märkimisväärselt suurt mõju avaldanud omalaadne kord, mis lahutuse juriidilise vormistamise ajaliselt kahestas. Kohtu poolt tehtud otsus abielu lahutada jõustus siis, kui endised abikaasad registreerisid otsuse Perekonnaseisuametis. Sellekohast sundust praktikas aga polnud, kui isik ei kavatsenud uuesti abielluda, muuta (ennistada) oma nime või muul põhjusel pöörduda ameti poole. Nõnda on märgatav osa lahutusi Perekonnaseisuametis registreeritud hilinemisega, pealegi ei sooritanud endised abielupooled toimingut üheaegselt. Samuti on küllaltki suur osa, eriti kesk- ja vanemaealisi naisi oma lahutuse hoopis registreerimata jätnud. Niisiis vormistati sündmusstatistika aluseks olev lahutusakt ajahetkel, mil esimene abielupooltest pöördus kohtuotsuse järel Perekonnaseisuameti poole, kusjuures lahutuse toimumiskohana registreeriti pöörduja alaline elukoht.

Statistika vaatenurgast on hoopis mõistlikumalt arvestatud neid lahutusi, mille registreeris kohtuväliselt vahetult Perekonnaseisuamet, sest neis langesid kõik tarvilikud juriidilised toimingud ajaliselt kokku ja üheaegselt on fikseeritud ka andmed lahutajate kohta. Perekonnaseisuamet sai õiguse lahutusi registreerida eelnimetatud seadusandlike aktidega ainult lastetute abielude puhul, kui mõlemad abielupooled esitasid ühisavalduse koos varalistest pretensioonidest loobumise äramärkimisega. Neid tingimusi täitvaid lahutusi on olnud muidugi tuntav vähemus lahutuste üldarvust, kuid siiski arvestataval määral nõrgestamaks niigi õnnetu lahutusstatistika metodoloogilist alust. Kokkuvõttes on kahte inimest puudutav lahutus registreeritud rahvastikusündmusena sageli vaid ühe osapoole kaudu ja erinevalt abiellumisest pole seda sündmust võimalik isikujärgselt analüüsida. Eelpool käsitletud abieluandmestikuga võrreldes on territoriaalne lahutusstatistika samal põhjusel ning samalaadsete, kuid tugevamalt toimivate asjaolude mõjul veelgi ebamäärasem. Samuti ühendab lahutust abiellumisega ka sündmuse kordumisvõimalus nagu ka esmas- kui korduslahutuse registreerimise ühelaadne protseduur.

Rändejuhtude arvestusaluseks ajavahemikul 1965-1990 oli kaks dokumenti: sisse- ja väljakirjutusleht, millest kumbki kajastas vastavasisulist juriidilist toimingut. Sissekirjutuseks kutsutud lubatähe saamiseks olid kehtestatud n-õ seaduslikud piirangud, millele kohati lisandus ametnike omavoli. Nii näiteks oli sissekirjutuse saamiseks nõutud nn korteriorderi olemasolu, "vaba" elamispind mitte alla üheksa ruutmeetri inimese kohta (kuus ruutmeetrit lähisugulase asumisel asjaomasel elamispinnal), maja mittekuulumine avariiohtlike või perspektiivsele lammutamisele minevate hoonete nimekirja jms. Suuremates linnades kehtisid täiendavad, n-õ ülelinnalised piirangud, samuti teostas Siseministerium sissekirjutuse andmise või sellest keeldumise kaudu nii omaenda ametkonna kui partei ning teiste ideoloogiaasutuste poliitikat. Veel kehtisid sissekirjutuse erireeglid sõjaväelaste, erusõjaväelaste, liiduvõttevõttesse töölesuunatute, noorspetsialistide jt tarvis, mis üldjuhul andsid neile tavakodanike arvel teatud eelised. Kogu selle sasipuntra juures on arusaadav, et osa inimesi ei saanudki lubatäheks vajalike tingimuste puudumisel sissekirjutust soovitud paigas või loobusid seda taotlemast. Osal niisugustest juhtudest jäi ära ka plaanitud elukohavahetus, teisel osal leidis see siiski aset. Oli ju käsitletud ajavahemikul praktikas karistatav küll sissekirjutuse puudumine, enam mitte aga tegelik elamine sissekirjutusest erineval aadressil. Igal juhul tuleb tähele panna, et kõik juriidilise vormistusega tegelikud elukohavahetused on rändestatistikas kajastamata.

Sõjajärgsest rahvastikuarvestusest, sealhulgas rändestatistikast on tervikuna kõrvale jäetud Eesti piires asunud sõjaväeterritooriumidel toimunu. Tollase korra kohaselt vormistati tsiviilhaldusalalt armeehaldusalasse (ka kinnipidamiskohta) suundunud isikule väljakirjutus, kus sihtkoha mäрге puudus. Sellest n-õ mustast august väljumisel vormistati omakorda sissekirjutus, kus puudus lähtekoht. Sedalaadi elukohavahetusi, mis on eri viisil ka registreeritud, tunti erirände nime all ja arvestati tavaliselt tsiviilrändest eraldi. Kõik liikumised mustas augus endas, seega siis sõjaväeterritooriumide ja kinnipidamiskohtade vahel Sahhalinist Saaremaani, pole aga rändestatistikaga hõlmatud.

Rändestatistika seisukohast poleks sedalaadi korraldusel veel häda midagi, kui puudunuks erandid. Üheks selliseks erandolukorraks kippus kujunema sõjaväelase (ohvitseri ja üleajateenija) ning tema pereliikmete sissekirjutus armeehaldusalalt tsiviilalale. Selle vormistus toimus vahel samalaadselt ajateenistusest vabanenute sissekirjutuse vormistamisega, kuid võis jääda statistiliselt hoopis arvestamata. Mistahes linnas/vallas paiknenud sõjaväeterritooriumilt sama üksuse piires korteri saanud ohvitseriperele võidi sissekirjutuslehed täitmata jätta sel põhjusel, et elukohavahetus ju formaalselt ei ületanud linna administratiivpiiri. Muidugi jäi seejuures tähele panemata, et sõjaväeterritooriumile saabumisel, st kusagilt mujalt Eestisse saabumisel, ei täidetud ohvitseripere kohta mingeid rändearvestusdokumente. Sama olukord kehtis ka omalaadse seltskonna, nn sõjaväega sideme kaotanute suhtes, kellele tuli armeehaldusalalt minemaajamise järel elamispind anda tsiviilvõimul. Kokkuvõttes tuleb tähele panna, et armee- ja tsiviilhaldusterritooriumi vahelistest tegelikest elukohavahetustest jäi osa asjakohaselt vormistamata ning rändestatistikas kajastamata.

Ka sisse- ja väljakirjutusega hõlmatud elukohavahetustest on rändestatistikas arvestamist leidnud vaid üks osa, teine osa jäeti kõrvale tol ajal kehtinud rändejuhu ruumilise definitsiooni või segase ajamääratluse tõttu. Ruumilisest seisukohast kuulusid arvestamisele ainult need rändejuhud, mis toimusid üle maakonna või linna/alevi halduspiiri. Lisaks haldusüksuse siserändele jäeti kõrvale ka märkimisväärne osa maahaldusüksuste vahelisest rändest. Teadaolevalt ei arvestatud NLiidus maarahvastiku rändejuhete kuni 1956 aastani üldse. Eesti oli esimene piirkond, kus nimetatud ajast hakati pidama arvestust maarahvastiku rände selle osa kohta, mis mõjutas linnarahvastikku või väljus ühe maakonna piirest. Ülejäänud maarahvastiku rändejuhete statistika ei hõlmanud. Niisiis, Harjumaa rändearvestuses ajavahemikul 1965-1990 kajastub süstemaatiline maarahvastiku rändejuhete alaarvestus. Administratiivpiiride teisenemise korral tähendab see ühtlasi ka mittevõrreldavust ajas.

Ka rändejuhu ajaline määratlus koos alalise/ajutise staatusega põhjustas segadust, jättes veel ühe osa juriidiliselt vormistatud sündmustest statistiliselt arvestamata. Ühelt poolt nõudis kehtinud kord sissekirjutamist kolme (maa-asulas seitsme) päeva jooksul sõltumata sellest, kas elukohavahetus oli ajutist või alalist laadi. Sellest kogumist ei arvestatud rändestatistikas neid elukohavahetusi, mille kestus oli alla poolteise kuu või leidis aset puhkuse ja ravi (haiglas ja sanatooriumis viibimise aeg) eesmärgil. Teisalt polnud ajutise elukohavahetuse puhul nõuet vormistada väljakirjutust, kuigi sissekirjutus uues elukohas tuli registreerida. Kuivõrd ajutiseks loeti näiteks kõik õpingutega seotud elukohamuutused olenemata õpiaja pikkusest, siis jäid rändearvestusest välja ka viis ja enamgi aastat kestnud elukohavahetused. Kogu selle segaduse väljendusena ei lange Eesti siserände sisse- ja väljakirjutuste arv hoopiski mitte kokku. Veel on tarvis tähele panna, et rändearvestuses rakendatud alalise ja ajutise elukohavahetaja mõiste ei lange kokku vastava loendusjärgse rahvastikuosaga. Viimases arvestati alalise rahvastiku hulka teatavasti kõik antud territooriumil enam kui kuus kuud viibinud isikud.

Kirjeldatud kokku võttes tuleb tõdeda, et kogumikku lülitatud Harjumaa rändeandmed sisaldavad suuremal või vähemal määral kõiki andmetäpsust nõrgestavaid asjaolusid. Ühelt poolt on tegemist süsteemse sisse- ja väljarände alaarvestusega, teisalt ei lähe ka olemasolevad arvud omavahel kokku. Käsitleva ajavahemiku rändestatistika omaaegsed tabulatsioonid Harjumaa kohta on nii pinnapealsed, et andmekvaliteedi hinnangut pole võimalik anda, küll laseb sõjaväeterritooriumide suhteline vähesus maakonnas oletada vähemalt selle teguri poolt põhjustatud vea tagasihoidlikumat tähendust. 1988 aastast otsustas Eesti Statistikaamet rändearvestust pidada vaid sissekirjutuse alusel, hinnates ka väljarännet sissekirjutuslehe kaudu. Paraku pole analüüsitud selle

olulise meetodikamuutuse mõju rändestatistikale, kuid eeldatavasti tekitab see teatud mittevõrreldavuse kogumiku kolme viimase aasta rändearvude osas. Niisugused Eesti oludesse mittesobivad rändearvestuse põhimõtted, mis toetusid elukaugele juristikale ning eirasid sündmusstatistika kõiksuse põhimõtet, säilisid käsitletava perioodi lõpuni, et paar aastat hiljem nn rahvastikuregistri eestvõttel teiseneda kilplaslikuks süsteemiks. Nõnda on käsitletava ajavahemiku rändeandmestik kogu kirjeldatud probleemsele vaatamata ometi hulga täpsem nüüdis-Eesti rändestatistikast.

2.1.2. Iive ja rahvaarv

Piisavalt suurearvulise rahvastikukogumi puhul koonduvad üksikud rahvastikusündmused stohhastilise protsessi tunnuseid omavasse voogu, mis kujundab rahvastikuseisundi. Iseenesest on rahvastikuseisundi teisenemine pidev protsess, kuid tavaliselt fikseeritakse muutus kokkulepitud ajamomendiks ning kindla ajasammuga. Rahvusvahelises võrdluses on enim kasutatud kalendriaastasammu, mis fikseerib rahvastikuseisundi aasta alguses (1. jaanuar) või keskpaigas (1. juuli). Eesti rahvastikustatistika on sõjaeelse aega tagasiulatavalt kohanenud esmanimetatud andmeesitusega, mida tavapärasena on rakendatud ka käesolevas kogumikus.

Suurimat integraalset tähendust omavad üksteise suhtes vastandliku toimega n-õ paarsed põhirahvastikusündmused, sünni- ja surmajuhud ning sisse- ja väljaränne. Sündide ja surmade arvu vahena leitakse *loomulik iive* ning sisse- ja väljarännete arvu vahena *rändeiive*. Mõlema sündmuspaari rahvastikuseisundit teisendav toime on üldine, teisisõnu hõlmab see rahvastikukoostist kõigi tunnuste lõikes. Reeglina muutub ka rahvaarv, vaid vastandsündmuste täieliku kokkulangevuse korral püsib see üldnäitaja stabiilsena. Loomuliku ja rändeiibe tervikmõju väljatoomiseks rahvaarvule esitatakse sageli ka protsesse summeeriv *koguiive*.

Iive erineb rahvastikusündmusest eelkõige selle poolest, et tegemist pole esmasprotsessiga, mistõttu erinevalt sünni- ja surmajuhust ning sisse- ja väljarändest võib see peale positiivse väärtuse omandada ka negatiivse. Samuti tuleb iibenäitajate kaudu kõige lihtsamal vormis esile rahvastikustatistika sisemise konsistentsuse olulisus: näiteks võib rahvastiku koguiive ja sealt tulenevalt rahvaarv osutada ebatäpsuseks ka siis, kui surma-, sünni- ja väljarändejuhud on äärmise täpsusega registreeritud. Just sedalaadi olukorra tõttu, jättes küll kõrvale viite äärmise täpsuse kohta mistahes rahvastikusündmuste fikseerimisel, kaldub nüüdis-Eesti rahvaarvu veamäär koguni viie protsendini, so ligikaudu XVII sajandi olukorda iseloomustanud tasemeni.

Kitsamas, kuid valdavalt levinud tähenduses käsitletakse loomulikku ja rändeiivet (ning nende summana koguiivet) rahvaarvu *muutuskomponentidena*. Nimelt saab loendusjärgsele rahvaarvule iibe lisamisel leida *arvestusliku rahvaarvu* mistahes ajahetke kohta. Selle äärmiselt lihtsa tehte puhul tuleb siiski ette sagedasi ebatäpsusi ja koguni vigu. Esiteks on oluline tähele panna, et iibearvestusega hõlmatud ajaperioodi algus langeks täpselt kokku loendusmomendiga. Enamasti pole see nii, sest rahvaloenduse kriitiline moment ei ole sätitud 1. jaanuarile, sündmusstatistilised kokkuvõtted hõlmavad aga tavapäraselt just kalendriaastat. Probleemist ülesaamiseks on kujunenud tavaks arvutada pigem loendusjärgne rahvaarv 1. jaanuari seisule kui sündmusstatistilised absoluutarvud loenduse poolt määratud ajavahemikule. Kui loenduse läbiviimisaeg on lähedal 1. jaanuarile (või 1. juulile toda standardit eelistava andmekorralduse puhul) ja iibenäitajad pole silmatorkavalt positiivsed või negatiivsed, võib loendusjärgset rahvaarvu kasutada ilma korrigeerimata. Nõnda on isegi soovitatav toimida, kui sellest johtuv mõneinimeseline vahe rahvaarvus jääb hinnanguliselt suurusjärgu võrra iibeveast väiksemaks, sest sedaviisi on välditav erineva rahvaarvu kasutamine loendus- ja sündmusstatistikas. Harjumaa arvestusliku rahvaarvu leidmisel ja käesolevas kogumikus esitamisel ongi just niimoodi toimitud.

Teiseks on arvestusliku rahvaarvu leidmisel tarvis huvi tunda, missuguse rahvastiku kohta nimelt isikusündmusi registreeritakse. See teadmine on vajalik, et võtta loendusandmestikust just

sama definitsiooniga võimalikult paremas kooskõlas olev rahvaarv. Eelpool on selgitatud, et kogumikus hõlmatud ajavahemikul 1965-1990 on rahvastikusündmused (väheste eranditega) registreeritud antud piirkonna alalise rahvastiku kohta. Siiski tuleb tähele panna, et loendusjärgne alaline rahvastik pole päris sama mõiste: loendusel fikseeriti tegelik alaline rahvastik, rahvastikustatistika aga lähtub juriidilisest alalisest rahvastikust. Eesti oludes tuleb arvestusliku rahvaarvu leidmisel selle mittevastavusega paraku leppida.

Hoopis tõsisema vea arvestusliku rahvaarvu leidmisel tekitab alalise rahvastiku asemel mõne teise määratluse järgi fikseeritud loendusjärgse rahvaarvu kasutamine. Pikka aega, kuni 1979 aasta loenduseni, oligi NLiidu rahvastikustatistikas nimetatud rollis kasutusel kohalolev ehk faktiline rahvastik. Seetõttu tuleb ülimalt ettevaatusega suhtuda tolleaegsetesse loendusvahemike rahvaarvudesse, eriti nende kooskasutamisel andmetega hilisema perioodi kohta, kui üldiseks arvutusaluseks oli juba võetud alaline rahvastik. Mõistetavalt laieneb ebakonsistentsus rahvaarvu kaudu mistahes demograafilistele suhtnäitajatele, seetõttu võib ebakorrektnel rahvaarv osutada heaks teenäitajaks teiste vigaste andmete avastamisel. Eesti statistikaväljaannetes on ette tulnud kohaloleva rahvastiku kasutamist arvestusalusena isegi pärast sellekohase praktika ametlikku kõrvaleheitmist. Käesoleva kogumiku sündmusstatistika toetub kogu hõlmatud perioodi ulatuses ühtselt loendusjärgsele alalisele rahvastikule.

Rahvastikusündmuste ebatäpsest registreerimisest, loendus- ja sündmusstatistika ebakonsistentsusest ja teistest samalaadsetest vigadest tingituna on vastavalt moonutatud ka iibenäitajad. Iibe ebatäpsus kandub omakorda kumulatiivselt arvestuslikku rahvaarvu, viimasest loendusaastast ajas edasi liikudes. Seetõttu ei lange uue loendusaasta arvestuslik ja loendusjärgne rahvaarv praktiliselt kunagi omavahel kokku. Peale loenduse toimimist ja selle kvaliteedihinnangule toetuvat korrektoori on tavapraktikasse juurdunud n-ö loendusvahemiku tagasiarvutused, mille käigus rahvaarvu akumulatsioonid võivad silutakse, kaasates võimalikult palju asjakohast loendus- ja sündmusstatistilist informatsiooni.

Käesolevas kogumikus on esitatud Harjumaa korrigeeritud rahvaarvud 1965-1989, vaid 1990 aasta rahvaarv kuulub täpsustamisele. Eraldi on välja toodud *rahvaarvu korrigeerimismuutus*, mis omandab teatud mõttes rahvaarvu muutuskomponendi tähenduse. Oma olemuselt väljendab see näitav rahvastikuarvestuse summaarviga: täiesti laitmatu rahvastikustatistika korral võrduks ju korrigeerimismuutus nulliga. Ühtlasi rõhutab see küllalt arusaadaval kujul ilmselget tarvidust loendus- ja sündmusstatistika kooskõla järele. Harjumaal on peamiselt rändearvestusvigade tõttu korrigeerimismuutuse suurusjärk tähelepanuväärne, kahjuks kõrvutatav teiste muutuskomponentide mõjuga rahvaarvule. Praktilisest vaatenurgast on üldistava käsitluse korral mõistlik korrigeerimismuutus pigem liita rändeiibe kui tema mõju arvestamata jätta.

Harju maakonna (eraldi ka linna- ja maarahvastiku) rahvaarvud on kahe loendusvahemiku 1970-1979 ja 1979-1989 kohta arvatud soovanuskoostise nihet arvestades. Viidatud lähenemisviis oli küll töömahukas, kuid võimaldas täielikult ära kasutada kogu rahvastikuinformatsiooni, mis maakonna tasandil nende ajavahemike kohta olemas oli. Rakendatud arvutusmeetodika kirjeldus on varem avaldatud [EKDK/EKMI 1994a; 1994b]. Maakonnatasandil väiksema haldusüksuse puhul pole vanusniikidel põhinevat korrigeerimismeetodit võimalik rakendada, sest käsitlusaluse ajavahemiku kohta puuduvad tarvilikud lähteandmed. Nii on Harjumaa linnasulate rahvaarvud ühtlusalvutatud mõneti lihtsama meetodi abil konsistentsena kõigi teiste Eesti haldusüksuste kohta. Nimetatud andmed sisalduvad Eesti Rahvastiku Andmepangas.

Vähegi pikema ajavahemiku puhul on mõistlik jälgida käsitlusaluse haldusüksuse *piirimuutusi*. Põhimõttelist laadi piirimuutuse korral tuleb rahvastikuarengu aegriidide leidmisel rakendada just konkreetsele haldusüksusele sobivaimat lahendust, väiksema piirimuutuse puhul piisab asjaomase rahvaarvu muutuskomponendi leidmisest ja arvessevõtmisest. Ülevaade Harjumaa haldusüksustega 1965-1990 aset leidnud piirimuutustest on esitatud allpool, rahvastiku sündmusstatistilistes tabelites sisaldub ka vastav andmeveerg. Tuleb tähele panna, et haldusüksuste piirimuutused on alati üksteist tasakaalustavad: igale konkreetsele muutusele mingis haldusüksuses vastab samaväärne, kuid vastasmärgiline teises. Tasakaalustamata muutused maakonna kui terviku tasandil viitavad juba

maakonnapiiri teisenemisele. Käesolevas kogumikus käsitletud ajavahemiku alguseks oli Harjumaa veneaegsetest piirinihutustest lõviosa juba toimunud ning järgmise kolmekümne aasta jooksul püsis maakonna piir enam-vähem stabiilsena.

Kokkuvõttes erineb eelmise aasta arvestuslik rahvaarv järgmise aasta rahvaarvust koguiibe ning piiri- ja korrigeerimismuutuse summa võrra. Parema ülevaate saamiseks on ka *rahvaarvu kogumuutus* sündmusstatistilistes tabelites eraldi veeruna välja toodud.

2.1.3. Sündmus- ja iibekordajad

Sissejuhatuseks pole ülearune veel kord meenutada, et rahvastikusündmuste absoluutnäitajate ja mitmesuguste kordajateks kutsutavate suhtnäitajate ühtlusarvutused on põhimõtteliselt erinevat laadi. Reeglina ei kuulu rahvastikusündmuste arvud iga loendustsükli järel korrigeerimisele. Erandkorras tuleb seda vahel teha suuremate piirumuutuste mõju kõrvaldamiseks, hoidmaks haldusüksuste rahvastikuandmestikku ajas võrreldavana. Harvem annavad korrigeerimiseks põhjust avastatud vead sündmusstatistikas. Õeldust ei tule muidugi järeldada sündmusstatistika äärmist korrektsust läbi aegade, eelkõige on põhjuseks suur töömaht, mis sedalaadi täpsustuse tegemiseks tuleb teha ka siis, kui viga tundub olevat tõenäone.

Eesti oludes pole rahvastikusündmuste piirkondlikku jaotusse tehtavad muutused tulevikus siiski välistatud, sel juhul puudutavad need ka käsitlusalust ajavahemikku 1965-1990. Nimelt on arhiveeritud sünniaktidega alustatud töö näidanud, et väiksemate haldusüksuste puhul on kokkulangevus omal ajal n-õ ametlikuna publitseeritud sündinute arvu ja tegelikult registreeritud sündinute arvu vahel küllalt madal, kuigi absoluuthälbe seisukohalt pole lahknevused suured. Sellise olukorra — väikesed lahknevused enamiku haldusüksuste lõikes — on arvatavalt tinginud Statistikaameti omapärane tööpraktika. Nimelt prognoositi iga-aastase esmaskokkuvõtte kiire publitseerimise eesmärgil (tegelikult saatmiseks “kõrgemalseisvatele organitele” poolsalastatud ehk ametialase kasutamise staatuses) aasta jooksul registreeritud rahvastikusündmustele juurde käsitlusaluse aasta lõpu poole eeldatavalt toimunud, kuid veel registreerimata sündmused. Näiteks lubas ka seadus aastalõpu sündide registreerida veebruari alguseni, mida hilinejad veelgi pikendasid. Tagantjärele tundub, et lõpliku aastakokkuvõtte koostamisel ei ole viimase kuu prognoosiandmete asendamist tegelikega eriti tõsiselt võetud. Toiming oli küll ette nähtud ja Eesti kogurahvastiku osas arvatavalt ka nii- või naasuguse täpsusega seda teostati, kuid üksikute linnade ja tollaste külanõukogude puhul ei utsitanud Moskva eriti tagant. Selle oletatava süsteemse vea kõrval on võimalikud muidugi mitmed juhuslikku laadi ebatäpsused, mis sündmuste suure arvu puhul ju ikka tekkima tikuvad.

Niisiis võib süsteemse vea ilmsikstuleku korral tõstatada Eesti piirkondliku rahvastikusündmuste arvu täpsustamise vajadus. Paraku eeldab sellise ülesande püstitamise aja- ja rahamahukat arhiivitööd ning põhjalikku analüüsi, mistõttu pole kindlasti lähiaja ettevõtmine. Sedalaadi erandolukorda kõrvale jättes ei kuulu rahvastikusündmuste arvud muutmisele, kõik sündmusstatistilised suhtarvud alluvad aga rahvusvahelise praktika kohaselt ühtlusarvutusele iga loendustsükli järel. Põhjuseks on eespool selgitatud rahvaarvu ühtlusarvutus, mis rahvastikukoostise kõiki jaotusi puudutades käivitab korrigeerimisahela.

Loendustsükli teostatavad sündmusstatistika ühtlusarvutused, mis tagavad rahvastikuandmete ajalise võrreldavuse, on tavapärase statistikarutiini lahutamatu osa. Kui vastav korraldus on välja töötatud, ja mis peaaegu, sündmusstatistikat peetakse kõnealust tarvidust arvestavalt, pole tegemist ei mainimisväärselt aega ega raha nõudva ülesandega. Paraku on Eestis lood teistmoodi, kokkuvõtvalt kolme asjaolu koosmõjul. Esiteks, Eesti Statistikaamet pole vene ajal süsteemseid ühtlusarvutusi teostanud, need tehti kohaliku lähteandmestiku põhjal Moskvast. Kogemuse puudumine on takistanud ametil seda tööloiku kuni tänaseni tavapärase statistikorralduse osana käsitlemast. Teiseks, NLiidu Statistikaameti ühtlusarvutused teenisid eelkõige suurriigi vajadusi, avaldades Eesti andmetele negatiivset mõju kahel viisil. Standardsete võtete rakendamise tõttu jäi suur osa olemasolevast kohalikust teabest ühtlusarvutustes kasutamata ja seetõttu ei erine Eesti loendusjärgsete arvutuste täpsus enam kuigivõrd näiteks omaaegsetest Kesk-Aasia liiduvabariikidest, kuigi algandmete maht ja kvaliteet erinevad küllalt oluliselt. Moskvast hõlmati loendusjärgsete tagasiarvutustega peamiselt oblasti tasand maa- ja linnarahvastiku lõikes, mis Eestile kohandatuna tähendas maakonna ja esmatasandi haldusüksuste väljajätmist arvutusprogrammist. Nõnda on Statistikaametis loendusvahemike 1970-1979 ja 1979-1989 kohta ühtlusarvutatud vaid kogu-, linna-, maa- ja Tallinna rahvastiku sündmusstatistika, seegi kohalikust

vaatevinklist ebapiisava täpsusega. Teisisõnu pole rahvastikustatistika enam Eesti-siseselt konsistentne, sest kogurahvastiku uusarvud ei saagi haldusüksuste ümberarvutamata teabega ühtida. Kolmandaks, ja ehk suurimaks probleemiks on sündmusstatistika hoidmine viisil, mis ei võimalda Statistikaametil ei praegu ega edaspidi loendusjärgseid ühtlusarvutusi rutiini osana teostada.

Eelöeldu püüab heita valgust käesolevas kogumikus esitatud sündmusstatistika tähendusele. Harjumaa kohta toodud näitarvud on ühtlusarvutatud nõnda, et nad koos järgnevais maakonnakogumikes esitatavate samalaadsete arvudega annavad konsistentse tulemuse Eesti kogurahvastiku suhtes. Olgu siinkohal veel kord rõhutatud, et kõrvale on jäetud kõik varem Moskva (ja selle vabariikliku all-lüli, Eesti Statistikaameti) poolt teostatud arvutused ning kogu Eesti rahvastikustatistika tervikuna on allutatud süsteemsele ühtlusarvutusprogrammile. Nii lähteandmed kui tulemused on arhiveeritud Eesti Rahvastiku Andmepangas.

Omaette probleem on muidugi maakonna ja selle territooriumil paiknevate haldusüksuste andmedetailsus. Ühtlusarvutused ei saa algandmete mahtu suurendada, võivad ainult parandada nende täpsust ja pakkuda asjakohasemat teisesnäitajate süsteemi. Nii sisaldavad Harjumaa sündmusstatistilised tabelid pea eranditult üldkordajaid, kuivõrd omaaegsetel tabulatsioonidel puudub rahvastikusündmuste vanusjaotus. Maahaldusüksuste, tollaste külanõukogude kohta pole isegi sündmuste koguarve, mistõttu maarahvastiku sündmusstatistika on esitatud koondina. Alates 1986 aastast oleks suhteliselt kerge vaevaga võinud läbi viia sündmusstatistika uustöötuse, sest individuaalandmed on elektroonilisel kujul säilinud. Käesoleva kogumiku seisukohalt oleks selle töö väärtus aga küsitav olnud, kuna rahvastikustatistika aegread ei oleks praktiliselt midagi võitnud. Alljärgnevalt on toodud sündmusstatistiliste suhtnäitajate arvutuskeemid. Tegemist on küll kõige üldisemate näitarvudega, kuid isegi nende puhul on kogumikus hõlmatud ajavahemiku jooksul statistikaasutuste poolt rakendatud erinevaid lähenemisviise.

Suhtnäitajate tarvidus tuleneb asjaolust, et demograafiliste protsesside iseloomustamiseks ei piisa rahvastikusündmuste arvu teadmisesest. Kuivõrd viimane sõltub paratamatult haldusüksuse rahvastiku suurusest, siis protsesside intensiivsuse käsitlemisel tuleb sündmuste arvud rahvaarvu suhtes ühismõõdustada. Rahvastikuteaduses toimub see traditsiooniliselt mitmesuguste kordajate arvutamise teel, kus sündmusi kajastav näitaja on lugejas, riskialust rahvastikku peegeldav näitarv aga nimetajas. Eelpool selgitatud andmepiirangute tõttu on käesolevas kogumikus esitatud peamiselt *rahvastikusündmuste üldkordajad*. Arvutuslikult on kõik üldkordajad (CR) leitud suhtarvuna, mille lugejas on aasta vältel toimunud rahvastikusündmuste koguarv (S_t) ja nimetajas aastakeskmise rahvaarv leituna sama aasta (P_t) ja järgmise aasta (P_{t+1}) rahvaarvude poolsummana. Kordajad on esitatud 1000 inimese kohta, st promillides:

$$CR = 1000 * S_t / (P_t + P_{t+1})/2$$

Kogumikku on lülitatud *sündimuse, suremuse, abiellumuse, lahutumuse ja väljarände üldkordaja*. Rahvastikuprotsesse kirjeldavate üldkordajatega samal põhimõttel on arvutatud ka rahvaarvu muutuskordajad: *loomuliku iibe, rändeiibe, koguiibe ja rahvaarvu kogumuutuskordaja*, mille puhul rahvastikusündmuse arvu valemis asendab vastav muutuskomponent. Siinkohal pole vahest ülearune juhtida tähelepanu üldkordaja kui näitajatüübi analüütilisele piiratussele. Rahvastikuprotsesside olemusliku vanussõltuvuse tõttu on üldkordaja tase, ajatrend ja heterogeensus protsessi intensiivsuse kõrval sõltuvuses ka rahvastiku vanuskoostisest. Lisainformatsioonita on nende kahe põhimõtteliselt erineva teguri mõju raske, kui üldse võimalik, eristada. Kuigi üldkordajad mõõdavad rahvastikuprotsessi intensiivsust halvasti, annavad nad samas integraalse ülevaate protsesside koondmõjust rahvastikumuutusele tervikuna. Samuti on just üldkordajate abil nende vähese andmenõudlikkuse tõttu võimalik konstrueerida pikemaid ajatrende ja teostada mitmeplaaniilisi piirkondlikke võrdlusi. Sellistena on üldkordajad siiani kasutusel ka kõige nõudlikemais rahvusvahelises demograafiakogumikes, näiteks ÜRO ja Euroopa Rahvastikukomitee aastaraamatud [UN 2001; Council of Europe 2002].

Üldkordajate kõrval võimaldab olemasolev andmestik esitada veel *imikusuremuskordaja*. Tarvilikud andmed haldusüksuste kaupa on surmajuhtude koguarvule lisaks ainuerandina tabuleeritud ilmselt imikusuremuse suure sotsiaalse tähenduse tõttu. Suremusprotsessi seisukohalt on oluline, et imikusuremuskordaja abil mõõdetakse suremistõenäosuskõvera langusosa kõige mittelineaarsemat vahemikku. Imikusuremuskordaja konkreetne arvutusviis sõltub olemasolevate algandmete detailsusest ning vahel ka näitaja abil tehtava analüüsi eesmärgist. Sarnaselt kordajate arvutamise põhimõttele on näitaja lugejas aasta jooksul asetleidnud imikusurmajuhtude arv (M_t^0), nimetajas aga keskmine imikueas laste arv. Suremistõenäosuse mittelineaarse languse tõttu esimesel eluaastal ei saa nimetajat arvutada vaadeldaval (B_t) ja sellele eelneval aastal sündinud laste arvu (B_{t-1}) poolsummana, vaid nende arvude kaalutud keskmisena, kus kaaludeks a ja b on vastavalt vaadeldaval ja eelmisel aastal sündinute osakaalud alla aasta vanuses surnute hulgas. Imikusuremuskordaja (IMR) väärtus väljendatakse promillides:

$$IMR = 1000 * M_t^0 / (a*B_{t-1} + b*B_t)$$

Kui imikusurmade puhul pole teada surnud laste sünniaasta, nagu see Eesti maakonna-andmestiku puhul üldiselt on, võib nimetajas kasutada tinglikke kaale (omaaegse kogemusliku traditsiooni kohaselt 1/3 eelmisel aastal sündinute ja 2/3 vaadeldaval aastal sündinute tarvis). Kuivõrd Eesti oludes on käsitlusajaluse ajaperioodi kohta siiski teada surnud imikute sünniaastaline jaotus kogurahvastiku lõikes, siis haldusüksuste imikusuremuskordaja arvutamisel on eelistatud tingkaaludele riigikeskmisi tegelikke kaale. Muidugi on niiviisi toimides sünniaasta kaal kõigi Harjumaa (nagu teistegi maakondade) haldusüksuste kohta ühe aasta ulatuses konstantne, kuigi ilmselt on need lisaks juhuslikele hälvetele ka piirkonniti süstemaatiliselt erinenud. Sellisest arvutusviisist tekkiv viga on eeldatavalt siiski väiksem kui tingkaalude kasutamise puhul. Harjumaa haldusüksuste väiksuse tõttu on neis iga-aastaselt registreeritud imikusurmade absoluutarv reeglina väike või koguni null. Sündmuste vähesusest on tingitud suure amplituudiga juhukõikumised, mis muudavad iga-aastase imikusuremuskordaja raskesti kasutatavaks. Juhuvõngete mõju vähendamiseks on kogumikus esitatav imikusuremuskordaja 5-aastase liikuvkeskmisega silutud. Tähele tuleb panna, et alates aastast 1989 liikuvkeskmine enam 5-aastast ajavahemikku ei haara.

2.2. Loendusstatistika

Kahe viimase aastasaja vältel on loendusest kujunenud rahvastikustatistilise andmestiku tähtsaim allikas. Loenduse kaudu kogutud teave erineb sündmusstatistikast mitmeti, kaks erijoont on seejuures põhimõttelist laadi. Esiteks hõlmab loendus kõiki antud territooriumil elavaid inimesi, sündmusstatistika aga puudutab vaid asjakohase rahvastikusündmusega seotud isikuid. Teiseks hõlmab sündmusstatistika alati teatud ajavahemikku, loendus aga huvitub olukorrast täpselt fikseeritud ajamomendil. Teisisõnu peatab loendus korraks aja pideva voolu ja jäädvustab rahvastikuseisundi hetkepildina, kus loendusele eelnenud rahvastikusündmused on kajastatud mitte ühekaupa, vaid kumulatiivse efektina. Rahvastikusündmuste poolt tekitatud muutused loendusaegses rahvastikuseisundis ilmnevad eriti selgesti, kui võrrelda tulemust eelmisest loendusest pärineva samalaadse pildiga. Erisustele vaatamata ei vastandu sündmus- ja loendusstatistika üksteisele, vastuoksa, nüüdisaegses rahvastikustatistikas eeldab üks komponent teise olemasolu. Eelpool näiteks on tagasiarvutustega seoses selgitatud loenduse kui rahvastikuinventuuri tähendust, mis võimaldab loendusvahelisel perioodil akumuliseerunud sündmusstatistilised vead välja tuua ja ära parandada.

Loenduslaadsetel ettevõtmistel on pikk ajalugu. Maksumaksjate ja potentsiaalsete nekrutite arvu teadasaamiseks korraldati Hiinas, Egiptuses ja Mesopotaamias rahvastiku ülestähendusi veel enne, kui Euroopa kultuurrahvad välja kujunesid. Vanas Kreekas ja Roomas olid rahvastiku üleskirjutused juba üsna regulaarse iseloomuga. Tollased ettevõtmised hälbisid siiski mitme olulise

nõude osas kaasaja loendusest, mistõttu loendusajalugu arvestatakse hoopis hilisemast ajast. Kaasaja nõuetele vastavate loenduste algus langeb XIX sajandi esimesse poolde (USA ja Kanadas XVIII sajandi lõppu). Tol ajal alustas üks riik teise järel perioodiliselt läbiviidavaid rahvaloendusi, mille põhimõtted on püsinud enam-vähem muutumatutena tänini. Teise maailmasõja järgsel perioodil on tehtud tõhusat tööd loendusprogrammi rahvusvaheliseks ühtlustamiseks, seda eelkõige ÜRO Statistikaameti juhtimisel. Samuti on välja töötatud üksikasjalikud juhtnõõrid enamiku asjaolude kohta, mida kaasaegse rahvaloenduse läbiviimisel tuleb jälgida. Sellised põhinõuded nagu loenduse üldisus, üheaegsus, perioodilisus ja isikulisus tunduvad olevat asjaomase valdkonna aabitsatõed, kuid juhul, kui kits on kärneriks hakanud, võib alati probleeme tekkida.

Eesti alal on toimunud kümme rahvaloendust. Esimesele neist 1881 aastal, mis hõlmas Balti provintsi, olid eelnenud prooviloendused ning linnarahvastiku loendused Liivimaa kubermangus 1863 aastal ja Eestimaa kubermangus 1871 aastal. Järgmine ettevõtmine oli üle-Venemaaline rahvaloendus 1897 aastal (jäi ka ainukeseks Vene Impeeriumis). Eesti Vabariigis viis Statistika Keskbüroo läbi kolm rahvaloendust. Paar aastat peale Vabadussõja lõppu (1922) läbiviidud loenduse peaeesmärgiks oli saada vajalik informatsioon Eesti ühiskonna korraldamiseks ja mitme esmatarviliku reformi läbiviimiseks. Tolle loenduse materjalid leidsid seniajani täiuslikema läbitöötuse, eelkõige tuleb märkida valdade ja linnade andmevajaduste rahuldamist, sest infopuudus omavalitsuste tasandil oli suur. 1934 aastal läbi viidud II Eesti rahvaloendus on jäänud senimaani korrektseimaks, kahjuks hävis suur osa alg- ja töötlusandmeid sõjakeerises. Esimese vene okupatsiooni (juuni 1940 – september 1941) mõju Eesti ühiskonnale oli sedavõrd suur, et tööle tagasipöördunud statistikute esimeseks sammuks oli rahvaloenduse läbiviimine. Ettevalmistustega saadi hakkama kahe kuu jooksul ning loendus toimus, kuigi lühendatud küsimustikuga 1. detsembril 1941. Vastuolude tõttu Saksa okupatsioonivõimudega õnnestus andmeid avaldada äärmiselt napilt, hiljem püüti see loendus aga hoopis maha vaikida. Vene ajal leidis Eesti alal aset neli loendust — 1959, 1970, 1979 ja 1989 —, millele 2000 aastal lisandus veel üks. Paraku ei lähtunud ka viimane eestikesksest vaatenurgast.

Tuleb märkida, et rahvastikustatistika kolmest peamisest andmeallikast jälgisid vene ajal rahvusvahelisi soovitusi kõige suuremal määral just rahvaloendused, mistõttu loendusstatistika moodustab parima olemasoleva andmestiku Eesti rahvastiku ja eluaseme kohta. Muu hulgas oli loendus ainus andmekogum, kus isik fikseeriti tema tegeliku elukoha, mitte sissekirjutuse järgi. Nimetatud asjaolu tõttu on näiteks 1989 loenduse andmepank seniajani asendamatu riigiuuringute süsteemi korraldamisel, sest kujutab endast sisuliselt ainukest ülemaalist valimialust. Käesolevas Harjumaa kogumikus kajastatud sõjajärgsed loendused moodustasid osa vastavast üleliidulisest ettevõtmisest, mille metodoloogilist ettevalmistust ja läbiviimist juhtis NLiidu Statistikaamet Moskvast. Heameel on asjaolust, et aja jooksul uute küsimustega veidi täienenud loendusprogramm on põhitunnuste osas säilitanud võrreldavuse kogu käsitletaval ajavahemikul. Alljärgnevalt on lühidalt esitatud peamised erinevused loendusprogrammides, mis käesoleva kogumiku seisukohalt aitab selgitada, miks 1989 aasta loendustabelite täiskogumi kõrval on varasemate loenduste andmestik mahult väiksem.

1959 aasta loenduse kriitiline moment oli 15. jaanuaril ning loendusprogramm koosnes viieteistkümnest küsimusest: isiku perekonnasisene identifitseerimine (suhe perekonnapeasse), ajutise äraoleku kestus (ajutiselt äraolnu), alaline elukoht (ajutiselt kohalolnu), sugu, vanus, perekonnaseis, rahvus, emakeel, kodakondsus, haridus, õppeasutus (õppur), töökoht, amet, elatusallikas ning sotsiaalkiht. Järgmisel, 1970 loendusel (kriitiline moment samuti 15. jaanuar) oli loendusprogramm jagatud kaheks: kõikselt esitati 11 põhiprogrammi küsimust, valikuliselt igas neljandas eluruumis elanud isikutele veel 7 lisaprogrammi küsimust. Põhiküsimustiku hulka kuulusid isiku perekonnasisene identifitseerimine (suhe perekonnapeasse), ajutise äraoleku põhjus ja kestus (ajutiselt äraolnu), alaline elukoht ja sealt eemalviibimise kestus (ajutiselt kohalolnu), sugu, vanus, perekonnaseis, rahvus, emakeel ning teine keel, haridus, õppeasutuse tüüp (õppur) ning elatusallikas. Valikküsimustikuga koguti teavet töökoha, ameti (pensionäri viimase ameti), loendusele eelnenud aasta töötamiskestuse ja -viisi (mittehõivatu), sotsiaalkihi, paiksuse, eelneva elukoha ning elukohavahetuse põhjuse kohta. Lisaks sellele oli kasutusel omaette küsitlusleht kodumajapidamises

või isiklikus abimajapidamises hõivatud tööealise rahvastiku ühiskondliku rakendamisevõimaluse selgitamiseks, suuremates linnades koguti loenduse käigus teavet veel rahvastiku pendelrände kohta.

Ka 1979 aasta loendusprogramm (kriitiline moment 17. jaanuar) sisaldas 11 põhiküsimust ja oli oma sisult eelnevaga küllalt sarnane. 25-protsendilise valikloenduse viie küsimusega koguti teavet töökoha, ameti, sotsiaalkihi, paiksuse (viimases elukohas elatud aeg) ning sündinud laste arvu kohta (täisealised naised). Ka 1979 aastal oli kasutusel eraldi küsitlusleht kodumajapidamises või isiklikus abimajapidamises hõivatud tööeas isikutele. 1989 rahvaloenduse põhiprogramm (kriitiline moment 12. jaanuar) oli eelmisega võrreldes täienenud kahe isikuküsimusega, nimelt sündinud laste arvu ning omandatud kutsehariduse kohta, väiksemaid täiendusi oli ka küsimuste sõnastuses ja detailsuses. Esmakordselt sõjajärgsel perioodil viidi koos rahvaloendusega läbi ka eluasemeloendus, mille programm hõlmas seitset küsimust hoone ehitusperioodi, ehitusmaterjali, eluasemetüübi, elamispinna mugavusastme, tubade arvu ning üld- ja elamispinna suuruse kohta. Kolmandat korda järjest sisaldas loendusprogramm ka ennast õigustanud 25-protsendilist valikprogrammi, mis koosnes viiest eelmise loendusega võrreldes veidi täiendatud küsimusest töökoha, ameti, sotsiaalkihi, paiksuse (viimases elukohas elatud ajale lisaks küsiti ka eelmise elukoha tüüpi) ning sündinud (lisaks ka neist loendushetkel elus olevate) laste arvu kohta. Üksikasjalikuma teabe nende loenduste andmesisust ning teostusprotseduuridest leiab asjahuuline iga loenduse ettevalmistuse käigus koostatud tehnilisest dokumentatsioonist.

Järgnevalt on toodud selgitusi käesoleva kogumiku loendusstatistilistes tabelites kasutatud põhimõistete kohta. Määratluste sarnasuse tõttu kõigi tabelite osas järgib tekst eelkõige loendustabelite täiskogumi (1989 aasta loendus) esitusjärjekorda, viited üksikloendustele on tehtud vaid oluliste definitsioonierisuste puhul.

Loendusjärgse rahvaarvu kasutamine statistikakogumikes ja veelgi enam teist laadi publikatsioonides on mõiste arusaadavusele vaatamata, või just sellest johtuva hoolimatuse tõttu, tekitanud parasjagu segadust. See on äratanud tähelepanu ka rahvusvahelises erialakirjanduses, kus on ilmunud mitu artiklit ainuüksi selgitamiseks loendusjärgse rahvaarvu mõistet [Anderson, Silver 1985]. Nimelt on kõikidel sõjajärgsetel loendustel rahvaarv määratletud sõltuvalt isiku seosest asukohaterritooriumiga kaheselt, nii kohaloleva kui alalise rahvastiku järgi. Teiseks on siinkohal sobilik veel kord rõhutada loendusjärgse ja arvestusliku rahvaarvu erinevust, millekohane pikem selgitus sisaldub sündmusstatistikale pühendatud osas.

Kohaloleva rahvastiku hulka on arvatud käsitlusala piirkonna alalised elanikud, kes viibisid loendushetkel oma elukohas, ning antud paikkonnas *ajutiselt kohalolnud* isikud. Reeglipäraselt ei arvatud kohaloleva rahvastiku hulka oma alalisest elukohast loendushetkel väljaspool vastava haldusüksuse territooriumi ajutiselt viibinud elanikku. Täiendavalt loeti ajutiselt äraolevaks ka haiglas, sanatooriumis, puhkekodus (va ühe- või kahepäevaselt), sündinud viibinud, internaatkoolis õppinud, kordusõppustele kutsutud, eeluurimisalune või kuni 30-päevase arestiga karistatud isik, sõltumata asjaolust, kas eelpool esitatud loendile vastav asutus paiknes elukohajärgse või mõne teise haldusüksuse territooriumil. *Ajutiselt äraolnuna* arvati kõnesolev isik kohaloleva rahvastiku hulka paigas, kus ta loendushetkel tegelikult viibis. Erandina ei loetud siiski ajutiselt äraolevaks isikut, kes loendushetkel asus mujal seoses öötöö või teenistuskohustuste täitmisega, viibis kriitilisel momendil kohalikus (ka linnalähedases) ühiskondlikus transpordis (rongis, laevas ja bussis), ööpäevases lasteaias või -sõimes, oli sõitnud välismaale või viibis teel ega peatunud kohtades, kus teda oleks saanud loendada.

Alalise rahvastiku hulka arvati kõik isikud, kes elasid alaliselt antud haldusüksuse territooriumil sõltumata juriidilisest sissekirjutusest või õigusest elamispiinnale. Loendushetkel alalisest elukohast äraolnud isik loeti alalise elanikkonna hulka juhul, kui tema äraoleku kestus ei ületanud kuut kuud. Lisaks arvati alalise elanikkonna hulka elukohavahetaja, kes oli oma elukohast küll lahkunud, kuid polnud uude elukohta veel jõudnud, samuti isik, kes oma alalist elukohta nimetada ei osanud. Mõistetavalt ei arvatud alalise rahvastiku hulka loendushetkel paikkonnas ajutiselt viibinud isikut. Tuleb tähele panna, et karistusallused kinnipidamiskohtades loendati ja arvestati karistusalluse paiknemise järgi, eeluurimisallused ja halduskorras karistatud isikud aga

nende alalise elukoha järgi. Nõukogude armee haldusterritooriumil elanud ohvitserid, üleajateenijad ja nende pereliikmed loendati sõjaväeloendusjaoskondades. Nende loenduslehed kuulusid juhendi kohaselt lisamisele väeosa paiknemisjärgse haldusüksuse alalisele rahvastikule, kuid pole teada, mil määral niimoodi ka toimiti. Ajateenijaid loendati samuti väeosades, kuid arvestati ajateenistusele eelnenud elukoha järgi. Viimasel loendusel koondati nende loenduslehed NLiidu Statistikaametisse ning jaotati vabariikide vahel vastavalt ajateenistusele eelnenud elukohale. Eestisse saabunud loenduslehed jaotati haldusüksuste vahel proportsionaalselt meesrahvastiku arvule. Varasematel kordadel võis see protseduur olla erinev, kuid Eestis kättesaadavate materjalide põhjal pole võimalik hinnata sellest johtuvat loendusandmete erinevust.

Andmekasutuse seisukohalt väärib rõhutamist asjaolu, et kuigi kõigil loendustel fikseeriti nii alaline kui kohalolev rahvastik, on neid andmetöötlusel erinevalt kasutatud. 1959 ja 1970 aastal võeti tabulatsioonide aluseks kohalolev, 1979 ja 1989 aasta loendustel aga alaline rahvastik. Nii summeeruvad varasemate loenduste puhul käesoleva kogumiku arvtabelites esitatud rahvastikujaotused kohaloleva rahvastiku arvuga, hilisemate loenduste puhul on samalaadne seos aga alalise rahvastikuga.

Perekonnaseisu järgi on rahvastik kahel viimasel loendusel jaotatud nelja rühma. *Abielus* olevana on käsitletud nii registreeritud kui vabaabielus olevat isikut, neid seisundeid omavahel kahjuks eristamata. *Vallaliste* hulka on arvatud ainult selline isik, kes pole mitte kunagi olnud ei registreeritud ega vabaabielus. *Lesena* on arvestatud abielus olnut, kelle abielu on lõppenud abikaasa surmaga ning kes pole uuesti abiellunud. *Lahus(olevate)* rühm sisaldab juriidiliselt *lahutatute* kõrval ka neid mehi-naisi, kelle kooselu on tegelikult lõppenud, kuigi lahutus vormistamata; samasse on arvatud ka isikud, kelle vabaabielu lõppes lahkuminekuga. 1959 ja 1970 aasta loendusel oli kasutusel lihtsustatud perekonnaseisuliigitus, mis eristas üksnes *abielus* ja *mitteabielus* rahvastikku.

Rahvastiku jaotus *hariduse* järgi põhineb loendushetkeks saavutatud kõrgemal lõpetatud haridustasemel, mille kaudu eristatakse viit rahvastikurühma. *Kõrgharidusega* on isik, kes on lõpetanud kõrgema õppeasutuse, *keskeriharidusega* vastavalt tehnikumi või mõne muu keskeriõppeasutuse lõpetanu. *Keskharidusega* rühma on koondatud keskkooli või keskharidust andva kutseõppeasutuse lõpetanud, samuti lõpetamata kõrgharidust omavad isikud. *Algharidusega* on vastavalt kõik need isikud, kelle haridus piirub põhi- või algkooliga. Isik, kes pole ka madalaimat kooliastet läbinud, on *alghariduseta*.

Põlisus mõõdab inimese ja tema sotsiaalgeograafilise elukeskkonna vahelist seost. Tavaliselt rakendatakse põlisuse mõistet tervikliku geodemograafilise süsteemi mastaabis, mitte näiteks koduküla/-linna või üksiku maakonna ulatuses. Ajaliselt loetakse rahvastikuteaduses põliseks isikut, kes on elanud vähemalt kolm põlve ühes ja samas geodemograafilises ruumis. Reeglipäraselt sisaldab loendusandmestik teavet iga isiku sünnikoha kohta, mis käesolevas kogumikus on olnud *riigisündinute* ning *välissündinute* eristamise aluseks. Andmete kasutamisel tuleb tähele panna, et riigisündinute hulka kuulub ka sisserännanute teine põlvkond, mistõttu antud rahvastikuosa pole samane põlisrahvastikuga. Eesti oludes on põlisustunnus äärmiselt tähtis sotsiaalne indikaator, mis nüüdisrahvastiku kahte peamist kogukonda välja tuues, peegeldab demograafilise ülemineku algusaega tagasiulatuvat omapära ja n-õ ajanihet taasterühmade demograafilises ja sotsiaalses arengus. Järgneva 40-50 aasta vältel kipub Eestimaa areng üldse sõltuma välissündinute pretsedenditult kõrgest osakaalust johtuva probleemipuntra lahtiharutamisest. Asjalikke lahendusi on siin niigi keeruline leida, kuid lisategurina on raskendavaks või koguni lahendusi välistavaks asjaoluks põlisus- ja rahvusprobleemi küllalt sagedane segiajamine. Siiani pole ka Statistikaamet loobunud veneaegsest põlisustunnuse eiramispraktikast ega rakenda seda rahvastikuandmete esitamisel.

Rahvastiku *paiksus* mõõdab isiku elamiskestust ühes ja samas kohas või kitsamalt piiritletud territooriumil. Eesti seisukohalt ebarahuldava loendusjuhendi tõttu on vähimaks paiksusüksuseks loetud omaette linn/alev või ühe maakonna maa-asulad kokku. Niisiis jaguneb Harjumaa üheksaks paiksusüksuseks: kaheksa maakonna linnasulat eraldi ja maa-asulad koos. Käesolevas kogumikus on rahvastik paiksustunnuse alusel liigitatud kolme rühma. *Sünnipaikne* rahvastik on elanud ühe ja sama

paiksusüksuse territooriumil sünnist alates ilma kuuekuuliste või pikemate vaheaegadeta. Tuleb tähele panna, et piirimuutuste, ajateenistuse ja välismaal viibimisega seotud elukohavahetusi ei ole loendusel paiksuskatkestuseks arvatud. *Põlvkonnapaikseks* on arvestatud seda osa mittesünnipaiksest rahvastikust, kelle elamiskestus loendusjärgses paiksusüksuses ulatub vähemalt 25 aastani. Lühema elamiskestusega rahvastikku on käsitletud *lühipaikse*na. Viimase kahe rühma eristamisel tuleb ilmsiks, et rahvastiku paiksustunnus on mõneti sõltuvuses isiku vanusest, sest põlvkonnapaiksete hulka ei saa 25 eluaastast nooremad inimesed kuidagi sattuda.

Rahvus peegeldab etno-kultuurilist kuuluvust, mistõttu vastav isikutunnus määratakse sagedasti mitme asjakohase üksiktunnuse kooskõpselise kaudu. Sobiva näitena võib viidata Euroopa Rahvastikukomitee lähenemisviisile, mis rahvuse väljatoomisel rakendab integreerivalt viit üksiktunnust: sünnimaad(paika), keelt, enesemääratlust, usku ja kodakondsust. Loendusstatistilise andmestiku puhul mõeldakse rahvuse all aga tavapäraselt just üksiktunnust, nimelt rahvuse enesemääratlust, mida arvestatakse ka käesolevas kogumikus. Niisiis on rahvusstatistika võrdluste puhul alati mõistlik eelnevalt selgitada, kas tegemist on üksik- või koondtunnusega. Loendusel määratlesid täiskasvanud isikud oma rahvuskuuluvuse ise juriidilistest paberitest sõltumata, laste rahvus jäi loendusreeglite kohaselt nende vanemate otsustada. Arvtabelites on rahvustunnus leidnud rakendust kahel viisil. Esiteks on selle tunnuse abil eristatud rahvastiku kahte rühma, *eestlasi* ja *mitte-eestlasi*. Teiseks on üldarvuna ära toodud kõik Harjumaa vähemalt ühe isiku poolt esindatud rahvusrühmad.

Sarnaselt rahvusele tugineb loendusstatistikas ka *emakeel* täiskasvanu enesemääratlusele, jättes alaealiste laste emakeele nende vanemate määrata. Otsustusraskuste puhul andis rahvaloendaja juhendikohast nõu arvata emakeeleks kõige paremini osatav või perekonnas tavaliselt kõneldav keel. Arvtabelites on emakeele- ja rahvustunnust kombineerides eristatud kuut rahvastikurühma: *eesti emakeelega eestlasi*, *eesti emakeelega mitte-eestlasi*, *vene emakeelega venelasi*, *vene emakeelega mitte-venelasi*, *muu emakeelega isikuid*, kelle keel on rahvusega sama ning *muu emakeelega isikuid*, kelle keel ja rahvus üksteisest erinevad.

Kogumiku loendusstatistiline arvtabel *eesti keele oskuse* kohta kombineerib teavet emakeele ja teise keele kohta. Teise keelena kuulus loendusel kirjapanemisele nn NLiidu rahvaste keel, mida isik emakeele kõrval vabalt valdas. Kui isik oskas emakeele kõrval mitut keelt, pandi kirja see keel, mida ta kõige paremini valdas, sest kolmanda ja enama keele oskust ei registreeritud. Nõnda on keeleoskus loendusel muidugi alaregistreeritud, hoopis on fikseerimata tollase arusaama kohane võõrkeeleoskus, mis käesoleva kogumiku kontekstis küll õnneks kasuks tuleb. Sõltuvalt vastaja rahvusest on tabelites eristatud eesti keele oskust *emakeelena*, *teise keelena eestlastel* ning *teise keelena mitte-eestlastel*.

Laste arvu küsiti loendusel 16 aastastelt ja vanematelt naistelt, erandkorras ka nooremalt, kui nad olid juba ema seisuses. Registreeritud on elussündinud laste koguarv sõltumata sellest, kas lapsed olid loendusmomendil elus või mitte ja sellest, kas nad elasid emaga koos või eraldi. Täiendavalt küsiti ka nende elussündinud laste arvu, kes olid loendushetkel elus, kuid sellekohane teave pole käesolevas kogumikus kajastatud.

Rahvastiku *põhitegevuse* määratlus tugineb haridushõive ning sissetulekuallika küsimustele, mille abil kogurahvastik on jaotatud seitsmesse üksteist välistavasse rühma. *Koolieelikuna* on käsitletud vastavas eas last, kes kusagil ei õppinud. (*Üliõpilasena* on arvestatud laps või täiskasvanu, kes põhitegevusena õppis. *Töötavaks* on loetud isikut, kelle peamine sissetulek pärines töötamisest asutuses, ettevõttes, majandis, kooperatiivis, eraisiku teenistuses või isiklikus abimajapidamises. Kuivõrd töötavana leidis loendusel käsitlemist ka kuni 18-kuulisel osaliselt tasustataval lapsehoolduspuhkusel viibinud ema, loendushetkel mittetöötanud hooajatööline ning kohavahetaja, teeb sedalaadi käsitlusviis töötamise mõiste küllalt lähedaseks tavategevuse mõistele. Töötava hulka on arvatud ka isik, kes oli sissetulekuallikana märkinud üheaegselt nii töötamise kui mõne mittetöise tuluallika. Ülejäänud rahvastik jaotub kolme rühma. *Pensionäride* hulka on arvatud vanus-, toitjakaotuspensioni ja igakuist riiklikku toetust saavad isikud. Tasub tähele panna, et mitteõppivate ja -töötavate lapsinvaliidide tõttu võib pensionäre leida alates kõige nooremast vanusrühmast. *Riigi ülapeetavana* on arvestatud lastekodu mitteõpilasest kasvandikud ning vanuri- ja invaliidikodu

elanikud. *Isiku ülalpeetava* rühma on lülitatud kooliealised ja vanemad isikud, kes ei töötanud, õppinud ega omanud ka iseseisvat sissetulekuallikat ning asusid sugulaste või teiste isikute ülalpidamisel.

Tööala sätestab isiku tööjärgse ettevõtte või asutuse tegevusala, *amet* aga töö konkreetse iseloomu. Mitme töökohaga isiku puhul on tööala ja ameti määramisel lähtutud põhitööst. Viimase loenduse osas on tabelites tööala ja ametit iseloomustav andmestik esitatud kahel viisil: algupärase vene loendusklassifikatsiooni järgi ning ümberkodeerituna rahvusvahelise klassifikaatori kohaselt (ISIC 3rd revision, ISCO-68). Üksikasjalik teave teisendusprotseduuride kohta on esitatud 1989 aasta loendusandmete uskirjelduses [Puur 1994].

Eluasemetüüp iseloomustab hoonet, kus isik alaliselt elab. *Pereelamuna* on arvestatud korteriteks jaotamata maja, milles elas ainult üks leibkond. Kui samalaadses majas elas mitu leibkonda, on eluasemetüübina arvestatud *osa pereelamust*. Samal põhimõttel on eristatud tüüpe *omaette korter* ning *osa korterist*. *Ühiselamuna* on õppeasutuse ning ettevõtte ühiselamu kõrval käsitletud ka vanadekodu ning teisi hooldeasutusi. *Muu eluaseme* hulka on liigitatud eraisikutelt üüritud pinnad, vagun- ning teised mittetavapärased elamud.

Toana on loendusel käsitletud aastaringseks elamiseks sobivat ruumi (elutuba), mis on teistest tubadest või muudest ruumidest vaheseintega eraldatud. Rakendatud määratluse kohaselt ei kuulunud tubade hulka köök, eesruum, koridor, vannituba, sahvri ja muu sedalaadi abiruum. Küll aga on leibkonna käsutuses olevate tubade hulka arvestatud ajutiselt väljaüüritud toad. Kogumiku arvtabelites on tubade arv suhtestatud seal elavate inimeste arvuga, mille alusel on eristatud kuut tiheloleku astmelt erinevat rahvastikurühma: *kuni 0.50, 0.50-0.75, 0.75-1.0, 1.0-1.5, 1.5-2.0 ning 2.0+ tuba isiku kohta*. Tuleb tähele panna, et loendusreeglite kohaselt koguti tubade arvu kohta teavet vaid pereelamus, korteris ning ühiselamus elavatelt leibkondadelt ja üksikisikutelt; allüürnike ning mittetavapärases eluruumis elanud isikute kohta sellekohane info puudub. Tiheloleku astet on kasutatud ka teistmoodi liigituse tarvis, selgitamaks elamistingimuste erinevust leibkonnasuurusest sõltuvana. Arenenud riikides loetakse normikohaseks eluruumi asustustihedust, kus elutubade arv ületab elanike arvu vähemalt ühe võrra. Talutavaks peetakse olukorda, mil elanike ja tubade arv on võrdsed. Kui elanike arv tubade arvu ületab, on tegemist kõrge tiheloleku või üleasustusega. Kogumiku arvtabelites on tihelolekut käsitletud eraldi *ühe-, kahe-, kolme-, nelja- ning viie- ja enamaliikmelises leibkonnas* elava rahvastiku kohta. Igast leibkonna suurusrühmast on esitatud omaette tabelisari, kus vastav leibkonnarühm on jaotatud eluaseme tubade arvu järgi, alates ühetoalisest korterist/elamust ja lõpetades eluasemega, mille tubade arv ületab ühe võrra seal elavate isikute arvu.

Eluaseme *üldpind* iseloomustab eluruumi kogupindala koos köögi, eesruumi, koridori, vannitoa, sahvri ja teiste abiruumidega. Ühiselamu üldpind sisaldab ka proportsionaalset osa ühiskasutuses olevate abiruumide pinnast. Samas ei kuulu üldpinna hulka trepi- ja eeskoja, küttekolde, mittekõetava ruumi, eraldiasuva suveköögi, sauna, kuuri jms ruumi pind. *Elamispind* on määratud üksnes elutubade pindalaga, jättes teised ruumid kõrvale. Tabelites on rahvastik vastavalt ühe isiku kohta tuleva üld- ja elamispinna suurusele jaotatud kuude rühma: *kuni 10, 10-19, 20-29, 30-39, 40-49 ning 50+ ruutmeetrit isiku kohta*. Nagu tubade arvu puhul, nii sisaldab ka üld- ja elamispind ajutiselt väljaüüritud tubade pinda. Käsitletavat andmed hõlmavad pereelamus, korteris ja ühiselamus elavat rahvastikku.

Eluasememugavustest on loendusel registreeritud elektrivarustuse, kanalisatsiooni, veevärgi, keskkütte, sooja vee, vanni või dushi, gaasi ja elektripliidi olemasolu. Kogumiku arvtabelites on mugavusastme järgi eristatud nelja tüüpi elaset. *Mugavus(t)ega* eluasemena on käsitletud vähemalt ühe ülalnimetatud mugavuselemendiga varustatud elaset, *mugavusteta* eluasemena aga sellist, kus kõik eelloetletu puudub. Nende kahe äärmuse kõrval on eraldi välja toodud *kanalisatsiooni* ja *veevärgi* ning *keskkütte* ja *sooja veega* varustatud eluasemed. Nagu eluaseme suuruse puhul, nii iseloomustavad ka eluasememugavused üksnes pereelamus, korteris ja ühiselamus elavat rahvastikuosa.

3. ANDMEESITUS

Esituslaadi poolest eelistab käesolev kogumik absoluutarve suhtnäitajatele, erandiks on vaid sündmusstatistiliste kordajate aegread. Selline esitusviis jätab kasutajale suure vabaduse publitseeritud andmestiku põhjal ise mitmesuguseid arvutusi teha, pahupooleks on tabelite väiksem ülevaatlikkus. Nõnda soosib kogumiku esituslaad rahvastikualaste analüütiliste võimete ja oskuste proovilepanekut, laisema kasutaja tarvis on koostatud sadakond Harjumaa rahvastikuarengut üldistavat joonist.

Valdavalt kätkeb kogumiku andmestik ajaperioodi 1965-1990, hõlmates tervikuna kaks loendusvahemikku 1970-1979 ja 1979-1989 ja kolmandast 1959-1970 poole. Selline esiotsa kummalisevõitu ajavahemik on tingitud kahe asjaolu kokkusattumisest. Esiteks, veneaegses andmekorralduses ei tuntud statistilise territoriaalüksuse mõistet ning selle asemel, et koguda järjepidevalt andmed võrreldavate regioonide kaupa, peeti statistilist arvestust haldusüksuste kohta. Teiseks, 1940 aastate lõpust harrastati ülisagedasi administratiivpiiride muutmisi, mis tegi hetkehaldusjaotusega seotud statistika ajas võrreldamatuks; alles 1960 aastate keskpaigast jäid vähemalt maakonnapiirid enam-vähem püsivaks. Nimetatud kahe asjaolu tõttu jagunevad sõjajärgse rahvastikustatistika ühtlusarvutused n-ö tehnilisest küljest kahte etappi. Esimene etapp läheb ajas tagasi 1965 aastani ja saab korrastustööde alusena arvestada omaaegseid absoluutarvulisi statistilisi kokkuvõtteid. Teine etapp hõlmab piirisegaduste perioodi ja jõuab tagasi 1941 aasta loendusandmestikuni. Sellel etapil pole olemasolevatest statistilistest kokkuvõtetest eriti kasu, kuivõrd enamikku haldusüksusi tollastes piirides polnud ei varem ega hiljem, ning pidevate piirimuutustega kaasnenud rahvastiku ümberpaigutused ühest haldusüksusest teise on fikseeritud, kui üldse, siis ebapiisava täpsuse ja detailsusega.

Loetletud asjaolude sunnil saavad ajajärgu 1941-1965 rahvastikustatistilised ühtlusarvutused oma põhiosas toetuda individuaalandmete uustötlusele. Arusaadavalt pole tollane info töövalmis elektroonilisel kujul, mis tähendab pikaajalist arhiivitööd ühtlusarvutuste sissejuhatava ettevõtmisena. Kokkuvõttes oli ja on Eesti Rahvastikustatistika Ühtlusarvutuste Programm dilemma ees: nihutada kogu sõjajärgset perioodi hõlmavate tulemuste publitseerimine küllaltki kaugesse tulevikku või avaldada esimese etapi tulemused perioodi 1965-1990 hõlmavana eraldi. Otsus teise võimaluse kasuks johtus eelkõige omavalitsuste infovajadusest. Siiski, kogumikus käsitletud ajavahemik hõlmab põlvkonnapikkust perioodi, mis võimaldab rahvastikuarengu kohta üht-teist järeldada ning lubab kogumikus esitatud materjali teatud mõttes iseseisva tervikuna käsitleda. Samuti pole tähtsusetu, et olemasolev tasub ainuüksi oma küllalt suure mahu tõttu kättesaadavaks tegemist. Pealegi puudutab see periood meie lähiminevikku ning on sellisena praktiliste küsimuste lahendamisel olulisemgi kui varasemate perioodide arengutrendid. Iseasi muidugi, et 85-aastaselt Eesti Vabariigil oleks sobilik omada ülevaadet oma rahvast vähemalt sama pikaajaliselt, millise printsiibi puhul hetkepraktilisel väärtusel on kasin sõnaõigus.

Samuti olgu tähendatud, et käsitletava ajavahemiku lõpp-punkti määras eelkõige rahvastikustatistiline asjaolu. Nimelt allub iga rahvaloenduse järel loendusvaheline andmestik rutiinsele tagasiarvutusele. Seetõttu täpsustuvad kõik rahvastikustatistilised näitarvud alates 1989 aastast. Kogumiku koostajaile tundus mõistlik sedasorti hiljem täpsustamisele kuuluvaid andmeid kordapandud andmestikuga mitte ühendada. Pealegi on karta, et nüüdis-Eesti rahvastikustatistika täpsustused tulevad üsna suured, sest uuema andmestiku usaldusväärsus on kiiresti kahanenud. Teise kandi pealt vaadatuna on uuemad arvanded tänaste publikatsioonide vahendusel küllalt kättesaadavad. Kõik need üksteist täiendavad tegurid rääkisid selle kasuks, et viimaste aastate rahvastikuandmed kogumikku lülitamata jätta. Siiski on n-ö ümmarguse aastaarvu printsiibi kohaselt käsitletavat ajavahemikku lõpetavaks võetud aasta 1990. Elektroonilisel jooniskomplektil, kus arvandmete täpsus on vähem oluline, on aegridu pikendatud tänapäevani.

Haldusüksuste hõlmatus seisukohalt on kõigil puhkudel, kus iganes võimalik, linna/valla andmed esitatud vastavate maakonnaandmetega võrdväärse mahus. Niisugune esituslaad taotleb eelkõige piirkondliku teabevajaduse rahuldamist: Eesti haldusreform ja omavalitsuste pädevusala järkjärguline laienemine uuesti aktualiseerinud vene ajal unarusse vajunud metodoloogilise põhimõtte ja ühtlasi praktilise tarviduse esitada riigistatistilised andmed ühesuguses mahus nii omavalitsuste kui ka maakonna/riigi kohta. Kõnealuse põhimõtte kohaselt kuulunuks kogu käesoleva kogumiku andmestik esitamisele kõigi haldusüksuste lõikes, paraku polnud see andmepiirangute tõttu alati võimalik. Põhimõtet on täismahus rakendatud 1989 aasta loendusstatistiliste standardtabelite komplekti koostamisel. Sündmusstatistika ja varasemate loenduste puhul on peaaegu reeglits, et üksikute linnade andmestik on küll eraldi olemas, kuid pole samaväärseid vallaandmeid. Tundub, et tollastel külanõukogudel oli ebapiisav tähtsus ning tavapäraselt tehti rajooni maarahvastiku kohta arvutused summaarsena, üksikuid haldusüksusi välja toomata.

Andmeallika järgi jagunevad kogumiku arvtabelid kahte ossa, esitades vastavalt rahvastiku sündmus- ja loendusstatistika. Sündmusstatistilised arvandmed on koondatud nelja tabelisse. Rahvaarvu ja muutuskomponentide tabel esitab rahvaarvu, loomuliku iibe, rändeiibe, koguiibe, piirimuutuste ja rahvaarvu kogumuutuse aegread. Rahvastikusündmuste tabelis on toodud sündide, surmade, imikusurmade ja surnultsündide, abiellumiste, lahutuste, sisse- ja väljarännete absoluutarvulised aegread. Kolmas tabel sisaldab sündimus-, suremus-, abiellumus-, lahutumus- ja väljarände üldkordajaid ning imikusuremuskordaja aegridu. Tõsiseks rahvastikuanalüüsiks mitte just piisava näitavude valiku määras omaaegse andmestiku kehvapoolne regionaallõige. Viimase sündmusstatistilise tabelina on lülitatud kogumikku juba varem avaldatud arvandmed: Harjumaa kogu-, linna- ja maarahvastiku ühtlusarvutatud soovanuskoostis loendusvahemikes 1970-1979 ja 1979-1989 [EKDK/EKMI 1994a; 1994b].

Loendusstatistilised tabelid moodustavad kogumiku põhiosa ning on esitatud iga loenduse kohta omaette sarjana. Keskne on *standardtabelite kogum 1989*, mille koostamispõhimõtte järgis nõuet hõlmata kogu loendusandmestik ja pakkuda nõnda võimalikult mitmekesine rahvastikupilt. Iga rahvastiku- ja eluasemeseisundi kohta on koostatud vähemalt üks arvtabel. Tabelid on esitatud kindlas järjekorras, kokku on numereeritud standardtabeleid 14. Nagu eelpool selgitatud, kasvas maakonnavajadusi silmas pidava standardkomplekti maht märgatavalt, lisades pea igale tabelile sama numbrit kandva ühe või mitu täiendtabelit. Risttabelitest on hoidutud — standardtabelite eesmärgiks tuleb lugeda käsitlusaluse protsessi või seisundi võimalikult ülevaatlikku, omaette esitust, mitte kõikvõimalike seoste esiletoomist. Erandina sisaldab sari lapsesuse ja hariduse risttabelit.

Ülesehituselt on loendustabelid niisiis valdavalt kolmedimensioonilised, esitades käsitlusaluse rahvastikutunnuse regionaal- ja soovanuslõikes. Vanuslõige on antud reeglina viieaastaste vanusrühmade kaupa alates rühmast 0-4 ning lõpetades rühmaga 85+; osa tabelite puhul on siiski kasutatud agregeeritud vanusskaalat. Andmeesituse seisukohalt on iga vanusandmete vektorit koos juurdekuuluva summareaga korratud meeste, naiste ja kokku mõlema soo kohta, mis kõikide haldusüksuste kaupa äratooduna moodustavad *elementaartabeli*. Ainevaldkonnad on esitatud elementaartabelite kogumitena, kus iga asjakohast tunnuskihti esitab üks elementaartabel. Kui ainevaldkonna väärtusvaru sisaldab väärtust *teadmata*, siis on tabelisse lisatud vastav tunnuskiht. Elementaartabeli kogumi lõpetab *summatabel*, mida pole aga iga kord kogumikku lülitatud, sest arvuliselt kattub see soovanuskoostise tabeliga. Juhul kui kattuvust ei esine, lõpetab ainevaldkonna summatabel.

Käsitlusperioodi kolmel viimasel loendusel koguti teatavasti osa teavet mitte kõigi, vaid neljandiku loendatavate käest. Sellisel juhul on olemasolev andmestik laiendatud kogurahvastikku hõlmavaks. Laiendamisel on rakendatud väikseima haldusüksuse põhimõtet ning arvutused on teostatud vanusrühmiti. Arusaadavalt ei saa tulemused kokku langeda nendega, mida andsid Moskva poolt rakendatud hoopis lihtsakoelisemad laiendamismeetodid. Siiski tuleb pöörata tähelepanu asjaolule, et teatud rahvastikurühmades sattus väiksemate haldusüksuste puhul 25-protsendilisse loendusvalikusse liiga väike arv respondente, mis paraku kahandab laiendamistulemuste täpsust. Laiendamisarvutuste alusel on moodustatud tabelid 4A, 7, 7A, 9, 9A, 10 ja 10A.

Varasemate loenduste andmeesitus järgib standardtabelite kogumit 1989. Kogumikku on lülitatud kõik need andmed, mida oli võimalik esitada võrreldavas struktuuris ning vastupidi, välja jäetud mittevõrreldav andmestik. Tabelite arv loendusesti küll erineb, kuid nende numeratsioon on kogumikus säilitatud ühtsena, mittepidev numeratsioon osutab andmepuudusel ära jäänud tabelitele. Ka 1979 aasta loendustabelite aluseks on individuaalandmestiku uustöötlus, paraku piiras vallakoodide puudumine regionaalset andmeesitust, jättes kõrvale maahaldusüksused. 1959 ja 1970 aasta loendusandmete esitus on hoopis väikesemahulisem, olles määratud arhiivides säilitatava agregeeritud andmestikuga, pealegi erines 1959 aasta haldusjaotus hilisemast põhimõtteliselt. Kogumikusarja lõpuks on sedaviisi toimides plaanitud katta kõik 1959 aastal eksisteerinud 27 rajooni. Tabelite kasutamisel tasub tähele panna, et kahe varasema loenduse andmed iseloomustavad kohalolevat, kahe hilisema loenduse andmed aga alalist rahvastikku.

Nii sündmus- kui loendustabelites näitab esimene andmeveerg maakonna kogurahvastikku, millele järgnevad võimalikult täieliku nimekirjaga haldusüksuste osaarvud. Viimased on rühmitatud linna ja maa haldusüksusteks ning lisatud asjakohased summaveerud. Mõlema haldusüksuste rühma järjestus tabeli veergudes on tähestikuline, esimesena on ära toodud maakonnapealinn. Maakonna kogurahvastiku ning linna- ja maarahvastiku esiletoomiseks on vastavad andmeveerud esitatud paksus kirjas. Haldusüksuste nimetused on antud omaaegse nimekujuga, asendades tollase nõukoguliku terminoloogia eestipäraste mõistetega *maakond* ja *vald*.

Trükitud materjali täiendab maakonna rahvastikuarengut kajastav elektrooniline jooniskomplekt. Joonised on koostatud programmis *HarvardGraphics*, mis võimaldab neid arvuti abil kasutada üksikult, kuid ka lihtsalt käsitletava sarjana. Viimatinimetatud võimalus on eelkõige mõeldud maakonda tutvustavate esituste tarvis, kuid soovitatav ka õppevahendina üldhariduskoolidele. Vajadusel võib joonised välja trükkida.

Kogumikus esitatud arvtabelid on olemas ka elektroonilisel kujul *Lotus* formaadis. Kahe viimase rahvaloenduse korrastatud individuaalandmestik teeb võimalikuks lisatabelite arvutamise loendustunnuste mistahes kombinatsioonis. Asjahuvilistel on võimalik pöörduda Eesti Kõrgkoolidevahelise Demouuringute Keskuse poole.

4. PIIRIMUUTUSED

Andmevõrreldavuse huvides on arukas statistilist arvestust pidada selliste territoriaalüksuste kaupa, mille piirid on ajas püsivad. Nii on ka lihtsam ühildada erinevate andmeallikate teavet. Halduspiirid arvestuse aluseks tavaliselt ei kõlba, sest need kipuvad muutuma ka igati normaalse ühiskonnaarengu korral, rääkimata murranguaegadest. Paraku pole sõjajärgne Eesti andmekorraldus statistilise territoriaalüksuse mõistet üldse tundnud ning niiviisi jäi andmeühilduvus sõltuma halduskorraldajate toimetamisest. Mittevõrreldavus koos andmepuudulikkusega torkab eriti silma väiksemate haldusüksuste puhul, kuivõrd Moskva-kesksel NLiidul puudus nii huvi kui vajadus tegelda "kohaliku" eluga. Andmevõrreldavuse hoidmine esmatasandil oli aeg-ajalt ideoloogiliselt koguni kahjulik. Samuti polnud kohapeal informatsiooniga suurt midagi teha, sest haldusüksused olid ilma jäetud õigusest vähegi tähtsamaid otsuseid vastu võtta. Õeldule vaatamata kipub statistilise territoriaalüksuse põhimõtte eiramise peamine põhjus olema siiski taolise korralduse hoopis suurem töömahukus.

Keskväimu ning hetkeolukorda ainuväärtustav ühiskond tõi vene ajal kaasa riigisiseste haldusüksuste ülisagedased piirimuutused, mis kandsid enamjaolt poliitilis-administratiivset, mitte sisulist eesmärki. Kohe, 1945 aasta augustis-oktoobris tehti algust omavalitsuste likvideerimisega, maavaldade puhul tähendas see nende killustamist 636 külanõukogu vahel, mis algselt paralleelse struktuurina loodud, asendasid mõne aasta pärast vallajaotuse. 1950 aastatel kulmineerunud segaduste mõjud on veel tänagi tuntavad. Siiski, tollal moodustatud kolmest oblastist ja 39 rajoonist on nüüdseks üheksa ajaloolise Eesti maakonnani neli viiendikku tagasiteed juba käidud. Hulgalisi

moodustamisi, muutmisi, liitmisi, laiendamisi, lahutamisi ja likvideerimisi toimetati aga sugugi mitte inimtühjal maa-alal, mistõttu teisenenud piiridega haldusüksuste rahvastikuandmestik on sihipärase korrastustööta ajas hoopis võrreldamatu. Tagantjärele ühtlusarvutuste teostusel on tarvilik ülima hoolikusega järgida omaaegseid piirimuutusi.

Harju näol on tegemist ajaloolise maakonnaga. Muistsest iseseisvusajast alustades hõlmas hilisema Harjumaa territoorium muinas-Eesti Rávalat ja Harjut, mis sulasid üheks maakonnaks. Eesti ala vallutamisel haarasid Põhja-Eesti endale sissetungijate kokkuleppe kohaselt kõigepealt taanlased. Endised liitlased pöörasid aga peatselt tülli ja aastateks 1227-1238 tõrjus ordu taanlased kõrvale. Stensby rahulepinguga (1238) sai Taani Põhja-Eesti endale tagasi. Taani valitsemisaega langeb ka Revala ja Harjumaa kokkukasvamine, mis XIII sajandil koosnes kaheksast kihelkonnast. Taani aeg kestis Põhja-Eestis XIV sajandi keskpaigani, kolm aastat pärast Harjumaalt alguse saanud Jüriöö ülestõusu oli Taani kuningas sunnitud oma valduse müüma ning Saksa ordu vahendusel läks see Liivi ordule. Liivi sõja algul 1561 sai Harjumaa Rootsi krooni alla ning korduvatest katsetest hoolimata ei õnnestunud Ivan Julma väepealikel Tallinna ja selle kaudu kogu Harjumaad endale alistada. Põhjasõja tulemusena aastast 1710 läks Harjumaa aga ikkagi Vene võimu alla.

Valitsejate vahetustele vaatamata püsisid Harjumaa piirid suuremate muutusteta XIII sajandist kuni 1950 aastani, välja arvatud Katariina II valitsusajal ette võetud — kuid erinevalt samaaegsest Võru maakonna loomisest nurja läinud — üritus moodustada Harjumaa lääneossa omaette maakond (1783-1796) keskusega Paldiskis.

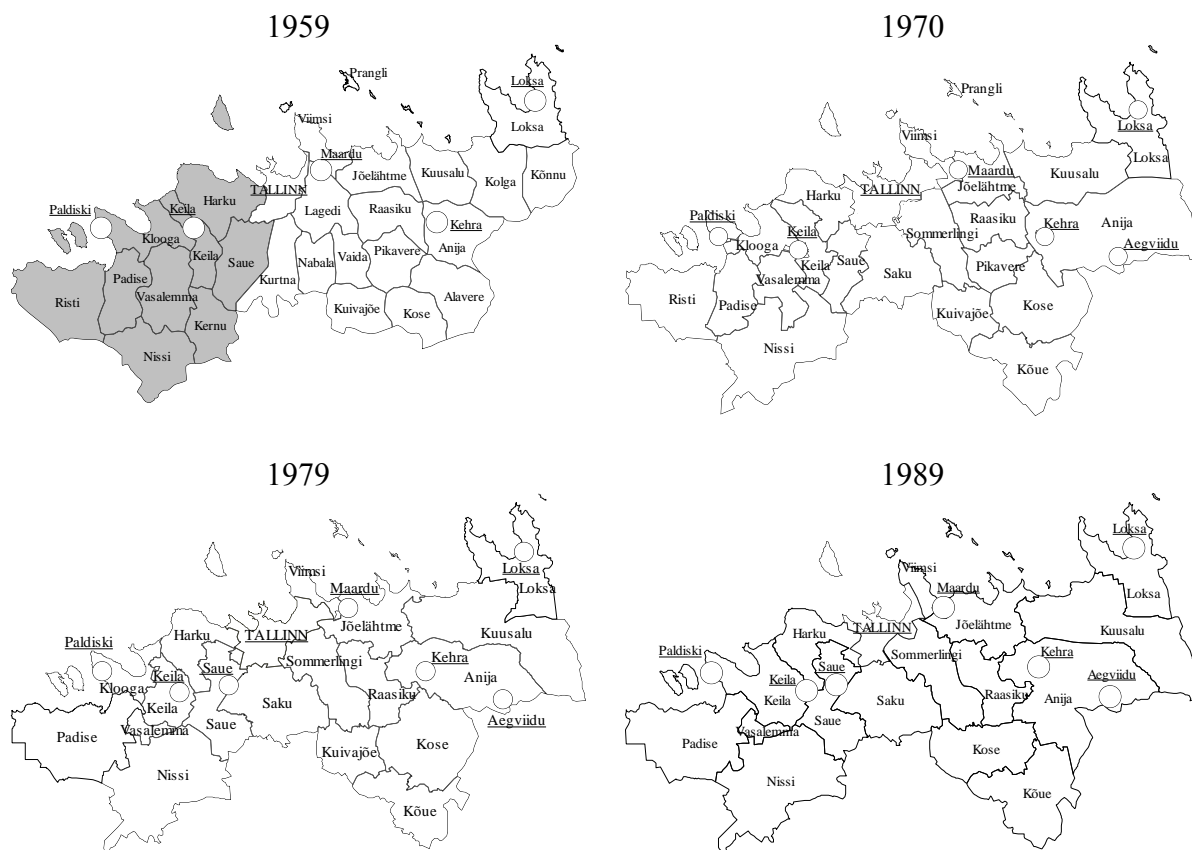
Järjekordne vene võim moodustas Harjumaa territooriumil viis uusrajooni — Harju, Keila, Kose, Loksa ja Rapla — väiksemaid osi jagus veel Haapsalu, Märjamaa ja Vändra rajoonile. Mõne aasta möödudes algas sama võimu taktikepi all rajoonide kokkuliitmine ja Harjul õnnestus suurem osa endistest maadest tagasi saada. Kõigepealt (1957) likvideeriti Loksa rajoon, mis tuli oma põhiosas (Loksa alev, Kolga, Kuusalu, Kõnnu ja Loksa külanõukogu) Harjumaale tagasi. Kaks aastat hiljem (1959) tabas sama saatus Kose rajooni (Kehra alev, Alavere, Kose, Kuivajõe ja Pikavere külanõukogu), mille enamuse liitus samuti Harjumaaga. Veel kolm aastat hiljem likvideeriti Keila rajoon ning selle alad (Keila ja Paldiski linn, Keila, Klooga, Nissi, Padise, Risti, Vasalemma, Harku ja Saue külanõukogu) tagastati täielikult Harjule. Seni on likvideerimata Rapla rajoon, mistõttu ajaloolised Hageri, Juuru ja Järvakandi kihelkonna alad — teadaolevalt muistse Harjumaa põlisosa, kust pärineb ka maakonna nimi — asuvad väljaspool tänapäevase Harju piire. Ajaloolise Harjuga võrreldes ei kuulu tänase Harju maakonna hulka veel läänepoolne serv endisest Nõva vallast, kuid see-eest kuulub Harjumaale Aegviidu ümbrus Järvamaast.

Juuresoleval kaardil on Harjumaa sõjajärgsed piirid esitatud nelja hetkeseisu kaudu. Tegemist pole juhuslikult valitud ajamomentidega, vaid loendusaaastatega, mida iseloomustab alati kõige sisutihedam andmestik. Kogumiku käsitlusperioodil toimusid halduspiirimuutused Eestis tervikuna kui ka Harjumaal põhiliselt rajoonisiselt. Tuleb tähele panna, et 1959 aasta kaardile on tollase Harju rajooni kõrval kantud ka Keila rajoon.

Kogu vene aja vältel teostati piirimuutusi küllalt ühesuguse protseduuri alusel. Iga halduspiiri teisendus vormistati Ülemnõukogu Presiidiumi seadlusega, mis avaldati ka asjaomase asutuse Teatajas [ENSV ÜP 1945-1990]. Nimetatud allikast saab teada küll piirimuutuse toimumise fakti, kuid rahvastikustatistika seisukohalt on Teataja kasutu, sest ei sisalda mingit teavet peale liidetud/lahutatud maatüki pindala. Hiljuti ilmus Eesti XX sajandi haldusjaotust kirjeldav teatmik, kuid ülevaatlikkusele vaatamata jääb seegi pigem administratiivsete otsuste nimestikuks ega sisalda samuti rahvastikualast teavet [Uuet 2002]. Kõlblike allikate otsimisel tekkis kogumiku koostajail selge arusaam, et piiriteisendustega kaasnenud rahvastikumuutuste üle polegi korralikku arvestust peetud. Asi pole mitte selles, et arvestus puuduks, vastuoksa, arvepidamine on isegi mitmekordne, kuid erinevate allikate teave ei lange omavahel sugugi kokku. Alljärnevalt on kirjeldatud kuut erinevat allikat, mis ühtlusarvutuste käigus on kasutamist leidnud. Paraku ei sisalda ükski neist — ega ka mõned täiendavad juhuallikad — rahvaarvust ja aeg-ajalt esitatud rahvastiku üldjaotusest midagi enam.

Regionaalse statistikabüroo aruanne, lühidalt *rajooniaruanne*, sisaldab vastuseid Statistikaameti teemakohasele järelepärimisele. Toetudes Ülemnõukogu poolt vastu võetud otsusele, palus Statistikaamet tavapäraselt esitada oma regionaalsel bürool andmed teisendatud piiriga haldusüksuse uue territooriumi ja rahvaarvu kohta. Rajooniaruanne on allikana kasutatav 1945 aastast kuni käsitletava perioodi lõpuni, selles sisalduv andmestik on aga küllalt ebaühtlane. Ühelt poolt sõltus andmesisu Statistikaameti järelepärimise hetkelaadist, teisalt kohalike ametite töödusest nõude täitmisel. Muidugi on 1940-1950 aastate rahvastikuarvud rajooniaruandes äärmiselt pealiskaudsed, peegeldades üldist sõjajärgset andmekehvust. 1960 aastatel on neid pisut enam (esitati muutusega haaratud inimeste üldarv), kõige korrektsemad on 1970 aastate aruanded, sisaldades teavet ka suuremate soovanusrühmade lõikes.

1970 aastate teisest poolest hakkab esitatav rahvastikuandmete hulk jälle vähenema. Tundub, et üldjuhul võeti rajooniaruandesse arve majapidamisraamatutest tehtud kokkuvõtete põhjal. Kuigi andmesitus pidi toimuma kindla vormi kohaselt, ei peetud sellest alati kinni ja aeg-ajalt edastati teavet isegi telefonitsi. Taolistel juhtudel jäävad sageli selgusetuks nii andmete ajaseis kui allikas. Kokkuvõtteid majapidamisraamatutest ei tehtud igal aastal ja nii kajastab rajooniaruanne ühel juhul jooksva aasta, teisel aga eelneva aasta seis. Linnarahvastiku alast infot rajooniaruanne ei sisalda, sest kohapeal vastavat arvepidamist ei peetud.

Eesti Statistikaameti aruanne Moskvale, lühidalt *statistikaaruanne*, kujutas endast iga-aastast vormikohast ettekannet halduspiiride teisenemisest vabariigis ja sellega kaasnenud rahvaarvu muutustest. Hõlmates perioodi 1945-1990, on see allikas ainsana nii vormilt kui metodoloogialt järjepidev: andmesitus toetub viimasele loenduslehes. Metodoloogiliselt tuleb niisugust lähenemist pidada mõistlikuks, kuivõrd kindla ajahetke kaudu esitatud rahvaarvud on omavahel võrreldavad. Suurriikliku vormina ei sisalda statistikaaruanne õnnetuseks aga külanõukogu tasandi teavet, mistõttu suurem osa Eestis toimunud piiri- ja sellega kaasnenud rahvastikumuutusi nimetatud allikas ei

kajastu. Teistsuguse metodoloogilise aluse tõttu pole statistikaaruanne kohalike allikatega kokkuviidav.

Statistikaameti administratiiv-territoriaalmuutuste kartoteek, lühidalt *register*, on Moskva vormi kohane arvestuskaartide kogum: iga rajooni ja linna kohta peetud kaardile on koondatud ülevaade piiri- ja sellega kaasnenud rahvaarvu muutustest. Sisuliselt on see kumulatiivne kokkuvõte Moskvale esitatud aruannetest ja tugineb eelkirjeldatud metoodikale. Esimesed arvestuskaardid registris pärinevad aastatest 1945-1951, vahemiku 1952-1969 kohta ei ole kartoteeki peetud või on see kaduma läinud. Järgnevatel aastatel 1970-1990 on seda pidevana hoitud, taasiseseisvumise järel registrit enam täiendatud pole. Alates 1970 rahvaloendusest on registrit kohapealsel initsiatiivil täiendatud infoga külanõukogude vahelistest piiri- ja rahvaarvumuutustest. Sama kümnendi keskpaiku sedalaadi praktika tasapisi soikus, elavnedes uuesti 1979 aasta loenduse järel.

Rajooni piiri- või nimemuutuse taotlus/seletuskiri, lühidalt *rajooni taotlus*, väljendab kohaliku võimu ettepanekut piiri- või nimemuutuse teostamiseks. Ei ole teada, millise osa piirimuutuste kohta sedalaadi taotlused on esitatud, igal juhul näib Statistikaameti iga-aastastes administratiiv-territoriaaljaotuse dokumendikaustades säilinud osa juhuslikuna. Linna täitevkomitee, küla- või alevinõukogu algatusel, rajooni täitevkomitee otsusena vormistatult ja Ministrite Nõukogu kooskõlastatuna esitati taotlus Ülemnõukogu Presiidiumile. Sellisena puudus taotlusel kindel vorm ning rahvastikualane info on seal väga erineva hõlmavusega. Rahvastikuandmete leidumisel puudub üldjuhul viide andmeallikale ning ajamomendile. Öeldule vaatamata peegeldab rajooni taotlus kirjeldatavatest allikatest ainsana kohalikke olusid, piirimuutuste põhjendusi ja asjaajamise käiku. Niisugusena on rajooni taotlus mõne külanõukoguvahelise piirimuutuse puhul osutunud ainsaks rahvastikuteavet sisaldavaks allikaks.

Ilmselt oli rahvastikuarvepidamise ebasüsteemsus asja sees olijatele tunnetatav, ja nii seadis kauaaegne Statistikaameti juhtivtöötaja Lembit Tepp sisse eraviisilise koondandmete arhiivi — lühidalt *Tepp'i kaust* —, mis muu teabe hulgas sisaldab ka piiri- ja rahvaarvumuutusi. Asjakohane andmehõlmatus Tepp'i kaustas ei ole päris teada, kuid kogumiku koostajail on olnud võimalus veenduda, et kindlasti leidub selles teavet, mis ametlikes allikates ei kajastu või on kaduma läinud. Eraviisiliselt pidas piiri- ja rahvaarvumuutuste ülevaadet ka Statistikaameti rahvastikuosakonna omaaegne juhataja Juta Bergvald. Ülevaade — lühidalt *Bergvald'i kaust* — sisaldab infot piirimuutustega kaasnenud rahvaarvuliikumistest aastatel 1970-1990, olles 1970 aastate esimesel poolel küllalt süsteemne. Käesoleva kogumiku koostamisel on Tepp'i ja Bergvald'i kaustas sisalduvate andmetega arvestatud üsna mitme piirimuutusega kaasatud rahvaarvu täpsustamisel.

Rajooniaruanne, statistikaaruanne ja rajooni taotlus on kuni 1970 aastani arhiveeritud Eesti Riigiarhiivis, hilisemate aastate kohta olev teave asub Statistikaametis, nagu ka register kogu ajavahemiku osas. Eraarhiivina ei ole Bergvald'i ja Tepp'i kaustad avalikult kättesaadavad. Tuleb tõdeda, et Statistikaametis asuvad materjalid osutusid laialipillatuks, kuid on kogumikutööde tõukel praeguseks uuesti kokku koondatud.

Alljärgnev ülevaade esitab Harjumaa 1959-1990 piirimuutused Eesti NSV Ülemnõukogu Teataja põhjal, mida kogumiku käsitusperioodi ulatuses on täiendatud rahvastikuandmetega kirjeldatud allikatest. Eri allikate lüngad ja vasturääkivused on sedavõrd suured, et väärivad eraldi väljatoomist: tekstis on esitatud kolme põhiallika teave kaldkriipsude vahel järjekorras: *rajooniaruanne / statistikaaruanne / register*. Märge “—” tähistab vastava arvandme, märge “...” andmeallika puudumist.

1959 aasta. ENSV ÜP 24. jaanuari seadlus vähendas rajoonide arvu Eestis kahekümne neljale. Kolmeteistkümne likvideeritu hulka kuulus ka Kose rajoon, mis läbi Alavere, Kose, Kuivajõe ja Pikavere külanõukogu ning Kehra alev anti üle Harju rajoonile. Harju rajoon omakorda loovutas Keila rajoonile Harku ja Saue külanõukogu, mille tulemusena ulatus Keila rajooni piir Tallinna linnani.

1960 aasta. ENSV ÜP 21. mai seadlusega muudeti Harju ja Keila rajooni vahelist merepiiri: Naissaar arvati Keila rajoonist Harju rajooni Viimsi külanõukogusse. Samuti arvati Keila rajooni Harku külanõukogust 156.35 hektarit ja Saue külanõukogust 1270.19 hektarit Tallinna linna

koosseisu. Tuleb tähele panna, et kõnealuse piirimuutuse tulemusena kujunes Tallinnal kaks lahusmaavaldust. Neist väiksema põhjal moodustati hiljem Saue alev, mis jäi kuni vene aja lõpuni Tallinna haldusse.

1962 aasta. ENSV ÜP 21. detsembri seadlusega likvideeriti Keila rajoon ning selle alad (Keila ja Paldiski linn, Keila, Klooga, Nissi, Padise, Risti, Vasalemma, Harku ja Saue külanõukogu) ühendati Harju rajooniga. Samuti allutati Harju rajoonis asuv Maardu alev Tallinna linnale, mis pani aluse hilisemale Tallinna linnanõukogule.

1967 aasta. ENSV ÜP 24. novembri seadlus laiendas Tallinna linna piire Viimsi külanõukogu arvelt 294 hektari ja (18/18/ ...) inimese võrra. Sama seadlus muutis ka Harku ja Saue külanõukogu vahelist piiri: Harku külanõukogu sai Sauelt 220 hektarit maad koos (29/ - / ...) inimesega.

1968 aasta. ENSV ÜP 27. detsembri seadlusega laiendati Tallinna, Keila ja Paldiski linna ning Kehra alevi piire. Paldiski linnale lisandus 2800 hektarit koos (110/241/ ...) inimesega Klooga külanõukogust ning Keila linnale 147.7 hektarit (282/75/ ...) inimesega Keila külanõukogust. Keila linn loovutas omakorda Keila külanõukogule 0.8 hektarit asustamata maad. Kehra aleviga liideti 58.9 hektarit ja (19/177/ ...) inimest Anija külanõukogust, Kehra andis vastu Anijale 83.6 hektarit ja (43/36/ ...) inimest. Nende arvudega on aga kindlasti segadus. Reeglina piirimuutusi väga täpselt kajastav Tepi kaust ei näita Kehralt Anijale tagasi läinud maa-ala ega inimesi üldse, samuti on rajooni aruande ja statistikaaruande arvude vahel suurusjärguline erisus. Vasturääkiva teabe oludes on ainukesena eri allikate vahel kokku langev 19 inimese liikumine Anijalt Kehrale, mis on ka ühtlusarvutuse teostamisel aluseks võetud. Sama seadlusega sai Klooga külanõukogu juurde 225 hektarit ja (6/ - / ...) inimest Vasalemmast ning Saku külanõukogu 585 hektarit ja (22/ - / ...) inimest Sauelt. Täiendavalt teatab rajooni taotlus, et Keila külanõukogu loovutas Klooga külanõukogule kuus inimest, aga sellekohast ÜP seadlust pole olemas.

Tallinna piirimuutused olid mitmetahulised. Tallinn sai Harku külanõukogult 272 hektarit (376/ - / ...) inimesega, Sakult 3.5 hektarit (79/ - / ...) inimesega, Sauelt 70.01 hektarit (1340/ - / ...) inimesega ning Viimsilt 103.4 hektarit (8/ - / ...) inimesega. Tagasi läks Tallinnalt Saue külanõukogule 805.2 hektarit (88/ - / ...) inimesega ja Viimsi külanõukogule 30.19 hektarit (- / - / ...) inimesega.

Tallinna staatus vabariikliku alluvusega linnana tekitas omalaadse olukorra, kus rajooniaruanne kui põhiallikas inimeste liikumise kohta kahestus. Harju rajooni aruanne näitas, et kokku lisandus Tallinnale Harjust 1803 inimest, Tallinna linna Statistikalitsus kinnitas aga 1825 inimese ületulekut. Vahe seletus võib seisneda Saue külanõukogu Metsanurga küla 22 elaniku arvestuses, keda nii Harju rajoon (mitte küll enam Saue, vaid juba Saku külanõukogu koosseisus) kui Tallinn märgivad endale kuuluvaks. Samas annab nii Tepp'i kui ka Bergvald'i kaust Tallinna rahvastiku suurenemiseks 1715 inimest. Statistika aruanne üksikuid liikumisi ei kajasta, vaid näitab kokku ainult 457 inimese lisandumist Tallinnale ning erinevalt teistest allikatest tervelt 1003 inimese üleminekut linnalt Harju rajoonile. Nõnda läheb ainukesena vähemalt kahes allikas kokku arv 1715, mis on võetud ühtlusarvutuse aluseks.

Lisaks märgib ÜP seadlus, et Tallinn andis Keila külanõukogule 186.98 hektarit (46/ - / ...) inimesega. Tegemist võib olla 1960 aastal tekkinud lahusmaatüki — seadlus mainib Valingu sovhoosi maakasutust — osalise tagasiminekuaga Harju rajoonile. Kuivõrd Tepp'i ega Bergvald'i kaustas muutus ei kajastu, pole kõnealust rahvastiku liikumist siiski ühtlusarvutusse lülitatud.

1971 aasta. ENSV ÜP 10. märtsi seadlusega likvideeriti Prangli külanõukogu. Saar koos sellel elanud (221/ - /219) inimesega liideti Viimsiga.

1973 aasta. ENSV ÜP 11. aprilli seadlus moodustas Saue alevi territooriumil, millest 63.1 hektarit (429/277/277) inimesega pärines Harju rajooni Saue külanõukogult ning 287.7 hektarit (2149/1648/1648) inimesega Tallinna linnalt (Keskrajoon). Saue külanõukogult Saue alevi kasuks 429 inimese üleminekut kinnitab nii Tepp'i kui Bergvald'i kaust. Tallinna linnalt Saue alevile läinud inimeste arv aga lahkneb ning seevõrra jääb Saue rahvaarv alevi moodustamishetkel ebamääraseks. Piirimuutuse seisukohalt polnud viimane aga eriti oluline, sest Saue alev loodi administratiivselt Tallinna linna haldusalas.

1975 aasta. ENSV ÜP 31. jaanuari seadlusega laiendati taas Tallinna piiri Harju rajooni arvelt: Harku külanõukogu loovutas linnale 1234 hektarit koos (492/494/494) inimesega, Saku külanõukogu 25.4 hektarit (13/10/10) inimesega, Saue külanõukogu 7.3 hektarit (- / - / ...), Sommerlingi külanõukogu 817 hektarit (278/337/337) inimesega ning Viimsi külanõukogu 980.6 hektarit (229/262/262) inimesega. Sommerlingile anti linnalt 88.1 hektarit (25/25/25) inimesega. Piirimuutuste tulemusena kasvas Tallinna rahvaarv 987/1053/1053 inimese võrra, rajooniaruande arvu kinnitab ka Tepp'i ja Bergvald'i kaust.

1976 aasta. ENSV ÜP 27. detsembri seadlusega muudeti Keila linna, Aegviidu, Kehra ja Loksa alevi ning hulga külanõukogude piire. Keila linn sai samanimeliselt külanõukogult 582 hektarit koos (-/69/ ...) inimesega ja Harku külanõukogult (Bergvald'i kausta järgi Kloogalt) 9 hektarit (- /42/ ...) inimesega. Aegviidu alev sai Anija külanõukogult 217 hektari suuruse maa-ala ühes (-/152/ ...) inimesega, aga loovutas vastutasuks Anijale 49 hektari suuruse elaniketa maatüki. Kehra alevi laiendamiseks võeti maad samuti Anija külanõukogust: 51 hektarit koos (- /4/ ...) inimesega. Loksa alev kasvas samanimelise külanõukogu arvel 51 hektari ja (- /12/ ...) inimese võrra, külanõukogu sai alevilt vastu 100 hektarit elaniketa metsa.

Lugeja paneb tähele, et käsitlusaluse aasta piirimuutustega seotud inimeste liikumises ei kajastu rajooni aruande arvud, mis on põhiallikatest tavaliselt kõige täielikum. Appi tulevad Bergvald'i ja Tepp'i kaust, mille arvandmed Keila linna ja kõnealuste alevite puhul kokku langevad. Keila linn sai Keila külanõukogult juurde 41 ja Harku külanõukogult 57 inimest. Aegviidu alev kasvas 55, Kehra alev 6 ning Loksa alev 1 inimese võrra.

Seadlus likvideeris Pikavere ja Risti külanõukogu. Pikavere jaotati Raasiku ja Sommerlingi külanõukogu vahel, mis said vastavalt 8419 hektarit (853/ - / ...) inimesega ja 2611 hektarit koos (214/ - / ...) inimesega. Risti külanõukogu liideti tervenisti Padisega (962/ - / ...). Jõelähtme laienes koguni nelja naabri arvel: Kuusalult 1705 hektarit ja (- / - / ...) inimest, Raasikult 3722 hektarit ning (- / - / ...) inimest, Sommerlingilt 318 hektarit ja (- / - / ...) inimest ning Viimsilt 172 hektarit koos (44/ - / ...) inimesega. Kuusalu sai Jõelähtmelt tagasi 252 hektarit (5/ - / ...) inimesega, lisaks veel Anijalt 27030 hektarit (24/ - / ...) inimesega ja Loksalt 218 hektarit (5/ - / ...) inimesega. Loksa sai Kuusalult tagasi 259 hektarit (11/ - / ...) inimesega. Kose kasvas Anija arvel 2156 hektari ning (205/ - / ...) inimese võrra, Anija omakorda liitis 4066 hektarit ja (- / - / ...) inimest Raasikult. Läänepoolsel Harjumaal omandas Keila külanõukogu Vasalemmalt 5637 hektarit (707/ - / ...) inimesega ja Kloogalt 4517 hektarit (506/ - / ...) inimesega. Klooga sai mõnevõrra Keilalt tagasi, nimelt 215 hektarit maad koos (562/ - / ...) inimesega ning veel veidi — 63 hektarit ja (11/ - / ...) inimest — Padiselt. Hoopis suurema maa-ala sai Keilalt Harku: 6564 hektarit ja (- / - / ...) inimest. Saue sai Keilalt 3813 hektarit (556/ - / ...) inimesega, Harkult 3680 hektarit (528/ - / ...) inimesega, Nissilt 662 hektarit riiklikku metsafondi kuuluvaid maid ning Sakult 3653 hektarit (166/ - / ...) inimesega. Omakorda andis Saue Sakule ära 4500 hektarit (556/ - / ...) inimesega. Nissi külanõukogu laienes Padise ja Vasalemma arvelt, vastavalt 1292 hektari riigi metsafondi ja 3502 hektari võrra (475/ - / ...) inimesega. Pika piirimuutuste jada lõpetab Vasalemma külanõukogu laienemine Padise arvel 1327 hektari ja (1958/ - / ...) inimese võrra.

Rajooni aruandes puuduoleva teabe inimeste liikumise kohta leiab Bergvald'i kaustast: Raasikult liikus Anijale 339, Keilalt Harkule 1306, Kuusalult Jõelähtmele 121, Raasikult Jõelähtmele 521, Kloogalt Keilale 506, Jõelähtmelt Kuusalule 5, Padiselt Nissile mitte ühtegi ning Nissilt Sauele samuti mitte ühtegi inimest. Veel tuleb tähele panna, et Bergvald'i kaust esitab erinevad arvud Pikavere ning Risti külanõukogude likvideerimisel üleantud inimeste kohta: vastavalt 891 ja 224, ning 983.

1980 aasta. ENSV ÜP 17. juuli seadlus muutis Tallinna linna ning Maardu alevi piire. Maardu aleviga liideti Tallinnast 941 hektarit elaniketa maad, Jõelähtme külanõukogust 423.7 hektarit (18/21/21) inimesega ning Viimsi külanõukogust 565.3 hektarit (8/8/8) inimesega. Peale täiendust andis Maardu alev linna mõõdu välja, aga allutati sarnaselt Sauele administratiivselt Tallinnale. Tallinn andis 96.4 hektarit (22/10/10) inimesega Jõelähtme külanõukogu ning 138.6 hektarit (35/39/39) inimesega Viimsi külanõukogu.

1983 aasta. ENSV ÜP 28. oktoobri seadlus likvideeris Klooga ja Kuivajõe külanõukogu: Klooga (– / – /3002) inimesega liideti Keila ning Kuivajõe (– / – /2522) inimesega Kose külanõukoguga. Rajooni taotlus (6. juuni 1983) annab teised arvud, vastavalt 2168 ja 2603 inimest. Et Kose tulemusena üleliia suureks ei muutuks, anti sellest 14610 hektarit koos 9 küla ja (– / – /924) inimesega Anija külanõukogule. Rajooni taotlus märgib üleantud inimeste arvuks 845.

1987 aasta. ENSV ÜP 26. märtsi seadlusega liideti Kõue külanõukoguga 8661 hektari suurune osa Kose külanõukogust koos (– / – /364) inimesega. Sama seadlusega vahetasid omavahel maid Tallinna linnarajoonid: Kalinini rajoonile läks üle 55.9 hektarit riigi tagavaramaad Oktoobri rajoonist.

1990 aasta. Senised rajoonid nimetati taas maakondadeks, samuti alustati eestilike vallanimede taastamist.

Loetletud piirimuutuste rahvastikumõju on leidnud arvestamist kogumiku arvtabelites. Sündmusstatistika tabelites on rahvastiku liikumine ühest haldusüksusest teise toodud eraldi veeruna ja muidugi arvestatud kõigi näitajate arvutamisel. Loendustabelite juures ei ole viiteid üksikutele piirimuutustele esitatud, loendusandmestiku võrdlemisel tuleb pöörduda ülaltoodud loetelu poole. Toetudes tavapärasele rahvastikustatistilisele metodoloogiale lähtub andmeesitus väikseimast omavalitsuslikust haldusüksusest, linnast või vallast.

Väiksema ruumiüksuse — küla — rahvaarv on leida loendusstatistikas. Järgnevasse alaossa on koondatud külade rahvaarv kõigi nelja sõjajärgse rahvaloenduse lõikes. Esituslaadi seisukohalt on eelistatud külade rühmitamist esmatasandi haldusüksuste kaupa, mis toob ühtlasi esile külanõukogude omavahelise raske võrreldavuse. Nõnda ei pruugi tabelis samad külad eri loendustel üksteise kõrval paikneda ja esituse pahupoolena tuleb kasutajal neid otsida vastava külanõukogu alt. Erandina on 1959 aasta külade rahvaarvud esitatud juba teisendatud kujul: vastavalt 1970 aasta loenduse struktuurile nii esmatasandi haldusüksuse kui küla nime mõttes. Ühelt poolt on selline esituslaad paratamatu, sest 1959 aasta loendusandmeid ei töödeldudki toimumisaegsetes piirides, teisalt võimaldab see saavutada tabeli mõnevõrra suuremat kompaktsust. Kahe esimese sõjajärgse loenduse külaandmed pärinevad 1970 aasta loenduse järel avaldatud kogumikust [ESKV 1972], 1979 aasta arvud samalaadsest hilisemast kogumikust [ESKV 1981].

5. MAAHALDUSÜKSUSTE RAHVASTIK LOENDUSAASTATEL 1959-1989

Haldusüksus	Rahvaarv		Haldusüksus	Rahvaarv	Haldusüksus	Rahvaarv
	1959	1970		1979		1989
Anija k/n	2166	2153	Anija k/n	1735	Anija k/n	2723
			Aavere küla	32	Aavere küla	14
Anija asundus	156	196	Anija küla	199	Alavere küla	452
Arava küla	39	28			Anija küla	172
Aruoja küla	31	47			Arava küla	38
Härmakosu küla	25	17				
Jõeääre küla	42	42	Kaunissaare küla	91	Kaunissaare küla	45
Kehra küla	75	116	Kihmla küla	50	Kihmla küla	23
Kosenõmme küla	72	55	Kuusemäe küla	43	Kuusemäe küla	38
Kuusemäe küla	53	39				
Kuusiku küla	131	121	Lehtmetsa küla	180	Lehtmetsa küla	473
Kõrve küla	21	14	Lilli küla	178	Lilli küla	117
Lehtmetsa küla	209	196	Linnakse küla	76	Linnakse küla	69
Lilli küla	131	173	Looküla küla	65	Looküla küla	52
Loo küla	104	106	Mustjõe küla	37	Lükati küla	30
Mustjõe küla	73	44	Paasiku küla	153	Mustjõe küla	23
Oja küla	75	68	Parila küla	74	Paasiku küla	70
Paasiku küla	33	35	Partsaare küla	27	Parila küla	59
Partsaare küla	55	45			Partsaare küla	18
Piiroja küla	92	71			Pikva küla	100
Pikva asundus	118	169	Pillapalu küla	74	Pillapalu küla	65
Pillapalu küla	153	73				
Pirga küla	87	91			Rasivere küla	52
Pirso küla	25	24			Raudoja küla	100
Raudoja küla	36	30	Raudoja küla	38		
Rekka küla	53	41			Rooküla küla	74
Salumetsa küla	53	27	Salumetsa küla	45	Salumetsa küla	33
			Salumäe küla	76	Salumäe küla	57
Saukõrve küla	30	97				
Soodla küla	42	33	Soodla küla	88	Soodla küla	70
Tapi küla	13	6				
					Uuearu küla	36
Vikipalu küla	47	48	Vikipalu küla	39	Vetla küla	64
					Vikipalu küla	25
Ülejõe küla	92	101	Ülejõe küla	170	Voose küla	121
					Ülejõe küla	233
Harku k/n	2645	3793	Harku k/n	4561	Harku k/n	5900
			Adra küla	60	Adra küla	26
Fischmeisteri küla	109	137				
Harku alevik	281	656	Harku alevik	893	Harku alevik	1479
Harku küla	50	45	Harkujärve küla	200	Harkujärve küla	322
Harku-Paemurru asund	58	275				
Harku asund	146	150				
Harku-Järve asund	75	140				
Harku-Nõmme küla	45	43				

Haldusüksus	Rahvaarv		Haldusüksus	Rahvaarv	Haldusüksus	Rahvaarv
	1959	1970		1979		1989
			Humala küla	26	Humala küla	22
Hüüu I küla	33	67				
Hüüu II küla	65	122				
Ilmandu küla	75	75	Ilmandu küla	61	Ilmandu küla	44
Jõe küla	55	58				
Kadaka küla	144	121				
Kakumäe küla	50	114				
Kodasema küla	44	29				
			Kumna küla	348	Kumna küla	321
			Kütke küla	63	Kütke küla	54
Laabi I küla	36	20	Laabi küla	331	Laabi küla	154
Laabi II küla	35	33				
Laadrevälja küla	29	28				
Liikva küla	83	71	Liikva küla	60	Liikva küla	56
Muraste asundus	195	268	Muraste küla	247	Muraste küla	269
Mäeküla I küla	16	12				
Mäeküla II küla	24	33				
Mäerannu küla	14	9				
			Naage küla	18	Naage küla	9
Orava küla	38	31				
Pagavere küla	31	28				
Peetri-Kindluse küla	58	68				
Peetri-Mõisa küla	36	45				
Pikaliiva küla	27	26				
Pühaküla küla	56	45				
Ranna küla	25	11				
Rannamõisa asundus	124	133	Rannamõisa küla	125	Rannamõisa küla	129
			Suurupi küla	39	Suurupi küla	67
Sõrve küla	83	66	Sõrve küla	42	Sõrve küla	24
Tabasalu küla	175	365	Tabasalu alevik	1078	Tabasalu alevik	1931
Tiskre küla	102	98	Tiskre küla	136	Tiskre küla	135
			Tutermaa küla	275	Tutermaa küla	248
			Türisalu küla	95	Türisalu küla	270
Vahi küla	32	25	Vahi küla	52	Vahi küla	29
			Vaila küla	44	Vaila küla	31
Vatsla küla	55	42				
Viti-Kindluse küla	45	185	Viti küla	148	Viti küla	28
Viti-Mõisaküla küla	64	83	Vääna küla	161	Vääna küla	198
Vääna-Nõmme küla	14	6	Vääna-Jõesuu küla	59	Vääna-Jõesuu küla	54
Õismäe küla	18	30				
Jõelähtme k/n	2696	2212	Jõelähtme k/n	4096	Jõelähtme k/n	4902
			Aruaru küla	68	Aruaru küla	72
			Haapse küla	12	Haapse küla	3
			Haljava küla	66	Haljava küla	143
Ihasalu küla	65	33	Ihasalu küla	181	Ihasalu küla	200
Joa küla	34	27				
Jõelähtme küla	149	147	Jõelähtme küla	130	Jõelähtme küla	61
Jõesuu küla	35	27				
Jägala küla	294	219	Jägala küla	386	Jägala küla	571
			Jägala-Joa küla	147	Jägala-Joa küla	61
			Kaberneeme küla	89	Kaberneeme küla	72
Kallavere küla	137	51	Kallavere küla	112	Kallavere küla	139
Koila küla	43	39				
Koogi küla	79	76	Koogi küla	94	Koogi küla	58
Kostivere asund	341	323	Kostivere alevik	658	Kostivere alevik	760
Kärmu küla	9	23				
Liivamäe küla	11	7	Liivamäe küla	59	Liivamäe küla	34
Loo küla	78	42	Loo alevik	1369	Loo alevik	2068

Haldusüksus	Rahvaarv		Haldusüksus	Rahvaarv	Haldusüksus	Rahvaarv
	1959	1970		1979		1989
Maardu küla	180	160	Maardu küla	114	Maardu küla	95
Manniva küla	68	42	Manniva küla	44	Manniva küla	20
Neeme küla	172	154				
			Nehatu küla	44	Nehatu küla	106
Parasmäe küla	123	103	Parasmäe küla	59	Parasmäe küla	48
Püüimetsa küla	71	22				
Rannaküla küla	57	31				
Rebala küla	107	90	Rebala küla	81	Rebala küla	55
Ruu küla	99	84	Ruu küla	60	Ruu küla	53
Saha küla	78	78	Saha küla	82	Saha küla	94
Saha asundus	75	50				
Saha-Loo küla	32	47				
			Sambu küla	40	Sambu küla	26
Saretsa küla	25	16				
Saviranna küla	56	51				
Tammiku küla	59	41				
Uusküla küla	24	30				
Vandjala küla	46	38	Vandjala küla	86	Vandjala küla	69
Võerdla küla	75	47				
Ülgase küla	74	114	Ülgase küla	115	Ülgase küla	94
Keila k/n	2740	3015	Keila k/n	1650	Keila k/n	4841
Adra küla	39	34				
Aila küla	48	46				
Alajaama tee	58	86				
Arupealse küla	14	10				
Humala asundus	37	32				
			Illurma küla	37	Illurma küla	34
Joa asund	681	575				
Joa-Suurküla küla	28	16				
Kapsa küla	33	22				
Karjaküla asund	421	431	Karjaküla alevik	442	Karjaküla alevik	464
			Keelva küla	40	Keelva küla	23
					Keila-Joa alevik	879
					Kersalu küla	15
Kiriku küla	136	124				
					Klooga alevik	1698
					Kloogaranna küla	74
Kokuta küla	41	33				
			Kulna küla	116	Kulna küla	88
			Käesalu küla	44	Käesalu küla	30
Kumna asundus	40	44				
Kumna küla	132	303				
Kütke küla	24	13				
					Laoküla küla	26
					Laulasmaa küla	148
			Lehola küla	347	Lehola küla	586
Looküla küla	39	24	Maeru küla	65	lohusalu küla	196
					Maeru küla	54
					Meremõisa küla	84
Metsaküla küla	41	85				
Mäeküla küla	54	40				
Naage küla	31	14				
			Nahkjala küla	42	Nahkjala küla	32
			Niitvälja küla	122	Niitvälja küla	90
			Ohtu küla	196	Ohtu küla	136
					Põllküla küla	52
Pällu küla	64	57				
Riidlema küla	39	34				

Haldusüksus	Rahvaarv		Haldusüksus	Rahvaarv	Haldusüksus	Rahvaarv
	1959	1970		1979		1989
Suure-Aru küla	19	8				
Talinõmme küla	14	9				
Tapi küla	41	36				
Tutermaa asund	84	124				
Tuula asundus	54	97				
Tuula küla	37	33				
Tuula-Suurküla küla	40	26				
			Tuulna küla	77	Tuulna küla	46
			Tõmmiku küla	78	Tõmmiku küla	62
Türisalu küla	43	199				
Vahi küla	20	21				
Vaila küla	57	44				
Valingu asundus	133	150				
			Valkse küla	44	Valkse küla	24
Vääna-Mõisaküla küla	118	161				
Ülejõe küla	53	69				
Ülevalkküla küla	27	15				
Klooga k/n	2880	2760	Klooga k/n	3048		
Ahtama küla	23	20				
Illurma küla	59	48				
Karjaküla küla	72	84				
Keelva küla	25	24				
Keila küla	59	59				
			Keila-Joa alevik	853		
Kersalu küla	53	38	Kersalu küla	27		
Klooga aedlinn	1282	1133				
Klooga alevik	143	222	Klooga alevik	1566		
Klooga-Ranna asund	90	106	Kloogaranna küla	141		
Käesalu küla	33	28				
Käesalu asundus	20	72				
Laoküla küla	129	100	Laoküla küla	44		
Laulasmaa asund	62	224	Laulasmaa küla	103		
Leetse küla	178	0				
Lohusalu küla	83	139	Lohusalu küla	187		
Meremõisa asundus	70	68	Meremõisa küla	61		
Niitvälja asundus	139	110				
Ohtse küla	63	0				
Põllküla asundus	94	75	Põllküla küla	66		
Sitpeksi küla	40	22				
Tuulina küla	96	117				
Valkse küla	67	71				
Kose k/n	3153	3775	Kose k/n	3893	Kose k/n	5962
Ahisilla küla	20	17	Ahisilla küla	76	Ahisilla küla	67
Alavere I asundus	71	89	Alavere küla	311		
Alavere II asundus	90	189				
			Arava küla	59		
Juurika küla	7	3				
Jõe I küla	22	15				
Jõe II küla	120	237				
					Kanavere küla	69
					Karla küla	124
					Kata küla	45
Kiruvere küla	27	57	Kiruvere küla	46		
Kiviloo asundus	63	56				
					Kolu küla	46
Kose alevik	1024	1330	Kose alevik	1328	Kose alevik	2261

Haldusüksus	Rahvaarv		Haldusüksus	Rahvaarv	Haldusüksus	Rahvaarv
	1959	1970		1979		1989
					Kose-Uuemõisa alevik	1242
					Krei küla	56
					Kuivajõe küla	132
Kursi küla	34	16				
Laane küla	24	11				
Lagesöödi küla	19	22				
Leistu küla	48	25	Leistu küla	18		
Lendermaa küla	29	25				
					Liiva küla	43
Lükati küla	43	26	Lükati küla	48		
Maanteeääre küla	82	65				
Maardu küla	34	32				
Metsa küla	21	11				
Mõisaaseme küla	40	32				
Mäeküla küla	32	26				
Nirgu küla	25	25				
Nõmbra asundus	17	15	Nõmbra küla	28	Nõmbra küla	13
Nõmme küla	21	15				
Nõmmemõisa küla	30	19				
					Nõrava küla	83
					Oru küla	394
Oja küla	43	37				
Palu küla	55	40				
Palvere küla	38	63	Palvere küla	99	Palvere küla	145
Paunküla asundus	30	49	Paunküla küla	239		
Pikasöödi küla	22	32				
			Pikva küla	102		
Puusepa küla	39	35				
Raba küla	17	8				
Rasivere küla	19	9	Rasivere küla	66		
			Raveliku küla	62	Raveliku küla	56
Ravila asundus	43	64				
Ravila asund	116	461	Ravila alevik	625	Ravila alevik	459
Rooküla asundus	78	69	Rooküla küla	92		
Rõõsa küla	65	43	Rõõsa küla	62		
Saare küla	21	23				
Sae küla	20	17				
					Saula küla	71
Soo-otsa küla	67	41				
Sõmeru küla	33	26	Sõmeru küla	53	Sõmeru küla	68
Taganurga küla	20	6				
Uuearu küla	40	36	Uuearu küla	42		
					Tade küla	71
					Tammiku küla	64
					Tuhala küla	60
Vardja küla	71	76	Vardja küla	135	Vardja küla	241
Vetla küla	76	47	Vetla küla	67		
Vilama küla	53	42	Vilama küla	41	Vilama küla	23
Viskla küla	128	96	Viskla küla	76	Viskla küla	71
Voose küla	61	50	Voose küla	141		
Võlle küla	55	47	Võlle küla	77	Võlle küla	58
Kuivajõe k/n	1938	2234	Kuivajõe k/n	2423		
Kabeli küla	34	30				
Kanavere küla	76	63	Kanavere küla	66		
Karla küla	161	161	Karla küla	187		
Kata küla	43	45	Kata küla	70		
Kolu küla	85	92	Kolu küla	68		

Haldusüksus	Rahvaarv		Haldusüksus	Rahvaarv	Haldusüksus	Rahvaarv
	1959	1970		1979		1989
Kose-Uuemõisa alevik	402	840	Kose-Uuemõisa alevik	1098		
Krei küla	108	112	Krei küla	83		
Kuivajõe küla	83	59	Kuivajõe küla	156		
Kurena küla	96	85				
Liiva küla	110	74	Liiva küla	43		
Nõmme küla	36	28				
Nõrava küla	99	88	Nõrava küla	74		
Oru asundus	75	155	Oru küla	276		
Ridaküla küla	80	53				
Saula küla	79	74	Saula küla	92		
Särke küla	51	22				
Tade küla	103	97	Tade küla	73		
Tammiku asundus	98	68	Tammiku küla	71		
Tuhala asundus	90	69	Tuhala küla	66		
Võivere küla	29	19				
Kuusalu k/n	3249	3766	Kuusalu k/n	4204	Kuusalu k/n	4698
Allika küla	68	67	Allika küla	146	Allika küla	117
Andineeme küla	31	6	Andineeme küla	45	Andineeme küla	51
Aru küla	48	28				
Haapse küla	29	11				
Hirvli küla	159	134	Hirvli küla	81	Hirvli küla	79
Ilmastalu küla	13	16				
Kaberla küla	82	48	Kaberla küla	41	Kaberla küla	32
Kaberneeme küla	130	114				
Kahala küla	186	223	Kahala küla	138	Kahala küla	123
Kiiu asundus	167	310	Kiiu küla	414	Kiiu küla	814
Kiiu küla	37	20				
Kodasoo asundus	144	112	Kodasoo küla	170	Kodasoo küla	149
Kolga asundus	170	193	Kolga küla	283	Kolga küla	550
Kosu küla	24	10	Kosu küla	86	Kosu küla	81
Kullamäe küla	21	11				
Kupu küla	15	17				
Kursi küla	60	50				
Kuusalu küla	111	241				
Kuusalu alevik	377	673	Kuusalu alevik	1220	Kuusalu alevik	1388
Kuusalu asundus	40	37				
Liiapeksi küla	33	39	Liiapeksi küla	36	Liiapeksi küla	40
Mustametsa küla	76	70	Mustametsa küla	55	Mustametsa küla	60
Muuksi küla	79	57	Muuksi küla	47	Muuksi küla	38
Mäepea küla	51	57	Mäepea küla	48	Mäepea küla	34
Pudisoo küla	24	26				
Põhja küla	34	32				
Rehatse küla	32	14				
Rummu asundus	70	69				
Salmistu küla	70	33	Salmistu küla	18	Salmistu küla	13
Saunja küla	189	144	Saunja küla	143	Saunja küla	91
Sigula küla	112	94	Sigula küla	61	Sigula küla	38
Soorinna küla	83	68				
			Suru küla	24	Suru küla	11
Sõitme küla	73	74	Sõitme küla	128	Sõitme küla	66
Tsitre küla	43	17				
Uuri küla	107	102	Uuri küla	126	Uuri küla	132
Vahastu küla	49	30				
Valkla asundus	121	412				
Valkla küla	91	107	Valkla küla	894	Valkla küla	791
Kõue k/n	1739	1430	Kõue k/n	1443	Kõue k/n	1675
Aeli küla	31	19				

Haldusüksus	Rahvaarv		Haldusüksus	Rahvaarv	Haldusüksus	Rahvaarv
	1959	1970		1979		1989
Alansi küla	47	42	Alansi küla	42	Alansi küla	23
Ardu küla	200	232	Ardu küla	466	Ardu küla	537
Habaja asundus	260	290	Habaja küla	285	Habaja küla	332
Harmi küla	112	56	Harmi küla	68	Harmi küla	46
Kadja küla	40	26				
Kantküla küla	40	31				
Katsina küla	21	11				
Kirivalla küla	65	56	Kirivalla küla	35	Kirivalla küla	24
					Kiruvere küla	43
Kukepala küla	17	12				
Kõrvenurga küla	23	13	Kõrvenurga küla	18	Kõrvenurga küla	10
Kõue küla	52	48	Kõue küla	51	Kõue küla	26
					Leistu küla	8
Lutsu küla	37	15				
Lõõra küla	21	20				
Marguse küla	26	15				
Nutu küla	23	18	Nutu küla	13	Nutu küla	12
Nõmme küla	31	21				
			Nõmmeri küla	40	Nõmmeri küla	30
Ojasoo asundus	131	111	Ojasoo küla	131	Ojasoo küla	88
Pala küla	13	7				
Paunaste küla	11	10				
					Paunküla küla	187
Rava küla	74	55	Rava küla	78	Rava küla	58
Riidamäe küla	19	10	Riidamäe küla	30	Riidamäe küla	26
					Rõõsa küla	77
Saarnakõrve küla	52	30	Saarnakõrve küla	37	Saarnakõrve küla	19
Saueaugu küla	38	20				
Sauemetsa küla	41	31				
Silmsi küla	73	51				
Sääsküla küla	19	21				
Triigi asundus	96	64	Triigi küla	57	Triigi küla	54
Uueveski küla	27	22	Uueveski küla	34	Uueveski küla	31
Vahetüki küla	20	11				
Vanamõisa küla	18	6				
Virla küla	61	56	Virla küla	58	Virla küla	44
Loksa k/n	3250	3099	Loksa k/n	2734	Loksa k/n	2771
			Aabla küla	183	Aabla küla	186
Hara küla	171	155	Hara küla	111	Hara küla	90
Joaveski küla	201	171	Joaveski küla	118	Joaveski küla	68
Juminda küla	72	61	Juminda küla	70	Juminda küla	58
Kalme küla	35	19				
Kasispea küla	153	117	Kasispea küla	106	Kasispea küla	103
Kemba küla	65	42	Kemba küla	51	Kemba küla	59
Kiiu-Aahla küla	57	45				
Kimbalu küla	46	34				
Kolga-Aabla küla	97	120				
Kolga küla	236	168	Kolgaküla küla	174	Kolgaküla küla	170
			Kotka küla	73	Kotka küla	70
Kõnnu asundus	100	77	Kõnnu küla	118	Kõnnu küla	86
Leesi küla	103	56	Leesi küla	43	Leesi küla	35
Loksa küla	171	123				
Murksi küla	32	16				
Parksi küla	43	21				
Pedaspea küla	59	49	Pedaspea küla	46	Pedaspea küla	25
Pärispea küla	223	218	Pärispea küla	168	Pärispea küla	155
Soosilla küla	49	76				
Suurekõrve küla	35	23				

Haldusüksus	Rahvaarv		Haldusüksus	Rahvaarv	Haldusüksus	Rahvaarv
	1959	1970		1979		1989
Suurpea asund	403	749	Suurpea küla	793	Suurpea küla	819
Tammispea küla	33	22				
Tammistu küla	26	12				
Tapurla küla	64	63	Tapurla küla	41	Tapurla küla	30
Turbuneeme küla	92	77	Turbuneeme küla	80	Turbuneeme küla	94
Uurita küla	32	31				
Valgejõe küla	78	56	Valgejõe küla	47	Valgejõe küla	44
Vanaküla küla	121	88	Vanaküla küla	79	Vanaküla küla	61
Vihasoo küla	159	174	Vihasoo küla	213	Vihasoo küla	324
Viinistu küla	213	196	Viinistu küla	194	Viinistu küla	272
Virve küla	81	40	Virve küla	26	Virve küla	22
Nissi k/n	5189	5040	Nissi k/n	4751	Nissi k/n	4782
Allika küla	42	39				
Aruküla küla	43	34				
Aude küla	45	36				
Ellamaa küla	105	131	Ellamaa küla	251	Ellamaa küla	236
			Haiba küla	266	Haiba küla	348
Harku küla	131	122				
			Hingu küla	37	Hingu küla	30
Hürjapää küla	50	46				
Jaani küla	85	47				
Jaanika küla	47	61	Jaanika küla	68	Jaanika küla	45
Jõe küla	169	241				
Kaasiku küla	18	11	Kaasiku küla	122	Kaasiku küla	89
Kabila küla	41	29	Kabila küla	28	Kabila küla	16
			Kernu küla	100	Kernu küla	83
Kibuna küla	62	40	Kibuna küla	22	Kibuna küla	29
Kirikla küla	55	38				
Kivitammi küla	93	104	Kivitammi küla	89	Kivitammi küla	61
Kohatu küla	40	32	Kohatu küla	233	Kohatu küla	223
Kuke küla	35	24				
Kustja küla	73	42	Kustja küla	34	Kustja küla	29
			Laitse küla	292	Laitse küla	272
Lehetu asundus	245	219	Lehetu küla	192	Lehetu küla	286
Lepaste küla	66	56	Lepaste küla	52	Lepaste küla	34
Maarja küla	31	23				
Madila küla	73	58	Madila küla	41	Madila küla	29
Metsaküla küla	42	20				
Metsanurga küla	48	28	Metsanurga küla	12	Metsanurga küla	38
Metsküla küla	36	33				
Miilimaa küla	19	12				
Munalaskme küla	211	211	Munalaskme küla	155	Munalaskme küla	138
Mustu küla	71	47	Mustu küla	24	Mustu küla	20
Muusika küla	67	46	Muusika küla	43	Muusika küla	43
Mõisamaa küla	21	15				
Mõnuste küla	74	46	Mõnuste küla	71	Mõnuste küla	42
Niine küla	45	43				
Nissi alevik	163	378				
Nurme asund	203	238	Nurme küla	68	Nurme küla	53
Nurme küla	67	76				
Odolemma küla	36	25	Odolemma küla	89	Odolemma küla	64
Pohla küla	34	18	Pohla küla	13	Pohla küla	9
Päraldi küla	4	3				
Rahula küla	17	21				
			Rehemäe küla	75	Rehemäe küla	48
Riisipere alevik	266	243	Riisipere alevik	803	Riisipere alevik	1132
Ruila asundus	113	68	Ruila küla	93	Ruila küla	98
Rõuma küla	120	108				

Haldusüksus	Rahvaarv		Haldusüksus	Rahvaarv	Haldusüksus	Rahvaarv
	1959	1970		1979		1989
Selgküla küla	24	12				
Sepa küla	69	30				
Siimika küla	68	47	Siimika küla	36	Siimika küla	27
Sipa küla	31	26				
Suurekivi küla	53	26				
Tabara küla	85	80	Tabara küla	67	Tabara küla	38
Turba alevik	958	1046	Turba alevik	1069	Turba alevik	1098
Turvaste küla	50	41				
Varese küla	29	22				
Viisu küla	60	34				
Vilumäe küla	301	259	Vilumäe küla	214	Vilumäe küla	66
Viruküla küla	68	54	Viruküla küla	36	Viruküla küla	13
Viti küla	104	89				
Ürjaste küla	83	162	Ürjaste küla	56	Ürjaste küla	45
Padise k/n	2614	2801	Padise k/n	1870	Padise k/n	1826
			Alliklepa küla	20	Alliklepa küla	9
			Altküla küla	72	Altküla küla	67
Aruküla küla	135	112				
Audevälja küla	101	80	Audevälja küla	109	Audevälja küla	51
			Harju-Risti küla	267	Harju-Risti küla	401
			Hatu küla	66	Hatu küla	46
Ilmasoo küla	36	30				
Karilepa küla	29	25	Karilepa küla	42	Karilepa küla	32
Kasepere küla	130	135	Kasepere küla	109	Kasepere küla	112
			Keibu küla	104	Keibu küla	77
Kloostri asundus	159	137				
Kloostri-Metslõugu küla	41	34				
Kobru küla	36	15	Kobru küla	13	Kobru küla	11
			Kurkse küla	19	Kurkse küla	14
			Kõmmaste küla	70	Kõmmaste küla	80
Laane küla	49	37	Laane küla	30	Laane küla	20
Langa küla	37	18	Langa küla	25	Langa küla	5
			Madise küla	98	Madise küla	74
Metslõugu küla	84	53	Metslõugu küla	22	Metslõugu küla	18
Määra küla	102	67	Määra küla	63	Määra küla	54
			Padise küla	324	Padise küla	432
			Pae küla	146	Pae küla	117
			Pedase küla	10	Pedase küla	8
Rannaküla küla	115	90				
Rummu asund	559	840				
Rummu küla	104	76				
			Suurküla küla	65	Suurküla küla	37
Vanaveski küla	38	41				
			Vihterpalu küla	57	Vihterpalu küla	50
			Vilivalla küla	58	Vilivalla küla	61
			Vintse küla	30	Vintse küla	16
Väemla küla	28	29				
Ämari asund	683	883				
Ämari küla	148	99				
			Änglema küla	51	Änglema küla	34
Pikavere k/n	1259	1223				
Andi küla	24	17				
Härma küla	38	58				
Kadakaotsa küla	22	23				
Kaugemäe küla	45	25				
Kiviloo küla	70	73				
Kiviloo asundus	39	36				

Haldusüksus	Rahvaarv		Haldusüksus	Rahvaarv	Haldusüksus	Rahvaarv
	1959	1970		1979		1989
Kivioja küla	27	17				
Kännu küla	33	34				
Liivaaugu küla	70	35				
Mallavere küla	68	86				
Metsanurga küla	18	10				
Peningi asund	159	232				
Peningi asundus	29	45				
Perila asundus	71	49				
Perila küla	115	124				
Rätla küla	33	54				
Salu küla	72	73				
Seli küla	29	17				
Silmsi-Perila küla	51	33				
Suurevälja küla	112	37				
Suursoo küla	67	62				
Urvaste küla	67	83				
Prangli k/n	299	219				
Idaotsa küla	111	74				
Kelnase küla	93	68				
Lääneotsa küla	95	77				
Raasiku k/n	3398	4514	Raasiku k/n	4093	Raasiku k/n	4137
Aavere küla	49	57				
Aruaru küla	84	85				
Aruküla alevik	201	265	Aruküla alevik	1339	Aruküla alevik	1646
Aruküla aedlinn	375	574				
Aruküla asundus	144	116				
Haljava asundus	61	85				
Haljava küla	48	35				
Haljava alevik	185	160				
			Härma küla	98	Härma küla	129
Igavere küla	106	99	Igavere küla	128	Igavere küla	78
Jägala asund	139	910				
Järsi küla	89	131	Järsi küla	133	Järsi küla	135
Kaersoo küla	76	52				
Kaiesoo küla	13	7				
Kalesi küla	155	147	Kalesi küla	173	Kalesi küla	141
Kangla küla	53	41				
Keskküla küla	30	22				
			Kiviloo küla	80	Kiviloo küla	64
Kihmla küla	42	26				
Kulli küla	102	77	Kulli küla	55	Kulli küla	52
Kurgla küla	95	63	Kurgla küla	103	Kurgla küla	78
Lae küla	61	44				
Linnakse küla	33	38				
Läti asundus	46	55				
			Mallavere küla	87	Mallavere küla	65
Metsa küla	43	24	Peningi küla	261	Peningi küla	197
Parila küla	64	46				
			Perila küla	136	Perila küla	117
Peningi asundus	27	19				
			Pikavere küla	54	Pikavere küla	41
Raasiku alevik	430	710	Raasiku alevik	1350	Raasiku alevik	1321
Raasiku asundus	137	258				
			Rätla küla	36	Rätla küla	22
Salumäe küla	47	31				
Sambe küla	69	48				
Sarapiku küla	181	133				

Haldusüksus	Rahvaarv		Haldusüksus	Rahvaarv	Haldusüksus	Rahvaarv
	1959	1970		1979		1989
Tõhelgi küla	116	87	Tõhelgi küla	60	Tõhelgi küla	51
Uusküla küla	53	42				
Vaase küla	44	27				
Risti k/n	1266	1080				
Alliklepa küla	22	17				
Englema küla	86	71				
Hattu asundus	62	60				
Hattu küla	50	40				
Hattu-Metslõugu küla	44	27				
Keibu küla	32	35				
Kibru küla	10	10				
Kirikküla küla	121	112				
Kurkse küla	52	37				
Kõmmaste küla	129	104				
Moosi küla	29	25				
Pae küla	116	120				
Pedase-Meerika küla	22	10				
Praksi küla	22	15				
Risti asundus	169	181				
Ristna küla	23	28				
Soo-otsa küla	25	25				
Tamse küla	42	30				
Ugla küla	35	9				
Valgma küla	8	5				
Vannika küla	19	11				
Vihterpalu asundus	56	43				
Vilivalla küla	66	44				
Vintse küla	26	21				
Saku k/n	3646	5413	Saku k/n	6575	Saku k/n	7581
Altjõe küla	23	49				
Arusta küla	47	33	Arusta küla	22	Arusta küla	18
			Juuliku küla	75	Juuliku küla	93
Jälgimäe küla	44	98	Jälgimäe küla	183	Jälgimäe küla	167
			Kanama küla	92	Kanama küla	63
Karjamaa küla	65	52				
			Kasemetsa küla	107	Kasemetsa küla	65
			Kiili alevik	552	Kiili alevik	828
Kiisa I küla	105	193	Kiisa alevik	455	Kiisa alevik	355
Kiisa II küla	124	234				
Kirdalu küla	73	83	Kirdalu küla	50	Kirdalu küla	41
Kurevere küla	31	20				
Kurna-Mõisaküla küla	114	83				
Kurtna I küla	131	149	Kurtna küla	188	Kurtna küla	310
Kurtna II küla	81	105				
Lehtse küla	92	87				
Lokuti küla	75	94	Lokuti küla	139	Lokuti küla	136
Luige küla	49	58	Luige küla	150	Luige küla	211
			Lähtse küla	73	Lähtse küla	52
Maidla I küla	121	110				
Maidla II küla	97	76				
Metsanurga küla	35	12				
Metsanurme küla	25	20				
			Mõisaküla küla	43	Mõisaküla küla	40
Mäe küla	118	142				
Männiku alevik	312	606	Männiku küla	555	Männiku küla	221
Männiku küla	23	24				
Nabala-Mõisaküla küla	66	73	Nabala küla	143	Nabala küla	173

Haldusüksus	Rahvaarv		Haldusüksus	Rahvaarv	Haldusüksus	Rahvaarv
	1959	1970		1979		1989
Nabala-Nõmme küla	19	14				
Padiküla küla	80	47				
Paekna küla	38	22	Paekna küla	96	Paekna küla	67
Pealtjõe küla	31	22				
Piisoo küla	46	46	Piisoo küla	52	Piisoo küla	44
Raudalu küla	37	76				
			Rahula küla	83	Rahula küla	75
Roobuka küla	77	78	Roobuka küla	59	Roobuka küla	55
Saire küla	44	61				
Saku alevik	788	1779	Saku alevik	2684	Saku alevik	3860
Saku-Mõisaküla küla	101	119				
Saku-Nõmmküla küla	45	34				
Sausti-Nõmmküla küla	65	38	Sausti küla	121	Sausti küla	66
Siberi küla	43	28				
Sookaera küla	39	32	Sookaera küla	33	Sookaera küla	22
Sookaera-Metsanurga küla	24	14				
Sõgula küla	46	53	Sõgula küla	11	Sõgula küla	11
Sõmeru küla	53	31				
Tagadi küla	41	32	Tagadi küla	150	Tagadi küla	137
Tõdva küla	61	137	Tõdva küla	168	Tõdva küla	129
			Tännassilma küla	120	Tännassilma küla	105
Vaela küla	58	39	Vaela küla	84	Vaela küla	164
Veneküla küla	59	310				
			Üksnurme küla	87	Üksnurme küla	73
Saue k/n	2349	3258	Saue k/n	5282	Saue k/n	6432
Alliku küla	57	58	Aila küla	92	Aila küla	56
Jõgisoo asundus	224	186	Alliku küla	236	Alliku küla	192
Jälgimäe asundus	191	206	Hüüru küla	281	Hüüru küla	237
			Jõgisoo küla	222	Jõgisoo küla	179
			Kiia küla	135	Kiia küla	145
Koppelmaa asundus	67	47	Koppelmaa küla	60	Koppelmaa küla	48
Laagri asund	323	1030	Laagri alevik	2932	Laagri alevik	3963
Lehmja asundus	72	132				
			Maidla küla	117	Maidla küla	103
Nurme küla	141	118				
Piiri küla	106	68	Pällu küla	45	Pällu küla	45
			Pärinurme küla	34	Pärinurme küla	29
Pääsküla küla	174	163				
Rahula küla	141	108	Püha küla	54	Püha küla	55
Saue küla	122	86				
Sauevälja asund	124	288	Tagametsa küla	85	Tagametsa küla	77
			Tuula küla	145	Tuula küla	175
Tänassilma küla	72	71				
			Valingu küla	206	Valingu küla	182
Vanamõisa küla	129	268	Vanamõisa küla	253	Vanamõisa küla	224
			Vatsla küla	57	Vatsla küla	51
Voore asundus	76	37				
Ämari küla	29	37				
Ääsmäe asundus	301	355	Ääsmäe küla	328	Ääsmäe küla	671
Sommerlingi k/n	3951	5259	Sommerlingi k/n	5380	Sommerlingi k/n	6885
			Aaviku küla	44	Aaviku küla	38
Aruvalla asundus	184	180	Aruvalla küla	132	Aruvalla küla	83

Haldusüksus	Rahvaarv		Haldusüksus	Rahvaarv	Haldusüksus	Rahvaarv
	1959	1970		1979		1989
Assaku küla	91	98	Assaku alevik	418	Assaku alevik	339
Järveküla küla	68	62	Järveküla küla	104	Järveküla küla	66
Jüri küla	162	183	Jüri alevik	1242	Jüri alevik	2589
Kadaka küla	42	36	Kadaka küla	56	Kadaka küla	40
Karla küla	63	54				
Kautjala asundus	49	21	Kautjala küla	19	Kautjala küla	6
Keskküla küla	142	96				
Kopli küla	257	173	Kopli küla	61	Kopli küla	56
Koplimetsa küla	20	13				
Kuristiku küla	27	21				
Kurna asundus	228	192	Kurna küla	129	Kurna küla	81
Lagedi asundus	120	153	Lagedi alevik	818	Lagedi alevik	767
Lehmja küla	222	244	Lehmja küla	127	Lehmja küla	92
Limu küla	40	23	Limu küla	38	Limu küla	28
Pajupea küla	61	67	Pajupea küla	126	Pajupea küla	93
Patika küla	175	218	Patika küla	199	Patika küla	170
Peetri küla	125	157	Peetri küla	191	Peetri küla	599
Pildi küla	131	113				
Priisli küla	44	89				
Rae asundus	85	91				
Rae küla	257	193	Rae küla	142	Rae küla	103
Saha-Loo asund	184	855				
Seli küla	45	17				
			Salu küla	129	Salu küla	108
Sommerlingi asund	230	353				
Soodevahe küla	64	42	Soodevahe küla	69	Soodevahe küla	32
			Suuresta küla	37	Suuresta küla	22
			Suursoo küla	72	Suursoo küla	60
Tuulevälja küla	58	32				
Vaida asundus	241	506	Vaida alevik	617	Vaida alevik	1057
			Vaidasoo küla	135	Vaidasoo küla	85
Vana-Aaviku küla	36	36				
Vaskjala küla	138	227	Vaskjala küla	319	Vaskjala küla	254
Veneküla küla	72	43	Veneküla küla	156	Veneküla küla	117
Veskitaguse küla	75	41				
Väo küla	56	36				
Väo-Paemurru asund	26	191				
Ülejõe küla	133	403				
Vasalemma k/n	3034	2763	Vasalemma k/n	4515	Vasalemma k/n	8449
Aru küla	66	64				
Hingu küla	59	55				
Kaasiku küla	25	29				
Kangusti küla	65	45				
Keila küla	19	20				
Laitse asundus	223	259				
Lehola asundus	199	280				
			Lemmaru küla	152	Lemmaru küla	92
Maantee küla	64	59				
Maeru I küla	25	21				
Maeru II küla	30	23				
Maeru III küla	63	63				
Maeru IV küla	89	60				
Maeru V küla	134	54				
Metsaküla küla	31	32				
Mõisaküla küla	34	25				
Mäeküla küla	17	8				
Nahkjala küla	49	34				
Ohtu asundus	99	115				

Haldusüksus	Rahvaarv		Haldusüksus	Rahvaarv	Haldusüksus	Rahvaarv
	1959	1970		1979		1989
Ohtu I küla	56	53				
Ohtu II küla	65	90				
Sassi küla	27	34				
Siili küla	20	18				
Vansi küla	52	64				
Vasalemma asundus	629	234	Rummu alevik	1358	Rummu alevik	1673
Vasalemma alevik	894	1024	Vasalemma alevik	961	Vasalemma alevik	4227
			Veskiküla küla	147	Veskiküla küla	129
			Ämari alevik	1897	Ämari alevik	2328
Viimsi k/n	1845	2437	Viimsi k/n	3411	Viimsi k/n	5311
Aiaotsa küla	58	45				
Haabneeme küla	139	280	Haabneeme alevik	1281	Haabneeme alevik	2180
Iru küla	31	27				
			Idaotsa küla	60	Idaotsa küla	77
			Kelnase küla	54	Kelnase küla	41
Koplimetsa küla	51	55				
Kärmu küla	226	225				
Leppneeme küla	116	183	Leppneeme küla	124	Leppneeme küla	97
Lubja küla	84	121	Lubja küla	144	Lubja küla	81
			Lääneotsa küla	66	Lääneotsa küla	35
Metsakasti küla	32	34	Metsakasti küla	43		
Miiduranna küla	319	537				
Muuga küla	66	87	Muuga küla	111	Muuga küla	138
			Naissaare küla	61	Naissaare küla	128
Pringi küla	65	86	Pringi küla	180	Pringi küla	281
Pärnamäe küla	81	67	Pärnamäe küla	60	Pärnamäe küla	33
Püünsi küla	94	131	Püünsi küla	155	Püünsi küla	212
Randvere küla	73	70	Randvere küla	98	Randvere küla	117
Rohuneeme küla	100	161	Rohuneeme küla	240	Rohuneeme küla	265
Rummu küla	68	99				
Tammneeme küla	125	107	Tammneeme küla	134	Tammneeme küla	103
Tarasoo küla	25	24				
Uusküla küla	81	77				
			Viimsi alevik	554	Viimsi alevik	1472
Äigrumäe küla	11	21	Äigrumäe küla	46	Äigrumäe küla	51
Kokku	56079	62244	Kokku	65664	Kokku	78875

6. VIITED

- Anderson, Barbara, Kalev Katus, Brian Silver (1994). Developments and Prospects for Population Statistics in Countries of the Former Soviet Union. *Population Index*, vol.60, no.1, pp.4-20.
- Anderson, Barbara, Brian Silver (1985). 'Permanent' and 'Present' Populations in Soviet Statistics. *Soviet Studies*, vol.37, no.3, pp.386-402.
- Anderson, Barbara, Brian Silver (1986). Infant Mortality in the Soviet Union: Regional Differences and Measurement Issues. *Population and Development Review*, vol.12, no.4, pp.705-738.
- Baburin, Aleks, Kaja Gornoi, Mall Leinsalu, Mati Rahu (1997). *Eesti suremusatlas*. Tallinn, EKMI.
- Botev, Nikolai, Mitchell Eggers, Kalev Katus, Luule Sakkeus, Allan Puur (1995). *Rahvastiku vananemine Eestis. Standardfaili kirjeldus*. RU, sari A, nr.37. Tallinn, EKDK.
- Chesnais, Jean-Claude (1992). *The Demographic Transition. Stages, Patterns, and Economic Implications*. Oxford, Clarendon Press.
- Council of Europe (2002). *Recent Demographic Developments in Europe*. Strasbourg, CoE.
- Courbage, Youssef, Paul Compton (2002). (Eds) *Immigrant Populations in Europe*. Strasbourg, CoE.
- ESK (1942). *Eesti Statistika Kuukiri*. Tallinn.
- Eesti Statistikaamet (2001). *Eesti statistika aastaraamat*. Tallinn, ESA.
- Eesti Statistikaamet (2001-2002). *2000. aasta rahva ja eluruumide loendus*. I-VI. Tallinn, ESA.
- Eesti Statistikaamet (2003). *Eesti piirkondlik statistika 2002*. Tallinn, ESA.
- EKDK (1992a). *Eesti rahvastiku regionaalne andmepank I*. RU, sari A, nr.29. Tallinn, EKDK.
- EKDK (1992a). *Eesti rahvastiku regionaalne andmepank II*. RU, sari A, nr.31. Tallinn, EKDK.
- EKDK (1994a). *Rahvastiku elutabelid: Maakonnad 1986-1991*. RU, sari C, nr.4. Tallinn, EKDK.
- EKDK (1994b). *Imikusuremus Eestis: Maakonnad 1986-1991*. RU, sari C, nr.5. Tallinn, EKDK.
- EKDK (1995a). *Eesti Pere- ja Sünnimisuuring. Standardtabelid*. RU, sari C, nr.6. Tallinn, EKDK.
- EKDK (1995b). *Eesti vanuriuuring. Standardtabelid*. RU, sari C, nr.7. Tallinn, EKDK.
- EKDK (1996-2003). *Rahvastiku ühtlusarvutatud sündmus- ja loendusstatistika 1965-1990: Hiiumaa, Ida-Virumaa, Jõgevamaa, Järvamaa, Läänemaa, Lääne-Virumaa, Põlvamaa, Saaremaa, Tartumaa, Valgamaa, Viljandimaa*. RU, sari C, nr.8-14, 19-21. Tallinn, EKDK.
- EKDK (2003). *Unity and Diversity of Long-term Population Development: the Case of Baltic and South-Caucasian Regions*. Tallinn, EKDK. RU, series D, no.3. Tallinn, EKDK.
- EKDK (2004). *Eesti rahvastiku ühtlusarvutatud sünniandmed 1959-1970*. Tallinn, EKDK. RU, sari C, nr.16. Tallinn, EKDK. *Ilmumas*.
- EKDK/EKMI (1994a). *Rahvastiku soovanuskoostis 1979-1989*. RU, sari C, nr.2. Tallinn, EKDK.
- EKDK/EKMI (1994b). *Rahvastiku soovanuskoostis 1970-1979*. RU, sari C, nr.3. Tallinn, EKDK.
- ENSV ÜP (1945-1990). *ENSV Ülemnõukogu ja Valitsuse Teataja*. Tallinn, ENSV Riigikantselei.
- ESKV (1972). *Eesti NSV külanõukogude ja maa-asulate rahvastik*. Statistiline kogumik. 1959 ja 1970 rahvaloenduse andmeil. Tallinn, ENSV Statistika Keskvalitsus.
- ESKV (1981). *Eesti NSV külanõukogude ja maa-asulate rahvastik*. Statistiline kogumik. 1959, 1970 ja 1979 rahvaloenduse andmeil. Tallinn, ENSV Statistika Keskvalitsus.
- Festy, Patrick (1984). *Fertility in Western Countries from 1870 to 1970*. Bangkok, United Nations.
- Hajnal, John (1965). *European Marriage Patterns in Perspective*. D.Glass, D.Eversley (Eds). *Population in History*. Chicago.

- Haug, Werner, Youssef Courbage, Paul Compton (1998-2000) (Eds). *The Demographic Characteristics of National Minorities in Certain European States*, vol.1-2. Strasbourg, Council of Europe.
- Helemäe, Jelena, Ellu Saar, Rein Vöörmann (2000). *Kas haridusse tasus investeerida?* Tallinn, Teaduste Akadeemia Kirjastus.
- Hussmanns, Ralf, Fahrhad Mehran, Vijay Verma (1990). *Surveys of economically active population, employment, unemployment and underemployment*. Geneva, ILO.
- Jansen, Ea (1999). Rahvas ja rahvus. *J.Viikberg (Toim). Eesti rahvaste raamat. Rahvusvähemused - rühmad, ja -killud*. Tallinn, Eesti Entsüklopeediakirjastus, lk.388-399.
- Johansen, Paul (1933). *Die Estlandsliste der Liber Census Daniae*. Reval, Wassermann.
- Jordan, Paul (1871). *Die Resultate der Volkszählung der Stadt Reval am 16 November 1871*. Reval.
- Katus, Kalev (1988). *Eesti rändetagamaa rahvastikuprognosis*. RU, sari B, nr.5. Tallinn, EKDK.
- Katus, Kalev (1990). Demographic Trends in Estonia throughout the Centuries. *Yearbook of Population Research in Finland*. Helsinki, pp.50-66.
- Katus, Kalev (1994). Sündimus ja selle piirkondlikud erisused Eestis demograafilise ülemineku jooksul. *Akadeemia*, nr.1 ja 2, lk.134-149 ja 365-385.
- Katus, Kalev (1995). Eesti rahvastiku vananemise põhijooned. *Akadeemia*, nr.7 ja 8, lk.1379-1406 ja 1592-1633.
- Katus, Kalev (1997). Post-Transitional Fertility: Case of Estonia. *K.Katus, V.Stankuniene, A.Vikat (Eds) Demographic Development in Baltic Countries*. Special issue of Revue Baltique. Vilnius, pp.49-63.
- Katus, Kalev (2000). Long-term Mortality Trend in Baltic Countries. *Trames*, vol.4, no.3, pp.231-256.
- Katus, Kalev, Allan Puur (1991). Eesti rahvastiku suremusest elutabelite analüüsi põhjal. *Akadeemia*, nr.6, lk.2516-2549.
- Katus, Kalev, Allan Puur (1997). *Mortality Development and Economic Transition: the Case of Estonia*. RU, series B, no.35. Tallinn, EKDK.
- Katus, Kalev, Allan Puur, Asta Pöldma (2002). *Eesti Põlvkondlik rahvastikuareng*. RU, sari D, nr.2. Tallinn, EKDK.
- Katus, Kalev, Allan Puur, Asta Pöldma, Luule Sakkeus (1994). *Tallinna rahvastikuprognosis*. RU, sari A, nr.35. Tallinn, EKDK.
- Katus, Kalev, Allan Puur, Asta Pöldma, Luule Sakkeus (1999). *Rahvastikuvananemine Eestis*. RU, sari D, nr.1. Tallinn, EKDK.
- Katus, Kalev, Allan Puur, Luule Sakkeus (1997). Population Data and Reorganisation of Statistical System: Case of Estonia. *Trames*, vol.1, no.3, pp.171-189.
- Katus, Kalev, Allan Puur, Luule Sakkeus (2000). Development of National Minorities in Estonia. *W.Haug, Y.Courbage, P.Compton (Eds). The Demographic Characteristics of National Minorities in Certain European States*, vol.2. Strasbourg, CoE.
- Katus, Kalev, Allan Puur, Luule Sakkeus (2002). Foreign-origin Population in Estonia. *Y.Courbage, P.Compton (Eds). Immigrant Populations in Europe*. Strasbourg, CoE.
- Kluge, E. (1867). *Biostatik der Stadt Reval und ihres Landkirchsprengels für die Jahre 1834-1862*. Reval.
- Kupiszewski, Marek, David Powell, Philip Rees, Darren Smith (1998). *Internal Migration and Regional Population Dynamics: Estonia Case Study*. Report prepared for the Council of Europe and for the European Commission.

- Kümmel, Toomas, Rait Roosve (1986). *Linnastumise areng ja asustussüsteemi proportsioonid*. RU, sari A, nr.11. Tallinn, EKDK.
- Palli, Heldur (1988). *Otepää rahvastik aastail 1716-1799*. Tallinn, Eesti Raamat.
- Palli, Heldur (1995). *Eesti rahvastikustatistika ajaloo allikad 1712-1940*. Tallinn, AIT.
- Palli, Heldur (1997). *Eesti rahvastiku ajalugu 1712-1799*. Tallinn, Teaduste Akadeemia Kirjastus.
- Pavlik, Zdenek, Martin Hampl (1976). *Ierarhia realnosti i problema otsenki bolee shirokih vzaimozviazei populatsionnogo razvitia*. Praga.
- Pullat, Raimo (1966). *Tallinnast ja tallinlastest: nihkeid elanikkonna sotsiaalses koosseisus 1871-1917*. Tallinn, Eesti Raamat.
- Pullat, Raimo (1969). (Koost) *Tallinna ajalugu: XIX sajandi 60ndatest aastate algusest 1965 aastani*. Tallinn, Eesti Raamat.
- Pullat, Raimo (1976). (Koost) *Tallinna ajalugu kuni 1860 aastateni*. Tallinn, Eesti Raamat.
- Pullat, Raimo (1991-2004). (Koost) *Vana Tallinn I(V)-XII(XVI)*. Tallinn.
- Puur, Allan (1994). *1989 Estonian Population and Housing Census. Microdata Description: Variable Definitions and Coding Schemes II*. RU, series A, no.36. Tallinn, EKDK.
- Põld, Peeter (1926). Haridusolud ja vaimline kultuur. *Eesti. Maa, rahvas ja kultuur*. Tartu, Haridusministeeriumi kirjastus, lk.941-1124.
- Rammul, Aleksander (1937). (Toim). *Harjumaa tervishoiuline kirjeldus*. Tartu.
- Riigi Statistika Keskbüroo (1924). *1922 aasta üldrahvalugemise andmed. Vihk VI. Harju maakond ja Tallinna linn*. Tallinn, RSKB.
- Riigi Statistika Keskbüroo (1934-1937). *1934 aasta rahvaloendus Eestis. Vihk I-IV*. Tallinn, RSKB.
- Sakkeus, Luule (1995). *Vanurite abielulisus ja leibkonnakoostis*. RU, sari B, nr.24. Tallinn, EKDK.
- Sakkeus, Luule (1998). *Estonian Minorities: Past and Present*. Paper presented at the International Conference Estonia and the European Union: Estonia on its Way to a Changing Europe. Tallinn.
- Sakkeus, Luule (2000). Demographic behaviour patterns of immigrants and national minority of the same ethnic background: the case of Estonia. *Trames*, vol.4, no.3 (Special Issue on Estonian Population), pp.268-285.
- Tallinna Ajaloo Selts (1936-1939). *Vana Tallinn I-IV*. Tallinn.
- Tallinna Linna Statistikabüroo (1924-1940). *Tallinna linna statistiline aastaraamat*. Tallinn.
- Teder, T. (1939). *Perekonnaseisumetniku käsiraamat*. Tallinn, Siseministeerium.
- Tonsiver, Heino (1975). *Tallinna elanikkonna migratsioon aastail 1959-1970*. Tallinn, ENSV TA Ajaloo Instituut, Tallinna Linna TSN Täitevkomitee.
- United Nations (2001). *Demographic Yearbook. Fifty-first Issue*. New York, United Nations.
- Uuet, Liivi (2002). *Eesti haldusjaotus 20. sajandil. Teatmik*. Tallinn, Eesti Omavalitsusliitude Ühendus/Riigiarhiiv.
- Viikberg, Jüri (1999). (Koost) *Eesti rahvuste raamat. Rahvusvähemused, rühmad ja killud*. Tallinn, Eesti Entsüklopeediakirjastus.
- World Bank (1993). *Estonia. The transition to market economy*. Washington.
- Zelinsky, Wilbur (1971). The Hypothesis of Mobility Transition. *Geographical Review*, vol.61, no.2, pp. 219-249.

7. JOONISFAILIDE NIMEKIRI

Number	Tabel	Rahvastikuprotsess/seisund	Näitajatüüp	Ajavahemik	Piirkond
Piirimuutused					
X01-01		Haldusjaotus	Piirid	L1959	Vallad
X01-02		Haldusjaotus	Piirid	L1970	Vallad
X01-03		Haldusjaotus	Piirid	L1979	Vallad
X01-04		Haldusjaotus	Piirid	L1989	Vallad
Rahvastikutaaste					
R01-05	S1	Rahvaarv	Absoluutarv	1965-97	Maakond
R01-06	S1	Soovanuskoostis	Absoluutarv	1989	Maakond
R01-07	S1	Muutuskomponendid	Absoluutarv	1965-96	Maakond
R01-08	S1	Koguiive	Üldkordaja	1965-96	Maakond
R01-09	S1	Loomulik iive	Üldkordaja	1965-96	Maakond
R01-10	S1	Rändeiive	Üldkordaja	1965-96	Maakond
R01-11	S1	Loomulik ja rändeiive	Üldkordaja	1965-96	Maakond
R01-12	S1	Vanuskoostis	Osakaal	L1989	Vallad
R01-13	S1	Vanurrahvastik	Osakaal	L1989	Vallad
Sündimus					
B01-14	S3	Sündimus	Üldkordaja	1965-96	Maakond
B01-15	S2	Soosuhe	Suhtarv	1965-96	Maakond
B01-16	L7	Lapsesus	Osakaal	L1989	Maakond
B01-17	L7	Lapsesus	Osakaal vanuseti	L1989	Maakond
B01-18	L7	Lapsesus	Keskmine	L1989	Vallad
B01-19	L7	Lastetus	Osakaal	L1989	Vallad
B01-20	L7A	Lapsesus hariduseti	Osakaal	L1989	Vallad
B01-21	L7	Lapsesus, põlvkond 1940-1949	Keskmine	L1989	Vallad
Suremus					
D01-22	S3	Suremus	Üldkordaja	1965-96	Maakond
D01-23	S2	Soosuhe	Suhtarv	1965-96	Maakond
D01-24		Eluiga	Eluaastad	1986-91	Maakond
D01-25	S3	Imikusuremus	Kordaja	1965-96	Maakond
D01-26	S3	Imikusuremus	Kordaja	1965-96	Maakond
Abielulisus					
F01-27	S3	Abiellumus	Üldkordaja	1965-96	Maakond
F01-28	S3	Lahutumus	Üldkordaja	1965-96	Maakond
F01-29	S2	Abiellumised, lahutused	Suhtarv	1965-96	Maakond
F01-30	L2	Perekonnaseis	Osakaal vanuseti	L1989	Maakond
F01-31	L2	Abielurahvastik	Osakaal	L1989	Vallad
F01-32	L2	Vallasrahvastik	Osakaal	L1989	Vallad
F01-33	L2	Leskrahvastik	Osakaal	L1989	Vallad
F01-34	L2	Lahusrahvastik	Osakaal	L1989	Vallad
F01-35	L2	Perekonnaseis	Osakaalu muutus	L1979-89	Maakond
F01-36	L2	Abielurahvastik	Osakaalu muutus	L1959-89	Linnad
Ränne					
M01-37	S2	Sisse- ja väljaränne	Absoluutarv	1965-96	Maakond
M01-38	S3	Sisse- ja väljaränne	Üldkordaja	1965-96	Maakond
M01-39	S3	Väljaränne	Üldkordaja	1965-96	Maakond
M01-40	S2	Rändekäive	Üldkordaja	1965-96	Maakond
M01-41	L4A	Paikus	Osakaal vanuseti	L1989	Maakond
M01-42	L4	Riigisündinud rahvastik	Osakaal vanuseti	L1989	Maakond
M01-43	L4	Välissündinud rahvastik	Osakaal vanuseti	L1989	Maakond
M01-44	L4A	Paikus	Osakaal	L1989	Vallad
M01-45	L4	Riigisündinud rahvastik	Osakaal	L1989	Vallad
M01-46	L4	Riigisündinud rahvastik	Osakaal	L1989	Vallad
M01-47	L4	Välissündinud rahvastik	Osakaal	L1989	Vallad

Number	Tabel	Rahvastikuprotsess/seisund	Näitajatüüp	Ajavahemik	Piirkond
Rahvus					
N01-48	L5A	Rahvuskooستis	Osakaal	L1989	Maakond
N01-49	L5	Soorahvuskooستis	Osakaal	L1989	Maakond
N01-50	L5,6	Mitte-eestlased	Osakaal vanuseti	L1989	Maakond
N01-51	L5A	Rahvuskooستis	Osakaalu muutus	L1970-89	Maakond
N01-52	L5	Mitte-eestlased	Osakaal	L1989	Vallad
N01-53	L5	Eestlased	Osakaalu muutus	L1959-89	Linnad
N01-54	L6	Mitte-eesti emakeel	Osakaal vanuseti	L1989	Maakond
N01-55	L6	Mitte-eesti emakeel	Osakaal	L1989	Vallad
N01-56	L6A	Eesti keele oskus	Osakaal	L1989	Vallad
N01-57	L6A	Eesti keele mitteoskus	Osakaal	L1989	Vallad
Haridus					
E01-58	L3	Haridustase	Osakaal	L1989	Maakond
E01-59	L3	Haridustase	Osakaal vanuseti	L1989	Maakond
E01-60	L3	Kõrgharidusrahvastik	Osakaal	L1989	Vallad
E01-61	L3	Keskharidusrahvastik	Osakaal	L1989	Vallad
E01-62	L3	Algharidusrahvastik	Osakaal	L1989	Vallad
E01-63	L3	Haridustase	Osakaalu muutus	L1970-89	Maakond
E01-64	L3	Kõrgharidusrahvastik	Osakaalu muutus	L1959-89	Linnad
E01-65	L3	Algharidusrahvastik	Osakaalu muutus	L1959-89	Linnad
Majandustegevus					
A01-66	L8	Põhitegevus	Osakaal	L1989	Maakond
A01-67	L8	Põhitegevus	Osakaal vanuseti	L1989	Maakond
A01-68	L8	Pensionärrahvastik	Osakaal	L1989	Vallad
A01-69	L8	Hõivekoormus	Suhtarv	L1989	Vallad
A01-70	L9	Tööala	Osakaal	L1989	Maakond
A01-71	L9	Tööala	Osakaal vanuseti	L1989	Maakond
A01-72	L9	Tööala	Osakaal	L1989	Vallad
A01-73	L9	Esmassektor	Osakaal	L1989	Vallad
A01-74	L9	Neljandassektor	Osakaal	L1989	Vallad
A01-75	L10	Amet	Osakaal	L1989	Maakond
A01-76	L10A	Amet (NRAK)	Osakaal	L1989	Maakond
A01-77	L10A	Amet	Osakaal vanuseti	L1989	Maakond
A01-78	L10	Põllumajandustöölised	Osakaal	L1989	Vallad
A01-79	L10A	Haridus- ja teadustöötajad (NRAK)	Osakaal	L1989	Vallad
A01-80	L10A	Tervishoiutöötajad (NRAK)	Osakaal	L1989	Vallad
A01-81	L10A	Põllumajandustöölised	Osakaal	L1989	Vallad
Eluase					
H01-82	L11	Eluasemetüüp	Osakaal	L1989	Maakond
H01-83	L11	Eluasemetüüp	Osakaal vanuseti	L1989	Maakond
H01-84	L11	Eluasemetüüp	Osakaal	L1989	Vallad
H01-85	L11	Pereelamu	Osakaal	L1989	Vallad
H01-86	L12	Tubade arv	Keskmine	L1989	Maakond
H01-87	L12	Tubade arv	Osakaal vanuseti	L1989	Maakond
H01-88	L12	Tubade arv	Osakaal	L1989	Vallad
H01-89	L12A	Üldpind	Osakaal vanuseti	L1989	Maakond
H01-90	L12A	Üldpind	Osakaal	L1989	Vallad
H01-91	L12B	Elamispind	Osakaal vanuseti	L1989	Maakond
H01-92	L12B	Elamispind	Osakaal	L1989	Vallad
H01-93	L07	Tihelolek	Osakaal	L1989	Vallad
H01-94	L13	Eluasememugavused	Osakaal vanuseti	L1989	Maakond
H01-95	L13	Eluasememugavused	Osakaal	L1989	Vallad

Märkus: Joonisfailid asuvad kogumikuga kaasasoleval disketil,
“S” viitab sündmusstatistika, “L” loendusstatistika tabelitele.

kiri ARIAL 27, bold

HARJUMAA 1965-1990

kiri ARIAL 30, bold

12

